

ՀՐԱՉԻԿ ՍԱՐԳՍՅԱՆ

ՀԱՇՎԵՏՈՒ ԶԵԿՈՒՅՅ 4

ՎԱՂԻՄԻՐ ՀՈՎՍԵՓՅԱՆ

ԱՐՑԱԽԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ

ԴԱՏԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ 25-ԱՄՅԱ ՈՒՂԻՆ 10

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ՏԻՊՐԱՆ ՆԱՂԱՆՅԱՆ

ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԱԿԱՆ ՎԵՐԱՀՄԿՈՂՈՒԹՅԱՆ

ԷՈՒԹՅՈՒՆՆ ՈՒ ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ 18

ТЕОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА

ТИГРАН КАЗАРЯН

ОБЪЕКТИВНОСТЬ ПРАВА И ПРАВИЛЬНОГО ОТВЕТА
НА ПРАВОВЫЕ ВОПРОСЫ: ПОЗИТИВИСТСКИЙ ТЕЗИС

VS ТЕЗИСА РОНАЛЬДА ДВОРКИНА 24

ՆԱՐԵԿ ՀԱԿՈՐՅԱՆ

ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԲԱՅԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴՐԻ ՇՈՒՐՁ

(ՏԵՍԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱՎՈՐՈՒՄՆԵՐ) 32

ԴԱՎԻԹ ՀԱԿՈՐՅԱՆ

ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՁԵՎԵՐԻ (ԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐԻ)

ՀԻՇՐԱՐԻԻԿ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԱՅԻՆ ԲՆՈՒՅԹԸ 35

ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО

ЛЕВОН САРГСЯН

СПЕЦИАЛИЗИРОВАННЫЕ СУДЫ,
РАССМАТРИВАЮЩИЕ ДЕЛА В СФЕРЕ
ЗАЩИТЫ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ 40

ՆԱՆԵ ՍԱՀԱԿՅԱՆ

ԳՆՈՒՄՆԵՐԻՆ ՍԱՄՆԱԿՅՈՂ ԱՆՁԱՆՑ
ՆԵՐԿԱՅԱՑՎՈՂ ՊԱՀԱՆՋՆԵՐԸ 46

ԱՐԵՂ ՄԱԼՋԱՏՅԱՆ

МЕДИЦИНСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ,
КАК ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ, СВЯЗАННАЯ
С ПОВЫШЕННОЙ ОПАСНОСТЬЮ ДЛЯ ОКРУЖАЮЩИХ 54

ՍԻՐՈ ԱՄԻՐԽԱՆՅԱՆ

«ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆԵՔԻ ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ԱՆՁԻ»
ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆԸ 58

ԳՈՐԾԱՐԱՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆԸ

ԱՆԵՔՍԱՆԴՐ ԷԳԻՐՅԱՆ

CROWDFUNDING-Ը ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ 66

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ԳՈՌ ՄԻՐՉՈՅԱՆ

ՍԱԶՄԱՆԵՆԳՈՒԹՅԱՆԸ ՆՊԱՍՏՈՂ ԳՈՐԾՈՆՆԵՐԸ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ 76

ՎԱՐԴԳԵՍ ՍԱՐԳՍՅԱՆ

ԾԱՅՐԱՀԵՂ ԱՆՀՐԱԺԵՇՏՈՒԹՅՈՒՆԸ՝
ՈՐՊԵՍ ԱՆՁԻ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ
ԱՊԱՀՈՎՍԱՆ ԻՆՔՆԱՎԱՐ ՔՐԵԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ՄԻՋՈՑ 82

ԻՐԱՎԱՔԱՆԱԿԱՆ ՀՈԳԵԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

ԼԵՎՈՆ ՍԱՐԳՍՅԱՆ

ՄԱՆՈՒԿ ՀԱՄԱՐՉՈՒՄՅԱՆ

ՏԻԳՐԱՆՈՒՀԻ ԱՐՇԱԿՅԱՆ

ՊՐՈԲԱՅԻՈՆ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅԱՆ ԳԵՐԸ ԴԱՏԱՊԱՐՏՅԱԼՆԵՐԻ
ՀԱՐՄԱՐՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՅՈՒՄ 86

ՇՈՒՇԱՆ ԴՈՅՂՈՅԱՆ

ԵՐԵՆԱՆԵՐԻ ԱՆՁՆԱԿԱՆ ՏՎՅԱԼՆԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ 92

ԴԱՏԱԿԱՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱ

ԼԸ ՎՃՈՒԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐ 96

RESUME 116



Հրաչիկ ՄԱՐԳՍՅԱՆ
 ՀՀ դատավորների միության նախագահ,
 Արմավիրի մարզի ընդհանուր իրավասության
 առաջին ատյանի դատարանի նախագահ

ՀԱՇՎԵՏՈՒ ԶԵԿՈՒՅՑ



միությունն անմասն չմնաց դատական համակարգի մարտահրավերներից, իսկ անցումային այդ ժամանակաշրջանում իրականացվող դատավարական բարեփոխումները, սահմանադրական, օրենսդրական և ինստիտուցիոնալ փոփոխությունները նորանոր խնդիրներ են առաջադրում:

Նշեմ, որ հաշվետու ժամանակահատվածում ոչ միայն ավելացել են ՀՀ դատավորների միության անդամների քանակը, այլ նաև սահուն սերմնավորության արդյունքում երիտասարդացվել է անդամների կազմը, ինչը ենթադրում է դատական համակարգի առավել ակտիվ ու պահանջկոտ գործունեություն:

ՀՀ դատավորների միությունը, հավատարիմ մնալով իր առաքելությանը և կանոնադրական նպատակների, իր գործունեությունն իրականացրել է երկու հիմնական ուղղություններով. մի կողմից՝ աջակցել դատավորների մասնագիտական պատրաստվածությանը, գիտելիքների ու փորձի բարձրացմանը, մյուս կողմից՝ դատավորի դերի, հեղինակության և դատարանների հանդեպ հասարակության վստահության բարձրացմանը: Թերևս սրանով է պայմանավորված հաշվետու ժամանակահատվածում Միության կողմից իրականացված միջոցառումների ու ծրագրերի շրջանակը: Այս նպատակով միջազ-

Հարգելի՛ գործընկերներ,

Մինչև բուն ելույթիս անդրադառնալը նշեմ, որ այս տարի լրանում է «ՀՀ դատավորների միություն» հասարակական կազմակերպության հիմնադրման 20-ամյակը, որի կապակցությամբ ուզում եմ շնորհավորել բոլորիս, ցանկանալ նորանոր հաջողություններ ու ձեռքբերումներ:

Թեև հաշվետվությունը վերաբերում է դատավորների միության վերջին տարիների աշխատանքին, այնուամենայնիվ պետք է նշեմ, որ ավելի քան 2 տասնամյակի գործունեության ընթացքում ձգտել ենք աշխատել արդյունավետ, քաղել ենք որոշակի դասեր, արել հետևություններ և կարծում եմ՝ ժամանակն է գնահատել ներկան և կանխորոշել հետագա անելիքները:

Այս ընթացքում ՀՀ դատավորների

ԱՊՐԻԼ 2017 4 (214)

ՊԱՏԱԿԱՆ
 Իշխանություն

4



գային տարբեր կազմակերպությունների աջակցությամբ պատրաստվել և հրատարակվել են բազմաթիվ ձեռնարկներ ու աշխատանքներ, որոնք անվճար տրամադրվել են բոլոր դատավորներին, ինչպես նաև իրականացվել են ոլորտին վերաբերող օրենքների նախագծերի և առանձին հարցերի վերաբերյալ փորձագիտական աշխատանքներ, որոշ դեպքերում նաև ստացվել են միջազգային փորձագետների կարծիքներ, մասնավորապես՝ դատավորների աշխատավարձի, կենսաթոշակի և այլ հարցերի վերաբերյալ:

Անշուշտ, կատարված աշխատանքները բազմաթիվ են, դրանց բոլորին անդրադառնալը ժամանակի առումով նպատակահարմար չէ, ուստի նշեմ միայն դրանցից հիմնականները:

Խոսելով Միության անցած տարիների ընթացքում իրականացրած գործունեության մասին՝ կցանկանալի հատուկ կանգ առնել հաշվետու ժամանակահատվածում Միության կողմից հրատարակված աշխատություններին: Դրանք հիմնականում հրատարակվում են տարբեր միջազգային կառույցների հովանավորությամբ: Միության կողմից տպագրվող գրականության շարքն ինքնանպատակ չէ, այն բխում է Միության կանոնադրական խնդիրներից: Հրատարակված գրականության մի մասն ուղղված է Միության անդամների մասնագիտական գիտելիքների բարձրացմանը, իսկ մյուսը՝ հասարակության լայն շրջանակներին՝ նպատակ ունենալով ոչ միայն բարձրացնել հասարակության իրավագիտակցության մակարդակը, այլ նաև

նպաստել դատավորի դերի և դատարանի հեղինակության բարձրացմանը:

Դրանցից հատկապես ցանկանում են նշել հետևյալները. ԵԱՀԿ երևանյան գրասենյակի հետ համագործակցության շրջանակներում հրատարակված «Մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության իրավական, տեսական և գործնական հիմքերը, ժամանակակից զարգացումներն ու կատարելագործման ուղիները», «Քրեական գործերով իրավական օգնության արդի հիմնախնդիրները Հայաստանի Հանրապետությունում» աշխատանքները, ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի որոշումների գիտագործնական մեկնաբանությունների 3 հատորները և այլն:

Բացի դրանից, վերջին տարիներին կայուն համագործակցություն է ծավալվել Միավորված ազգերի կազմակերպության փախստականների գծով գերագույն հանձնակատարի (ՄԱԿ ՓԳՀ) գրասենյակի հետ: Այս կապակցությամբ անհրաժեշտ է առանձնացնել Միավորված ազգերի կազմակերպության փախստականների գծով գերագույն հանձնակատարի (ՄԱԿ ՓԳՀ) «ՀՀ-ում ապաստանի տրամադրման համակարգի որակի բարելավում. Դատական համակարգում ներգրավվածության ռազմավարություն» ծրագրի և «Առաքելություն Հայաստան» բարեգործական հասարակական կազմակերպության հետ համագործակցության շրջանակներում հրատարակված «Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի վճիռների ժողովածու»-ի 10-րդ հատորը, ինչպես նաև



«Հանձնման (էքստրադիցիայի) ինստիտուտի միջազգային իրավական և ներպետական հիմնախնդիրները» գիտագործնական վերլուծությունը:

ԵՀԽ (Եկեղեցիների համաշխարհային խորհուրդ) հայաստանյան Կլոր սեղան հիմնադրամի հետ շարունակական համագործակցության արդյունքում տպագրվել է «Արհմիությունները՝ որպես աշխատանքային իրավունքների պաշտպանության եղանակ» գիրքը և այլն:

Միությունը տպագրում է նաև իր սեփական պարբերականը՝ «Դատական իշխանություն» ամսագիրը, որը ևս լրացուցիչ հնարավորություն է տալիս մեր դատավորներին ու դատական ծառայողներին հրապարակումներով հանդես գալու, ինչպես նաև դատական համակարգի վերջին նորություններին և վերջապես ՀՀ վճռաբեկ դատարանի նախադեպային որոշումներին ծանոթանալու համար:

Ողջունելի է այն փաստը, որ ամսագրի էջերում առավել ակտիվ հանդես են գալիս ՀՀ դատական ծառայողները, իսկ Միության անդամներն այս հարցում պասիվ են: Ուստի կոչ են անում Միության անդամներին ևս ակտիվություն ցուցաբերել և ամսագրում հանդես գալ իրենց գիտական հրապարակումներով:

Թվարկածս և մնացած բոլոր աշխատանքներն անվճար տրամադրվել են բոլոր դատավորներին և դատական ծառայողներին, փաստաբաններին, դատախազությանը, քննչական մարմիններին, իրավաբանական բուհերի ուսանողներին և այլն: Այդ կապակցությամբ շնորհակալաբեր ենք ստացել ՀՀ փաստաբանների պալատից, ՀՀ փաստաբանական

դպրոցից, ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարությունից, ՀՀ քննչական կոմիտեից և այլ կառույցներից, ինչպես նաև անհատ քաղաքացիներից: Բացի դրանից, ամսագիրն ամբողջությամբ, ինչպես նաև հրատարակվող բոլոր գրքերն էլեկտրոնային տարբերակով տեղադրվում են Միության պաշտոնական ինտերնետային կայքէջում՝ www.datavor.am (www.judge.am): Կատարված աշխատանքների արդյունքում Միության պաշտոնական ինտերնետային կայքէջից օգտվողների քանակն էապես ավելացել է, ինչը վկայում է դատական համակարգի գործունեության առավել լայն իրազեկման մասին: Այն միաժամանակ հնարավորություն է տալիս ոչ միայն ներբեռնել վերը թվարկված աշխատություններն ու «Դատական իշխանություն» ամսագիրը, այլև հնարավորություն է տալիս իրազեկվել տարածաշրջանային դատաիրավական և այլ կարևոր նորություններին:

Հարկ են համարում ընդգծել, որ միայն վերջին տասնհինգ տարիների ընթացքում Միության կողմից հրատարակվել է ընդհանուր առմամբ ավելի քան 300 անուն գրականություն, որը, կարծում են, լուրջ ներդրում է հայրենական դատաիրավական մտքի և մասնագիտական գրադարանային ֆոնդի զարգացման գործում:

Հաշվետու ժամանակահատվածում ՀՀ դատավորների միությունն իր անդամների համար և նրանց անունից իրականացրել է որոշակի կազմակերպական միջոցառումներ, մասնավորապես՝ նախորդ տարի ապրիլ-



յան պատերազմից հետո դատավորների շրջանում կազմակերպված դրամահավաքի արդյունքում կատարվել է 6,484,000 ՀՀ դրամի հանձնակցություն:

Սոցիալական երաշխիքների բացակայության պայմաններում Միությունն ստիպված է եղել դատավորների կարիքների համար կազմակերպել դրամահավաք:

Միության անդամներ Արմեն Վարդապետյանի, Նապոլեոն Օհանյանի, Լևոն Ավետիսյանի, Արիստակես Սիսակյանի բուժման համար նույնպես կազմակերպվել է դրամահավաք:

Շարունակվել է համագործակցությունը HELP ծրագրի հետ: Դատավորների միությունն էական աջակցություն է ցուցաբերել HELP ինտերնետային կայքի հայաստանյան էջի պատրաստմանն ու դրա կատարելագործմանը:

Խոսելով ձեռքբերումների մասին՝ հարկ են համարում նշել 2013 թվականին ՀՀ դատավորների միության և Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի միջև կնքված հուշագրի մասին, որի շրջանակներում Դատավորների միության կողմից 2002 թվականից սկսած թարգմանված բոլոր ՄԻԵԴ- որոշումները տեղակայվել են ՄԻԵԴ-ի HUDOC տեղեկատվական-որոնողական ցանցում, որը հասանելի է բոլորի համար:

Կարևոր իրադարձություններից է 2014 թվականի հունիսի 30-ից հուլիսի 1-ը Երևանում տեղի ունեցած միջազգային գիտաժողովը՝ «Դատական համակարգի անկախության արդի հիմնախնդիրները» թեմայով Հայաստանի, Էստոնիայի, Վրաստանի,

Գերմանիայի, Ղազախստանի, Մոլդովայի, Լեհաստանի և Ուկրաինայի դատավորների միությունների միջև կնքված բազմակողմ համագործակցության հուշագրի շրջանակներում: Գիտաժողովին մասնակցեցին դատավորներ վերոնշյալ երկրներից, ինչպես նաև հյուրեր միջազգային և այլ կառույցներից: Գիտաժողովին մասնակցեցին նաև Միության 50-ից ավելի անդամներ, ելույթով հանդես եկան ՀՀ վճարելի դատարանի քրեական պալատի դատավորներ Ելիզավետա Դանիելյանը և Համլետ Ասատրյանը:

2015թ. տեղի ունեցած իրադարձություններից կարևորվում է Մոլդովայում տեղի ունեցած «Վարչական դատավարության իրավասությունը՝ որպես իրավունքի գերակայության գործիք» թեմայով միջազգային կոնֆերանսը, որը կազմակերպել էր Միջազգային իրավական համագործակցության գերմանական հիմնադրամի և Մոլդովայի դատավորների միության հետ համատեղ:

2015թ. հատկանշական էր նաև Ստոկհոլմում տեղի ունեցած ՄԱԿ-ի փախստականների հարցերով գերագույն հանձնակատարի գրասենյակի (ՄԱԿ ՓԳ-Հ) «Ապաստանի համակարգերի որակի բարելավման նախաձեռնություն Արևելյան Եվրոպայում և Հարավային Կովկասում» ծրագրի 2-րդ փուլի 1-ին տարածաշրջանային համաժողովը: Ծրագրի նպատակն է աջակցել Հայաստանի, Ադրբեջանի, Վրաստանի, Բելառուսի, Մոլդովայի և Ուկրաինայի ապաստանի հարցերով լիազոր մարմիններին, սահմանապահ ծառայություններին և դատարաններին՝ տա-





րածաշրջանում գործող ապաստանի համակարգերը միջազգային չափանիշներին համապատասխանեցնելու հարցում: Համաժողովին մասնակցել է ՀՀ վարչական դատարանի նախագահ Կարեն Մաթևոսյանը, որով հիմք է դրվել ՀՀ վարչական դատարանի և ՄԱԿ-ի համագործակցությանը:

Անդրադառնալով բացթողումներին՝ հարկ են համարում նշել, որ Միությունը, ունենալով բազմաթիվ միջազգային կապեր, այսօր դրանք լիարժեք չի օգտագործում: Խոսքը իրավական փոխօգնության, ինչպես նաև իրավական տեղեկատվության ձեռքբերման մասին է, որը ներկայիս համագործակցության շրջանակներում կարող է առավել շահավետ օգտագործվել: Մասնավորապես՝ տարբեր երկրներից մենք ավելի շատ ստանում ենք դիմումներ ու հարցումներ, քան ուղարկում ենք նրանց: Այս կապակցությամբ ցանկանում են շեշտել, որ ցանկացած խնդրի առնչությամբ անհրաժեշտ իրավական օգնություն ստանալու համար ակնկալվում է Միության անդամների ակտիվ նախաձեռնությունը:

Ինչպես հայտնի է, ՀՀ դատավորների միությունը կանոնավոր մասնակցություն է ունենում Դատավորների միջազգային միության և Դատավորների եվրոպական միության ամենամյա համաժողովներին, որոնց մասնակցությունը ՀՀ դատավորների միության՝ որպես այդ միջազգային կառույցների անդամի, ոչ միայն կանոնադրական պարտականությունն է, այլ նաև դրանով փորձում ենք հետ չմնալ տարածաշրջանային և գլոբալ զարգացումներից: Այդ հանդիպումներին մասնակցությունն ինք-

նանպատակ չէ, այլ ուղղված է մեզ հետաքրքրող հարցերի վերաբերյալ քննարկումներ կազմակերպելուն, փորձագիտական կարծիքներ ստանալուն: Յուրաքանչյուր դեպքում մեր մասնակցությունն օգտագործում ենք որպես առիթ հարցումների կամ օրակարգային հարցերի քննարկումների կազմակերպման ձևերով մեզ հուզող հարցերի պատասխանները ստանալու համար:

Մասնավորապես՝ Միության կողմից օրակարգային քննարկումներ և հարցադրումներ են ներկայացվել դատավորի աշխատավարձի և կենսաթոշակի նվազեցման անթույլատրելիության վերաբերյալ՝ եվրոպական մոտեցումների ու չափանիշների պահպանմամբ: Հարցման արդյունքները ներկայացվել են օրենքի նախագծի վրա աշխատող աշխատանքային խմբի անդամներին: Բացի դրանից, փորձագիտական կարծիքներ ենք ստացել մի շարք օրենքների, մասնավորապես՝ «Արդարադատության ակադեմիայի մասին» ՀՀ օրենքի, ՀՀ դատական օրենսգրքի վերաբերյալ, որով առաջարկել ենք ընդլայնել դատավորների ներկայությունը Արդարադատության ակադեմիայի կառավարման խորհրդում: Ներկայումս ակտիվորեն ներգրավված ենք «Դատավորի համաշխարհային (համընդհանուր) կանոնադրության» մշակման աշխատանքներին, որը կներկայացվի ՀՀ իրավասու մարմիններին: Բացի դրանից, ներկայումս հրատապ խնդիր է «Դատավորի վարքագծի կանոնագրքի» և դրա մեկնաբանությունների տեքստի վերամշակումը ՀՀ Սահմանադրության և նոր ընդունվող ՀՀ դատական



օրենսգրքի նախագծի դրույթների համատեքստում:

Քիչ չեն եղել դեպքերը, երբ առանձին իրավական հարցերով դիմել և օժանդակություն ենք ստացել ինչպես Միջազգային միությունից, այնպես էլ Իրավական փոխօգնության հուշագիրը կնքած անդամ երկրներից: Մենք նույնպես ստացել ենք բազմաթիվ հարցումներ նրանցից և համապատասխանաբար արձագանքել ենք դրանց:

Հույս ունենք, որ շուտով նկատելի կլինեն դրանց արդյունքները:

Երբեմն թյուր կարծիք կա, թե Դատավորների միությունը կազմակերպում է գործուղումներ, սակայն իրականում դա այդպես չէ: Որևէ գործուղում դատավորների միությունը չի կազմակերպել: Այցելությունները կազմակերպվում են միայն Դատավորների միջազգային միության համաժողովներին մասնակցելու համար, այն էլ՝ միջազգային կազմակերպությունների հովանավորությամբ: Պետք է նաև նշեն, որ վերջին տարիներին, պայմանավորված Արդարադատության ակադեմիայի ստեղծմամբ, ուսուցողական և այլ բնույթի ծրագրեր միջազգային կազմակերպությունների կողմից ՀՀ դատավորների միության համար չեն կազմակերպվում, իսկ կատարվող մեկ-երկու ծրագրերն արդյունք են մեծ ջանքերի, երբեմն նաև անձնական կապերի: Ուստի այս առումով ևս խնդրում և կոչ ենք անում Միության անդամներին օգտագործել բոլոր հնարավորությունները միջազգային ծրագրերին ներգրավվելու համար:

Ցավով պետք է նշեն, որ լուրջ խն-

դիրներ կան սոցիալական ապահովության բնագավառում: Մեզ համար անհասկանալի պատճառներով օրենսդրությամբ դատավորներին չեն տրամադրվում սոցիալական փաթեթներ: Այս կապակցությամբ միությունը բարձրաձայնել է խնդիրը, նախաձեռնել որոշակի քայլեր և ակնկալում ենք Միության անդամների ակտիվ մասնակցությունը:

Միաժամանակ գոհացնող չէ Միության աշխատանքը դատարանների և դատավորների նկատմամբ վստահությունը բարձրացնելու, հանրային ընկալումն օբյեկտիվ չափանիշներին հասցնելու ուղղությամբ:

Թերի է աշխատանքը մամուլի և հասարակության հետ: Այդ ուղղությամբ թեև մշտապես աշխատանքներ են տարվել, սակայն գտնում են, որ Միության այդ բնագավառները սպասարկող բաժինները թերացել են:

Թերացումներ են նկատվում նաև սոցիալական երաշխիքները (կենսաթոշակների ու աշխատավարձերի մասով) տարվող աշխատանքներում:

Փորձեր են արվել Դատական իշխանության կառավարման մարմիններում Միության ներգրավվածությունն ավելացնելու համար, սակայն դրական տեղաշարժեր դեռևս չկան:

Ամփոփելով՝ նշեն, որ ժամանակի հրամայականով պայմանավորված, ինչպես նաև քսանամյա փորձը նկատի ունենալով, ակնկալում ենք տարբեր ուղղություններով առավել ինտենսիվ և պահանջկոտ աշխատանքներ ու նախաձեռնություններ Միության բոլոր անդամներից, հատկապես նոր ձևավորվող կառավարման մարմինների անդամներից:



Վլադիմիր ՀՈՎՍԵՓՅԱՆ
ԼՂՀ Գերագույն դատարանի դատավոր,
ԼՂՀ վաստակավոր իրավաբան

ԱՐՃԱԽԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԴԱՏԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ 25-ԱՄՅԱ ՈՒՂԻՆ*

Գործող դատական իշխանության մարմինների համակարգի ձևավորման համար սկզբունքային նշանակություն ունեւ Սահմանադրության 50-րդ հոդվածի 1-ին մասով հռչակված նորմը. «Յուրաքանչյուր ոք օրենքով սահմանված կարգով ունի իր նկատմամբ կայացված դատավճռի վերանայման իրավունք՝ վերադաս դատարանի կողմից»: Այս դրույթն ինքնին կանխորոշում է վերաքննիչ դատարանի գոյություն, որն էլ ամրագրված է Սահմանադրության 109-րդ հոդվածով: Սահմանադրական այս դրույթը լրիվությամբ բխում է մի շարք միջազգային իրավական նորմերից, մասնավորապես, ՄԱԿ-ի կողմից 1948թ. ընդունված «Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրից», Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին 1966թ. միջազգային դաշնագրից և Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների մասին ԱՊՀ երկրների 1995թ. կոնվենցիայից: Նշված առաջին երկու փաստաթղթերին Արցախը վաղուց է միացել: Սահմանադրության 6-րդ գլուխը, որը կրում է «Գատարանները» անվանումը, ամբողջությամբ վերաբերում է Արցախի դատական իշխանությանը: Սահմանադրությունն արձանագրեց, որ Արցախում դատական իշխանությունն իրականացնում են դատարանները՝ Սահմանադրությանը և օրենքներին համապատասխան, և որ դատական իշխանությունն իրականացվում է սահմանադրական, քաղաքացիական, քրեական և օրենքով նախատեսված այլ դատավարության միջոցով:

Այստեղից բխում է, որ պետական իշխանության մարմինների համակարգում դատական իշխանություն իրականացնող միակ մարմինը դատարաններն են, որոնք, օժտված լինելով հատուկ լիազորություններով, հանդես են գալիս պետության ամունից: Այստեղից բխում է նաև, որ դատական իշխանությունը պետական իշխանության ձև է, այն պատկանում է միայն դատարաններին, որի կրողները և իրականացնողները դատավորներն են: Իհարկե, արդարադատության իրականացումը դատական իշխանության գլխավոր և հիմնական, բայց ոչ միակ գործառույթն է: Այդ շրջանակներում Գերագույն դատարանն օժտված է սահմանադրական վերահսկողության գործառույթով, դատարանների կողմից վերահսկողություն է իրականացվում մինչդատական վարույթի նկատմամբ, տրվում են իրավական նորմերի մեկնաբանումներ, հաստատվում իրավաբանական նշանակություն ունեցող փաստեր, սահմանվում դատական նախադեպեր և այլն:

Սահմանադրության համաձայն՝ Արցախի դատական համակարգը բաղկացած է ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի, վերաքննիչ դատարաններից և Գերագույն դատարանից, ինչպես նաև օրենքով նախատեսված մասնագիտական այլ դատարաններից: Արտակարգ դատարանների ստեղծումն արգելվում է:

Սահմանադրության 12-րդ գլուխը, որը վերնագրված է «Եզրափակիչ և անցումային դրույթներ», կանխորոշեց նաև ԼՂՀ

* Սկիզբը՝ նախորդ համարում:

ԱՊՐԻԼ 2017 4 (214)

ԴԱՏԱԿԱՆ
 Իշխանություն



դատական մարմինների գործունեությունն անցումային շրջանում և նոր մարմինների կազմավորման ժամկետները: Սահմանադրությունից բխող դատաիրավական բարեփոխումների համատեքստում 2008թ. ընդունվեց «Դատական ծառայության մասին» ԼԳՀ օրենքը, որի համաձայն՝ դատական ծառայությունը համարվեց օրենքով դատարաններին, ինչպես նաև դատական իշխանության մարմիններին վերապահված լիազորությունների ու գործառնությունների իրականացումն ապահովելու նպատակով իրականացվող մասնագիտական գործունեություն և պետական ծառայության մաս: Դատական ծառայությունն իրականացվում է դատական դեպարտամենտի միջոցով, որը գործում է Գերագույն դատարանի նախագահի հաստատած Կանոնադրության հիման վրա:

Նոր դատական համակարգի կայացման արմատական նորություններից մեկն էլ այն էր, որ հանրապետության օրենսդիր մարմինը 2008թ. ապրիլի 16-ին ընդունեց «Դատարանակազմության մասին» միջանկյալ օրենք, որի ուժով Սահմանադրությունից բխող եռաստիճան նոր դատական համակարգի ձևավորումն սկսվեց ԼԳՀ վերաքննիչ դատարանի ստեղծմամբ, Քաշաթաղի շրջանի առաջին ատյանի դատարանի գործունեության դադարեցմամբ և ԼԳՀ առաջին ատյանի դատարանը «ԼԳՀ ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան» վերանվանվամբ: Օրենքն արձանագրեց, որ վերաքննիչ դատարանը սկսում է գործել ոչ ուշ, քան 2008թ. հուլիսի 1-ից:

Հենց այդ օրվանից սկսեց գործել ԼԳՀ Սահմանադրությամբ նախատեսված եռաստիճան դատական համակարգը:

Ելնելով բնակչության թվաքանակից և մայրաքաղաքի նկատմամբ շրջանների աշխարհագրական դիրքից՝ այսօրվա դրությամբ Արցախում գործում է Առաջին ատյանի մեկ դատարան՝ դատարանի նախագահի և տասնմեկ դատավորի կազմով, որի կենտրոնական նստավայրը

Ստեփանակերտ քաղաքն է: Դատարանը նստավայրեր ունի Հադրութ, Մարտունի, Ասկերան, Մարտակերտ, Շուշի և Բերձոր շրջկենտրոններում:

Առաջին ատյանի դատարանն օժտված է նույն իրավասությամբ և գործառնություններով, ինչպես և Հայաստանի Հանրապետության ընդհանուր իրավասության դատարանները: Միակ տարբերությունն այն է, որ ԼԳՀ-ում վարչական դատարան չստեղծվելու պատճառով, Առաջին ատյանի դատարանին ընդդատյա են նաև վարչական գործերը, որոնցով կայացված դատական ակտերի համար մինչև 2012թ. հունվարի 1-ը նախատեսված էր «թռիչքային» բողոքարկում, այսինքն՝ դրանք Վերաքննիչ դատարանին չէին բողոքարկվում, այլ միանգամից Գերագույն դատարանին: ԼԳՀ դատական և վարչական դատավարության օրենսգրքերում 2011թ. նոյեմբերի 30-ին կատարված փոփոխությունների ուժով սահմանվեց Առաջին ատյանի դատարանի վարչական գործերով դատական ակտերի վերաքննության ձևով բողոքարկման կարգը:

Ի տարբերություն ՀՀ-ի՝ ԼԳՀ-ում գործում է մեկ Վերաքննիչ դատարան՝ նախագահի և վեց դատավորների կազմով, որտեղ Առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտերի դեմ ներկայացված բողոքները քննվում են կոլեգիալ՝ երեք դատավորի կազմով: Հարկ է նշել, որ վերաքննիչ վարույթը ՀՀ-ում մտցվեց 1998թ. հունվարի 12-ից, որտեղ ստեղծվեցին քաղաքացիական, տնտեսական, քրեական և զինվորական գործերով վերաքննիչ երեք դատարաններ, իսկ 2010թ. տնտեսական դատարանի փոխարեն՝ վարչական գործերով վերաքննիչ դատարան: Հայաստանը վերաքննության տեսակը վերցրեց Ֆրանսիայից, իսկ վերաքննության սահմանները՝ Գերմանիայից և Ավստրիայից, այսինքն՝ ընտրեց վերաքննության խառը ձև, որն իր արտացոլումը գտավ Հայաստանի Հանրապետության 1998թ. Քրեական և Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքերում և «Դատարանա-



կազմության մասին» օրենքում:

ԼԳՀ քաղաքացիական և քրեական դատավարության օրենսգրքերն ուժի մեջ մտնելուց հետո՝ 2009թ. փետրվարի 10-ից, Վերաքննիչ դատարանն իր գործունեությունն իրականացնում է ոչ լրիվ վերաքննության ձևով, այսինքն՝ վերաքննիչ բողոքների և հիմնավորումների սահմաններում վերանայվում է Առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտերի օրինականությունը և հիմնավորվածությունը:

Գատական պրակտիկան ցույց է տալիս, որ վերաքննության արդյունքում վերաքննիչ բողոքների ավելի քան 50%-ը բավարարվում է: Եվ չնայած վերաքննության կարգով բողոքարկվող առաջին ատյանի դատարանի որոշումների ոչ մեծ քանակին՝ (7-10%), դատական սխալների վերացման արդյունավետությունն ակնհայտ է:

Այն հանգամանքը, որ Արցախում վերաքննիչ և վճռաբեկ ատյանների տարանջատումն արդարացված էր, կարելի է բացատրել մի շարք գործոններով: Եթե մինչև Վերաքննիչ դատարանի ստեղծումը վերաքննությունն ու վճռաբեկությունն իրականացվում էին մեկ՝ Գերագույն դատարանի «տանիքի» ներքո և այն էլ՝ մեկ դատավորի կազմով, որի պարագայում, որպես կանոն, վերաքննիչ ատյանի վճիռը վճռաբեկ ատյանի կողմից թողնվում էր անփոփոխ, ապա Վերաքննիչ դատարանի ստեղծման պահից վերաքննությունն իրականացվում է կոլեգիալ՝ երեք դատավորի կազմով: Գործերի կոլեգիալ քննության դեպքում արդարադատության որակն ավելի բարձր է լինում, սխալի հավանականությունը՝ համեմատաբար փոքր: Նման պայմաններում ավելի մանրակրկիտ և բազմակողմանի են հետազոտվում նյութերը, իսկ կոլեգիալ որոշումը՝ միևնույն հարցի տարբեր տեսակետների և տարբեր կարծիքների բախումների արդյունք է: Իսկ այն, որ Գերագույն դատարանը որոշ գործերով Վերաքննիչ դատարանի դատական ակտերը բեկանում և օրինական ուժ է տալիս Առաջին ատյանի դատարա-

նի դատական ակտերին, վկայում է, որ այդ պարագայում գործում է երկու դատարանների դատական ակտերի մրցակցության սկզբունքը:

Վերաքննիչ դատարանի գոյությունն արդարացված է նաև իրավունքի զարգացմանը նպաստելու՝ Գերագույն դատարանի սահմանադրական առաքելությունն իրականացնելու տեսանկյունից:

Եռաստիճան դատական համակարգի առկայությունը բարձրացնում է հասարակության մեջ դատական իշխանության հեղինակությունը, աջակցում առավելագույնս պաշտպանելու քաղաքացիների իրավունքները և շահերը, վերադաս դատական ատյանին հնարավորություն տալիս ապահովելու ստորադաս դատարանի դատական ակտերի ստուգումը, ձևավորելու միասնական դատական պրակտիկա՝ չխոսելով Վերաքննիչ դատարանի հոգեբանական նշանակության մասին: Այն միտքը, որ Առաջին ատյանի դատարանի որոշումը վերջնական չէ և կարող է վերանայվել ավելի փորձառու և բանիմաց դատավորների կողմից, բարենպաստ և հանգստացնող գործոն է ինչպես կողմերի, այնպես էլ ամբողջ հասարակության համար՝ բարձրացնելով վերջինիս հավատը դեպի դատական իշխանությունը:

ԼԳՀ բարձրագույն դատական մարմինը Գերագույն դատարանն է, որն ապահովում է Սահմանադրության գերակայությունը և օրենքի միատեսակ կիրառումը: Այդ սահմանադրական առաքելության տակ ԼԳՀ դատական օրենսգրքի համաձայն՝ Գերագույն դատարանի վրա նաև խնդիր է դրված՝ նպաստելու իրավունքի զարգացմանը: Բացի այդ, ԼԳՀ դատական օրենսգրքի 15-րդ հոդվածի 4-րդ կետի ուժով որոշակի փաստական հանգամանքներ ունեցող գործով Գերագույն դատարանի դատական ակտի հիմնավորումները (այդ թվում՝ օրենքի մեկնաբանությունները) պարտադիր են դատարանի համար նույնանման փաստական հանգամանքներով գործի քննության ժամանակ, բացառությամբ այն դեպքի, երբ վեր-



ջինս ծանրակշիռ փաստարկների մատնանշմամբ հիմնավորում է, որ դրանք կիրառելի չեն տվյալ փաստական հանգամանքների նկատմամբ:

Փաստորեն, Արցախի օրենսդիրների կողմից անգլո-սաքսոնական իրավական ընտանիքի երկրներում կիրառվող դատական նախադեպի ինստիտուտը և սահմանադրական վերահսկողության ամերիկյան մոդելը ներմուծվել են մեր երկրի իրավունքի համակարգ և ներդրվել հանրապետության բարձրագույն դատական ատյանի գործառնությունների մեջ:

Սահմանադրության 113-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ Գերագույն դատարանը բաղկացած է սահմանադրական և վճռաբեկ պալատներից:

Պրակտիկայում հակասություններից խուսափելու նպատակով Արցախի օրենսդիրները «Սահմանադրական դատավարության մասին» ԼՂՀ օրենքում ամրագրել են, որ «սահմանադրական պալատը կազմավորվում է յուրաքանչյուր գործով՝ Գերագույն դատարանի նախագահի կողմից»: Օրենքն Ազգային ժողովի կողմից ընդունվեց 2009թ. մայիսի 27-ին: Այն հրապարակվեց հունիսի 15-ին և ուժի մեջ մտավ պաշտոնական հրապարակման օրվան հաջորդող տասներորդ օրվանից, իսկ սահմանադրական արդարադատություն իրականացնելու մասին կանոնակարգն ընդունվեց Գերագույն դատարանի 2009թ. հունիսի 28-ի թիվ 3 աշխատակարգային որոշմամբ: Այսինքն՝ այդ օրվանից սկսեց գործել Գերագույն դատարանի սահմանադրական ատյանը:

ԼՂՀ և ՀՀ Սահմանադրությունների բոլոր էական տարբերությունները հասկանալի պետք է համարել, քանի որ ԼՂՀ Սահմանադրության հեղինակներն աչքի առաջ են ունեցել ՀՀ Սահմանադրությունը՝ 2005թ. փոփոխություններով:

Ներկայումս «դատական իշխանություն» և «արդարադատություն» հասկացություններն օգտագործվում են գրեթե մույն իմաստով, չնայած առաջինն իր մեջ ներառում է երկրորդին, քանի որ արդա-

րադատությունը դատական իշխանության իրականացման եղանակներից մեկն է:

Սահմանադրությունից բխող դատաիրավական բարեփոխումների շրջանակներում դատական իշխանության կայացման համար կարևոր փաստաթուղթ հանդիսացավ 2009թ. հունվարի 1-ից ուժի մեջ մտած ԼՂՀ դատական օրենսգիրքը, որի մեջ սահմանվեցին դատարանակազմությունը, դատական իշխանության գործունեության սկզբունքները, դատարանի բնականոն գործունեության ապահովման երաշխիքները, դատական իշխանության ինքնակառավարումը և այլ կարևոր ինստիտուտներ: Օրենսգիրքն ամրագրեց, որ Արցախում դատական իշխանությունը գործում է ինքնակառավարման սկզբունքի հիման վրա, որի մարմիններն են հանրապետության Գատավորների ընդհանուր ժողովը և Գատարանների նախագահների խորհուրդը:

Գատավորների ընդհանուր ժողովը դատական իշխանության ինքնակառավարման բարձրագույն մարմինն է: Նրա որոշումները գերակա են Գատարանների նախագահների խորհրդի որոշումների նկատմամբ: Ժողովը, կազմված լինելով հանրապետության բոլոր դատավորներից, հրավիրվում է տարին առնվազն մեկ անգամ Գերագույն դատարանի նախագահի կողմից: Արտահերթ ընդհանուր ժողով կարող է հրավիրվել դատավորների առնվազն 1/4-ի, Գատարանների նախագահների խորհրդի կամ Գերագույն դատարանի նախագահի կողմից:

Գատավորների ընդհանուր ժողովը, գործելով իր հաստատած Կանոնակարգին համապատասխան, իրավասու է քննարկելու դատական իշխանության բնականոն գործունեության ապահովմանն առնչվող ցանկացած հարց, այդ թվում՝ Գատարանների նախագահների խորհրդի իրավասությանը վերապահված: Ժողովն ընտրում է Արդարադատության խորհրդի դատավոր անդամներին: Այդ առումով 2009թ. մարտի 13-ին հրավիրվեց



Արցախի դատավորների անդրանիկ ընդհանուր ժողովը, որը, հաստատելով իր Կանոնակարգը, գաղտնի քվեարկությամբ հինգ տարի ժամկետով ընտրեց Արդարադատության խորհրդի հինգ դատավոր անդամների, որից 2-ական դատավոր՝ Առաջին ատյանի և Վերաքննիչ դատարաններից և մեկը՝ Գերագույն դատարանից: Քիչ ավելի ուշ Արդարադատության խորհրդի կազմի մեջ մտան Հանրապետության Նախագահի և Ազգային ժողովի նշանակած երկուական իրավաբան:

ԼՂՀ դատական իշխանության ինքնակառավարման հաջորդ մարմինը՝ ԼՂՀ դատարանների նախագահների խորհուրդը, սկսեց գործել 2009թ. մարտի 20-ից՝ իր կողմից հաստատված Կանոնակարգի համաձայն: Մշտապես գործող այս մարմինը ստեղծման պահից մինչ այսօր քննարկել և ընդունել է դատական իշխանության բնականոն գործունեության ապահովմանն առնչվող բազմաթիվ հարցեր:

Դատական իշխանության անկախության հեմարաններից մեկն էլ հանդիսացավ 2010թ. հունիսի 22-ին ԼՂՀ դատավորների ընդհանուր ժողովում «Լեռնային Գարաբաղի Հանրապետության դատավորներ» հասարակական կազմակերպության հիմնադրումը և նրա կանոնադրության հաստատումը:

Երկրի համար աննախադեպ երևույթ հանդիսացավ «ԼՂՀ դատական իշխանություն» իրավական-տեղեկատվական-վերլուծական հանդեսի ծնունդը, որի առաջին համարը լույս տեսավ 2011թ. մայիսին: Ներկայումս գործում է դատարանների պաշտոնական համացանցային կայքէջը (courtnkr.am):

2012թ. հունվարի 1-ից սկսեց գործել դատական կարգադրիչների ծառայությունը, որը կոչված է ապահովելու դատարանում դատավորի, դատավարության մասնակիցների և այլ անձանց կյանքի, առողջության և արժանապատվության, իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանությունը և դատարանի տա-

րածքի պահպանումը հանցավոր և հակաիրավական այլ ոտնձգություններից: Ծառայության խնդիրն է նաև դատարանի տարածքում, դատական նիստերի դահլիճում հասարակական կարգի պահպանությունը և անվտանգության ապահովումը: Օրենքը դատական կարգադրիչին զենք կրելու իրավունք չի վերապահել՝ այն փոխարինելով ռետինե մահակով, ձեռնաշղթայով, էլեկտրաշոկով և այլն:

Այսպիսով, ԼՂՀ Սահմանադրությունից բխող դատաիրավական բարեփոխումների օրենսդրական փաթեթը, որի դրույթները վերաբերում են իրավապահ և իրավակիրառ բոլոր մարմիններին, 2013թ. հուլիսի 1-ի դրությամբ սկսեց լրիվությամբ գործել:

Ներկայումս մեր հանրապետությունը թևակոխել է դատաիրավական բարեփոխումների որակական մի նոր փուլ. Հանրապետության Նախագահի 2013թ. օգոստոսի 16-ի կարգադրությամբ հաստատվել է ԼՂՀ իրավական և դատական բարեփոխումների 2013-2017թթ. ռազմավարական ծրագիրը և ծրագրից բխող միջոցառումների ցանկը: Նույն կարգադրությամբ ստեղծվել է աշխատանքային խումբ, և աշխատանքներն ընթանում են: Քառամյա ծրագիրը, մասնավորապես, ներառում է քրեական, քաղաքացիական, վարչական արդարադատությունը, դատական համակարգը, դատախազությունը, փաստաբանության և քաղաքացիներին մատուցվող ծառայությունների ոլորտները, որոնցից յուրաքանչյուրում առկա խնդիրների լուծման համար նախատեսված են ինչպես օրենսդրական, այնպես էլ իրավակիրառական բնույթի միջոցառումներ: Այս բարեփոխումները նախկիններից տարբերվում են նրանով, որ համակարգային բնույթ են կրում: Ծրագրում ուղղակիորեն նշված է, որ դատական իշխանության անաչառությունը և անկախությունը դասվում են երկրի ազգային անվտանգության ռազմավարական իրագործման հիմնական երաշխիքների շարքին, քանի որ դատաիրավական համակարգի նկատ-



մամբ վստահության պակասը երկրի ներքին սպառնալիքներից մեկն է:

Դատախրավական բարեփոխումները հարափոփոխի և ամբողջական գործընթացներ են և ունեն իրենց ներքին զարգացման ընթացքը: Բարեփոխումները պետք է կատարվեն ոչ միայն դատական համակարգում, այլև բոլոր իրավապահ կառույցներում: Հաղորդակից անոթների օրենքը գործում է ամենուրեք:

Հատկանշական է, որ ժողովրդավարական ուղին բռնած և անցումային զարգացման փուլում գտնվող պետություններից որևէ մեկին դեռևս չի հաջողվել կարճ ժամկետում ստեղծել անկախ և կենսունակ իրավական համակարգ: Իսկ կատարյալ համակարգ երբեք չի լինում, կյանքն է, որ ժամանակի ընթացքում հղկում է ամեն ինչ, որի արդյունքների գնահատականը տալիս է հասարակությունը՝ իր վստահության քվեով:

Բարեփոխումները, որպես կանոն, փոխում են ոչ թե հասարակական հարաբերությունների հիմքերը, այլ նրա ձևն ու բովանդակությունը: Այն մի արմատական և երկարատև գործընթաց է: Դա այն դեպքում, երբ նկատի ունենալով Հայաստանի Հանրապետությունում իրականացված սահմանադրական բարեփոխումների գործընթացը, Արցախի քաղաքական ուժերը 2016թ. փետրվարին սահմանադրական բարեփոխումների թեմայով 2 անգամ քաղաքական խորհրդատվություն են անցկացրել, որի արդյունքում խորհրդարանական և արտախորհրդարանական կուսակցությունները գրավոր դիմել են Հանրապետության Նախագահ Բ. Սահակյանին՝ առաջարկելով ստեղծել սահմանադրական բարեփոխումների հանձնաժողով: Արձագանքը չուշացավ:

Հանրապետության Նախագահը, ելնելով իրավունքի գերակայության և ժողովրդաիշխանության սկզբունքների իրացման կառուցակարգերը բավարարելու, իշխանության ճյուղերի լիազորությունների հավասարակշռումը կատարելագործելու, հանրային կառավարման արդյունավե-

տությունը բարձրացնելու անհրաժեշտությունից ու հաշվի առնելով Ազգային ժողովում ներկայացված կուսակցությունների և արտախորհրդարանական մի շարք քաղաքական ուժերի առաջարկը և ղեկավարվելով Սահմանադրության 68-րդ հոդվածի 10-րդ կետով, մարտի 21-ին ստորագրել է հրամանագիր՝ Հանրապետության Նախագահին առընթեր սահմանադրական բարեփոխումների մասնագիտական հանձնաժողով ստեղծելու մասին: Հրամանագրով հաստատվել է հանձնաժողովի անհատական կազմը՝ Ազգային ժողովի նախագահ Ա.Գուլյանի գլխավորությամբ:

Արցախի Հանրապետության սահմանադրական բարեփոխումների հայեցակարգը հաստատվեց սահմանադրական բարեփոխումների մասնագիտական հանձնաժողովի 2016թ. հուլիսի 30-ի նիստում, իսկ նոր Սահմանադրության նախագծի աշխատանքային տարբերակը նոյեմբերի 8-ին տեղադրվեց Ազգային ժողովի պաշտոնական կայքում:

Նախագիծը երկրի պետական և հասարակական կյանքի բնագավառների համար լուրջ փոփոխություններ է նախատեսում, մասնավորապես՝ երկրի կառավարման ձևի, մարդու իրավունքների և արդարադատության իրականացման ոլորտում: Առաջարկվող նախագծի առանցքային հարցը թերևս այն է, որ Արցախում նախատեսվում է կիսանախագահական համակարգից անցում կատարել դեպի նախագահական համակարգ՝ որոշակի առանձնահատկություններով, որտեղ նախագահն իրավապես և փաստորեն ղեկավարելու է գործադիր իշխանությունը:

Նախագծում Արցախի եռաստիճան դատական համակարգը պահպանվել է: Նախագիծն ավելի որոշակիություն է տվել Արցախի բարձրագույն դատական ատյանի՝ Գերագույն դատարանի գործառույթներին: Ըստ նախագծի հեղինակների՝ Գերագույն դատարանն իրականացնում է սահմանադրական արդարադա-



տություն՝ ապահովելով Սահմանադրության գերակայությունը: Որպես բարձրագույն դատական ատյան՝ Գերագույն դատարանը դատական ակտերն օրենքով սահմանված լիազորությունների շրջանակներում վերանայելու միջոցով ապահովում է օրենքների և այլ նորմատիվ ակտերի միատեսակ կիրառությունը և վերացնում է մարդու իրավունքների և ազատությունների հիմնարար խախտումները:

Ընդլայնվել է նաև սահմանադրական արդարադատության հարցերով Գերագույն դատարան դիմելու սուբյեկտների շրջանակը: Այսպես, նման հարցերով Գերագույն դատարան կարող են դիմել նաև Ազգային ժողովի խմբակցությունը՝ հանրաքվեի արդյունքներով ընդունված որոշումների հետ կապված վեճերով, ինչպես նաև Ազգային ժողովի ընտրությանը մասնակցած կուսակցությունները կամ կուսակցությունների դաշինքները՝ Ազգային ժողովի ընտրության արդյունքով ընդունված որոշումների հետ կապված վեճերով:

Հստակեցվել են դատավորների կարգավիճակը, դատավորների թեկնածուներին ներկայացվող պահանջները, նրանց և դատավորների, նախագահների նշանակման կարգն ու պաշտոնավարման ժամկետը:

Գատական իշխանության շրջանակներում արմատական փոփոխություն պետք է համարել այն, որ Արցախի արդարադատության խորհրդի փոխարեն ստեղծվում է բոլորովին մի նոր անկախ սահմանադրական մարմին՝ Բարձրագույն դատական խորհուրդը, որը երաշխավորելու է դատարանների և դատավորների անկախությունը:

Նախագծի համաձայն՝ Բարձրագույն դատական խորհուրդը կազմված է հինգ անդամից, որի երեք անդամը, այսինքն՝ մեծամասնությունը, դատավորներ են: Վերջիններիս ընտրում է Արցախի դատավորների ընդհանուր ժողովը՝ դատավորի առնվազն հինգ տարվա փորձառություն ունեցող գործող դատավորների կողմից: Ընդ որում, Բարձրագույն դատական

խորհրդում պետք է ընդգրկվեն դատավորներ բոլոր ատյանների դատարաններից: Բարձրագույն դատական խորհրդի մյուս երկու անդամները նշանակվում են Հանրապետության Նախագահի և Ազգային ժողովի կողմից: Նրանք պետք է մասնագիտական աշխատանքի առնվազն հինգ տարվա փորձառությամբ իրավաբաններ լինեն՝ օժտված բարձր մասնագիտական որակներով:

Բարձրագույն դատական խորհրդի անդամներն ընտրվելու են հինգ տարի ժամկետով և իրավունք չեն ունենալու վերստին ընտրվելու այդ պաշտոնում: Նրա կազմում դատարանների նախագահների ընդգրկումը բացառվում է:

Նախագիծը մեզ հուշում է, որ Բարձրագույն դատական խորհուրդն առանցքային դերակատարում ունեցող պետական անկախ կառույց է լինելու: Սահմանադրական այդ մարմինն է կազմելու և հաստատելու դատավորների թեկնածուների, ներառյալ՝ առաջխաղացման ենթակա թեկնածուների ցուցակները: Այդ մարմինն է Ազգային ժողովին առաջարկելու նշանակման ենթակա դատարանների նախագահների և դատավորների թեկնածուներին: Այդ մարմինն է վերապահված լուծելու դատավորի նկատմամբ քրեական հետապնդում հարուցելու կամ նրան ազատությունից զրկելու վերաբերյալ համաձայնություն տալու, ինչպես նաև դատավորին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու հարցերը: Վերջին լիազորության իրականացման դեպքում Բարձրագույն դատական խորհուրդը հանդես է գալու որպես դատարան:

Բարձրագույն դատական խորհուրդը զբաղվելու է նաև Արցախի դատական իշխանության բյուջեի հարցերով: Ինքն է հաստատելու դատարանների ծախսերի նախահաշիվները և ներկայացնելու կառավարությանը՝ օրենքով սահմանված կարգով պետական բյուջեի նախագծում ընդգրկելու համար:

Վերջապես, նախագծի համաձայն՝ Բարձրագույն դատական խորհրդին տր-



վելու են նաև «այլ լիազորություններ», որոնք սահմանվելու են Դատական օրենսգրքով:

Ինչպես նկատելի է, Բարձրագույն դատական խորհրդի ձևավորման հարցում մասնակցում են պետական իշխանության բոլոր երեք ճյուղերը, բայց վերջնական որոշում կայացնելու իրավունքը, որը պարտադիր բնույթ է կրելու, պատկանում է Բարձրագույն դատական խորհրդին: Դա խոսում է այն մասին, որ Բարձրագույն դատական խորհրդի ստեղծումը և անկախ գործունեությունը կարևոր նախապայման կհանդիսանան Արցախի դատական իշխանության ներքին և արտաքին անկախությունն ապահովելու համար:

Նախագծի եզրափակիչ և անցումային դրույթների ուժով Արցախի դատարաններին վերաբերող դրույթներն ուժի մեջ են մտնում Ազգային ժողովի կողմից ընտրված Հանրապետության Նախագահի լիազորությունների ստանձման օրը, իսկ Դատական օրենսգրքը համապատասխանեցվում է Սահմանադրությանը և ուժի մեջ է մտնում մինչև Ազգային ժողովի կողմից ընտրված Հանրապետության Նախագահի լիազորությունների ստանձման օրը:

Նախագիծն ազդարարում է, որ Բարձրագույն դատական խորհուրդը կազմավորվում է Դատական օրենսգրքի համապատասխան դրույթներն ուժի մեջ մտնելուց հետո՝ Հանրապետության Նախագահի լիազորությունների ստանձնումից հետո երեք ամսվա ընթացքում:

Հանրահայտ ճշմարտություն է՝ դատական մարմինների համակարգը և դատական իշխանությունը նույնական հասկացություններ չեն: Դատական իշխանությունը հնարավոր չէ առանց դատական համակարգի, սակայն դատական մարմինների համակարգի առկայությունը դեռևս չի ասում, որ տվյալ երկրում դատական իշխանություն կա: Այդ երկու բացառիկ երևույթների արտաքին մասնությունը

միահյուսվում է նրանով, որ դատական իշխանության առկայության կամ բացակայության պայմաններում դատարանների որոշումները պարտադիր բնույթ են կրում և դրանց կատարումն ապահովվում է պետական հարկադրանքով: Վերջապես, դատական իշխանության առկայությունը ենթադրում է մեկ միասնական պետական իշխանության բաժանում, տարանջատում հարաբերականորեն անկախ երեք ճյուղերի՝ օրենսդիրի, գործադիրի և դատականի, որտեղ յուրաքանչյուրը գործում է իր լիազորությունների շրջանակներում և չի խառնվում մյուսի գործերին:

Ամեն պարագայում դատական համակարգն այն դեպքում է դատական իշխանություն դառնում, երբ նա օժտված է իշխանության մյուս ճյուղերի նկատմամբ ներգործման որոշակի հնարավորություններով, հակակշիռներով և զսպումներով, որոնք ի չիք են դարձնում իշխանության որևէ ճյուղի կամ անձի կողմից մեկ այլ ճյուղի իշխանությունը յուրացնելու՝ դրանով իսկ իշխանության եռաթև ճյուղերի միջև պահպանելով անհրաժեշտ կապը և համաձայնեցվածությունը:

Սահմանադրական բարեփոխումների մեծ ճամփաբաժիններում Արցախի Գերագույն դատարանն իր 25-ամյա հոբելյանը դիմավորում է ժողովրդի մոտ հարգանքի, հեղինակության և վստահության ձեռքբերմամբ, իսկ այդ տարիների դատական իշխանության կայացման և զարգացման գլխավոր ձեռքբերումն այնպիսի բազային սկզբունքների և ինստիտուտների հաստատումը պետք է համարել, ինչպիսիք են դատական իշխանության ինքնավարությունը, դատական քննության մրցակցությունը, արդարադատության մատչելիությունը, հրապարակայնությունը և նախադեպային իրավունքի ներդրումը, որի ուժով Գերագույն դատարանի որոշումը պարտադիր բնույթ է կրում և պետք է կիրառվի համանման բոլոր գործերի լուծման ժամանակ:



Տիգրան ՆԱՂԴԱԼՅԱՆ

ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի

սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ

**ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԱԿԱՆ ՎԵՐԱՆՍԿՈՂՈՒԹՅԱՆ
ԷՈՒԹՅՈՒՆՆ ՈՒ ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ**

Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական բարեփոխումների հայեցակարգում (այսուհետ՝ Հայեցակարգ) ամրագրված է, որ պաշտամենտարիզմի ներկա պահանջներին համապատասխան անհրաժեշտ մակարդակի պետք է բարձրացնել Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժողովի դերը՝ արդյունավետ օրենսդրական գործունեության, վերահսկողական առաքելության, ինչպես նաև պետական իշխանության և կառավարման մարմինների ձևավորման գործում՝ սահմանադրական անհրաժեշտ ու բավարար երաշխիքներ ստեղծելով խորհրդարանական փոքրամասնության արդյունավետ գործունեության և հակակշռող դերի ամրապնդման հարցերում¹: Միաժամանակ, Հայեցակարգում ընդգծվում էր Ազգային ժողովի վերահսկողական գործունեության լիարժեք և խորհրդարանական փոքրամասնության հակակշռող դերի արդյունավետ իրականացման համար սահմանադրական մակարդակում պատշաճ երաշխիքներ սահմանված չլինելու հանգամանքը²:

Նկատենք, որ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության³ (այսուհետ՝ Սահմանադրություն) մեջ 2015 թվականի դեկտեմբերի 6-ին կատարված փոփոխությունները⁴ խորհրդարանական վերահսկողության առումով լիովին համապատասխանում են հիշյալ Հայեցակարգում նախանշված հիմնադրույթներին: Սահմանադրությունում տեղ գտած փոփոխությունները և վերահսկողական նոր կառուցակարգերն իրենց հետագա մանրամասն կանոնակարգումն են ստացել «Ազգային ժողովի կանոնակարգ» Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական օրենքում⁵ (այսուհետ՝ Կանոնակարգ), որպիսի պայմաններում օբյեկտիվ անհրաժեշտություն է առաջացել գիտավերլուծական նոր դիտարկումից քննարկման առարկա դարձնել խորհրդարանական վերահսկողության ինս-

տիտուտը:

Հատկանշական է, որ իրավաբանական գրականության մեջ միասնական տեսակետ գոյություն չունի «խորհրդարանական վերահսկողություն» հասկացության առնչությամբ, և կարելի է հանդիպել վերջինիս բազմապիսի բնորոշումների: Հեղինակների մի մասի կարծիքով, խորհրդարանական վերահսկողությունը պետական վերահսկողության տեսակ է, պաշտամենտի և դրա մարմինների օրինական գործունեություն՝ ուղղված գործադիր իշխանության մարմինների և պաշտոնատար անձանց կողմից նորմատիվ կարգադրագրերի կիրառման գործընթացում հնարավոր խախտումների, բացթողումների, չարաշահումների հայտնաբերմանն ու կանխարգելմանը⁶:

Որոշ հեղինակներ էլ կարծում են, որ խորհրդարանական վերահսկողությունը պետական իշխանության օրենսդիր ճյուղի և դրա մարմինների կողմից գործադիր իշխանության գործունեության նկատմամբ տարբեր միջոցների գործադրմամբ իրականացվող մշտադիտարկումն է, որը նպատակ է հետապնդում ստուգել վերջիններիս գործունեության օրինականությունը, ինչպես նաև վերացնել և կանխարգելել նման ստուգման արդյունքում հայտնաբերված խախտումները⁷:

Մասնագիտական գրականության մեջ խորհրդարանական վերահսկողությունը բնորոշվում է նաև որպես գործադիր իշխանության բարձրագույն մարմնի գործունեության ստուգման գործընթաց, որն իրականացվում է ոչ միայն անմիջականորեն խորհրդարանի կողմից, այլև ինչպես խորհրդարանական մեծամասնության և ընդդիմության, այնպես էլ պաշտամենտի կառուցվածքային (մշտական հանձնաժողովներ) ու օժանդակ մարմինների (հաշվիչ պալատ, օմբուդսմեն և այլն) կողմից և ուղղված է այդ գործունեության գնահատմանը՝ սանկցիաների (սնվստահության քվե, քն-

ԱՊՐԻԼ 2017 4 (214)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

նադատության բանաձև և այլն) հնարավոր կիրառմամբ*:

Հետաքրքիր է և այն տեսակետը, որի համաձայն՝ խորհրդարանական վերահսկողությունը պետական իշխանության օրենսդիր մարմնի, դրա կառուցվածքային ստորաբաժանումների, խորհրդարանականների, կամ այդ գործունեության համար հատուկ ձևավորված պետական մարմինների կողմից իրականացվող տարբեր օրինական միջոցառումների ամբողջությունն է՝ ուղղված գործադիր իշխանության մարմիններին վերապահված գործառույթների կատարման գնահատմանը, ինչպես նաև հայտնաբերված խախտումների վերացմանը և ապագայում հնարավոր նոր խախտումների կանխարգելմանը⁹:

Վերը շարադրված բնորոշումների բազմազանությունը հիմք է տալիս եզրակացնելու, որ գիտական շրջանակներում գոյություն չունի միանշանակ ընդունելի մոտեցում խորհրդարանական վերահսկողության բովանդակության վերաբերյալ: Հեղինակների ներկայացրած մոտեցումներում ընդհանրականն այն է, որ խորհրդարանական վերահսկողությունը պետական վերահսկողության տարատեսակ է՝ ուղղված գործադիր իշխանության մարմինների և պաշտոնատար անձանց կողմից թույլ տրված խախտումների, բացթողումների, չարաշահումների բացահայտմանը, վերացմանն ու կանխարգելմանը, ինչպես նաև մեղավոր անձանց պատասխանատվությանը:

Վկայակոչված սահմանադրագետները, մեր կարծիքով, խորհրդարանական վերահսկողության բովանդակության բացահայտման առնչությամբ ցուցաբերել են ոչ համակարգային մոտեցում, ինչպես նաև վերջիններս որոշակի հարցերի վերաբերյալ արտահայտել են ոչ ընդունելի դիրքորոշումներ: Մասնավորապես, որոշ հեղինակներ խիստ թերի են ներկայացնում խորհրդարանական վերահսկողության իրականացմամբ հետապնդվող նպատակները, ինչպես նաև վերահսկողության այս տեսակը հանգեցնում են բացառապես գործադիր իշխանության գործունեության մեջ օրինականության սկզբունքի պահպանմանը: Առանձին հեղինակներ էլ գտնում են, որ խորհրդարանական վերահսկողություն կարող է իրականացվել ոչ միայն օրենսդիր

մարմնի, այլև վերջինիս օժանդակ մարմինների (հաշվիչ պալատ, օմբուդսմեն և այլն) կողմից: Մի խումբ հեղինակներ էլ կարծում են, որ խորհրդարանական վերահսկողության օբյեկտ կարող է լինել միայն գործադիր իշխանության բարձրագույն մարմնի գործունեությունը:

Այսպես, մի շարք սահմանադրագետների մոտ խորհրդարանական վերահսկողության նպատակների շարքում շեշտադրված է միայն այս կամ այն ոլորտում գործադիր իշխանության մարմինների կամ պաշտոնատար անձանց կողմից կատարված իրավախախտումների բացահայտումը, կանխարգելումը և պատասխանատվությունը, սակայն, մեր համոզմամբ, նշված նպատակների հետ մեկտեղ նույնչափ կարևոր է նաև գործադիր իշխանության մարմինների աշխատանքի արդյունավետության բարձրացումը, ինչպես նաև նորմատիվ իրավական ակտերի կիրառման և պետական ֆինանսական միջոցների առավել արդյունավետ ու նպատակային օգտագործման ապահովումը: Բացի այդ, խորհրդարանական վերահսկողությունը նպաստում է տարբեր ոլորտներում իրականացվող գործունեության թափանցիկությանը և գործադիր իշխանության մարմինների հաշվետվողականությանը: Ավելին, հարկ է նկատել, որ խորհրդարանի կողմից իրականացված վերահսկողության արդյունքում բացահայտված թերություններն ու չարաշահումները կարող են հանգեցնել ոչ միայն պատասխանատվության կիրառման ապահովմանը, այլև վճռորոշ դեր խաղալ տվյալ ոլորտում օրենսդրական քաղաքականության ամբողջական կամ մասնակի վերանայման համար¹⁰:

Հաշվի առնելով վերը շարադրվածը՝ կարծում ենք, որ խորհրդարանական վերահսկողության նպատակները վերջնաորոշումն էլ հիմնականում հանգում են գործադիր իշխանության կողմից իրականացվող քաղաքականության գնահատմանն ու առավել արդյունավետ գործունեության կազմակերպման ապահովմանը:

Վերը հիշատակված որոշ հեղինակներ էլ խորհրդարանական վերահսկողության իրականացման գործընթացը հանգեցնում են բացառապես գործադիր իշխանության մարմինների գործունեության օրինականության



Սահմանադրական իրավունք

ապահովմանը: Այսպիսի մոտեցման պայմաններում ստացվում է, որ հիշյալ հեղինակները թեև գործածում են «փտրիդրարանական վերահսկողություն» արտահայտությունը, սակայն վերջիններիս ներկայացրած բնորոշումն արտահայտում է «հսկողություն» հասկացության բովանդակությունը: Այլ կերպ ասած՝ փտրիդրարանական վերահսկողության նման բնութագրման դեպքում առկա չէ «վերահսկողություն» հասկացությունը, «հսկողություն» եզրույթից տարբերակման որևէ չափանիշ, քանզի և՛ վերահսկողությանը, և՛ հսկողությանը բնորոշ են օրինականության ապահովումը:

Վերոգրյալ համատեքստում առանձին հետաքրքրություն է ներկայացնում «հսկողություն» և «վերահսկողություն» եզրույթների հարաբերակցությունը: Նկատենք, որ ինչպես բնական, այնպես էլ հասարակական գիտություններում «վերահսկողություն» հասկացությունը մենաբանվում է բովանդակային առումով տարբեր կերպ: Այսպես, տարբեր գիտնականներ այն դիտարկում են մի դեպքում որպես ինստիտուտ, համակարգ, գործառույթ, գործընթաց, մեկ այլ դեպքում՝ որպես միջոց, ձև, մեթոդ, երաշխիք և այլն: Բավականին հաճախ որոշ հեղինակներ «վերահսկողություն» եզրույթը ներկայացնում են այս կամ այն գործընթացում հետադարձ կապն ապահովելու տեսանկյունից: Սի շարք հետազոտողներ էլ «վերահսկողությունը» ներկայացնում են որևէ գործառնության իրականացման թափանցիկությունն ու հաշվետվողականությունն ամրապնդելու դիտանկյունից¹¹:

Հետաքրքրական է, որ լեզվաբանության մեջ «հսկողություն» և «վերահսկողություն» հասկացությունների տարանջատման հիմքում դրվում է սոսկ ժամանակային գործոնը: Այսպես, հսկողությունը բնութագրվում է որպես որևէ բան ստուգելը, իսկ վերահսկողությունը՝ արդեն իսկ ստուգվածը հետագայում նորից ստուգման ենթարկելը: Դրա հետ մեկտեղ՝ հայոց լեզվի բացատրական բառարաններում¹² «հսկողություն» և «վերահսկողություն» եզրույթները նույնացվում են, ինչը որոշ առումներով ազդեցություն է ունեցել նաև հայրենական այլ գիտություններում հիշյալ հասկացությունների ոչ միանշանակ ընկալման և տարանջատման վրա¹³:

Նշենք, որ «վերահսկողություն» եզրույթը

ծագել է ֆրանսերեն «contrerole» բառից, որը թարգմանաբար նշանակում էր «երկու օրինակից վարվող ցուցակ»: Ֆրանսերեն այս բառից էլ առաջացել է «control» անգլերեն բառը, որն իր հերթին նշանակում էր «առաջին օրինակը ստուգելու համար արտատպված երկրորդ օրինակ», ինչը վեճերի առաջացման դեպքում ծառայում էր որպես բնօրինակն ստուգելու միջոց: «Control» բառը սկզբնական շրջանում օգտագործվում էր նաև «հշխանություն», «քունություն» և «գերակայություն» իմաստներով, որի պատճառով վերահսկվող մարմինների մոտ առաջացնում էր բացասական զգացողություններ: Վերահսկող մարմիններն ընկալվում էին որպես պարտադիր կերպով ոլորտում առկա խախտումները և չարաչառումները բացահայտող մարմիններ, որոնք ունեին նաև «պատժիչ լիազորություններ»: Սա էր նաև պատճառը, որ հետագայում «վերահսկողություն» հասկացությունը բնորոշելու համար սկսվեց օգտագործվել «oversight», «oversee», «scrutiny» և «supervision» բառերը, որոնք պարունակում էին նաև բովանդակային այլ կողմեր¹⁴: Այլ կերպ ասած՝ «վերահսկողություն» եզրույթը բառօգտագործման փոփոխությամբ հանրային ընկալումներում աստիճանաբար ձեռք բերեց ոչ միայն դրական երանգներ, այլև բովանդակային առումով դարձավ առավել ընդգրկուն՝ իր մեջ ներառելով նաև համագործակցության և վերահսկվող մարմնի աշխատանքի կազմակերպման արդյունավետության բարձրացման իմաստներ:

Ռուսերենում «վերահսկողություն» հասկացությունն սկսել է օգտագործվել 18-րդ դարի սկզբից: Այն բնութագրելու համար օգտագործվում էր «КОНТРОЛЬ» բառը, որը սկզբնական շրջանում օգտագործվում էր նաև «հսկողություն» հասկացությունը բնորոշելու համար: Ժամանակի ընթացքում, սակայն, «КОНТРОЛЬ» բառն սկսեց գործածվել բացառապես վերահսկողություն իմաստով, իսկ «հսկողություն» հասկացությունը բնութագրելու համար շրջանառության մեջ մտավ «Надзор» բառը¹⁵:

Անհրաժեշտ է նշել, որ իրավաբանական գրականության մեջ «վերահսկողություն» հասկացության բովանդակության առումով ևս առկա է որոշակի շփոթ: Մասնավորապես, մի շարք իրավաբանական բառարաններում¹⁶

«վերահսկողություն» և «հսկողություն» եզրույթները ևս նույնացվում են: Այդուհանդերձ, նշված հիմնախնդրին անդրադարձ կատարած հեղինակների¹⁷ մեծամասնությունը, մեր կարծիքով, իրավացիորեն ընդգծում է, որ ինչպես վերահսկողությունը, այնպես էլ հսկողությունը հիմնված են նորմատիվ իրավական ակտերի կիրառման փաստի ստուգման վրա, սակայն, վերահսկողությունը ներառում է այլ բաղադրիչներ ևս: Խոսքն այն մասին է, որ վերահսկողության շրջանակներում իրականացվող ստուգման ընթացքում վերահսկող սուբյեկտները գնահատում են նաև այս կամ այն գործառնության իրականացման արդյունավետությունը, նպատակահարմարությունը և հանրային միջոցների ծախսման տնտեսավարությունը:

Ամփոփելով ներկայացված վերլուծությունը՝ կարող ենք եզրահանգել, որ ի տարբերություն հսկողության, վերահսկողության պարագայում շեշտադրում արվում է ոչ միայն օրինականության ապահովման վրա, այլև վերահսկող մարմնի կողմից գնահատման առարկա է դառնում վերահսկվող սուբյեկտների կոնկրետ լիազորության իրականացման գործընթացը՝ արդյունավետության, նպատակահարմարության և հանրային միջոցների ծախսման տնտեսավարության տեսանկյունից:

Կարծում ենք, որ «վերահսկողություն» եզրույթի ներկայացրած բովանդակությունը կարելի է օգտագործել նաև «խորհրդարանական վերահսկողություն» հասկացությունը բնորոշելու համար այն առումով, որ վերջինս նույնպես կոչված է ոչ միայն գործադիր իշխանության մարմինների գործունեության օրինականության ապահովմանը, այլև այդ գործունեության գնահատմանը: Ընդ որում, այս դեպքում ևս գնահատումն իրականացվում է արդյունավետության, նպատակահարմարության և բյուջետային հասկացումների ռացիոնալ օգտագործման դիտանկյունից:

Ինչպես արդեն նշել ենք, իրավաբանական գրականության մեջ կարծիք է արտահայտվել նաև այն մասին, որ գործադիր իշխանության գործունեության նկատմամբ օրենսդիր իշխանության մարմնի վերահսկողությունն իրականացվում է ոչ միայն անմիջականորեն, այլև ինչպես խորհրդարանի կա-

ռուցվածքային մարմինների, այնպես էլ օժանդակ մարմինների կողմից: Այս տեսակետի հետ կարելի է համաձայնել մասնակիորեն: Այսպես, արտասահմանյան երկրների խորհրդարանական պրակտիկայի ուսումնասիրությունը, իրոք, ցույց է տալիս, որ պառլամենտը գործադիր իշխանության նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնում է ինչպես անմիջականորեն, այնպես էլ իր մշտական և ժամանակավոր մարմինների միջոցով: Ինչ վերաբերում է խորհրդարանի օժանդակ մարմինների կողմից իրականացվող վերահսկողությանը, սպա հարկ է նկատել, որ այդպիսի մարմինների դերում հանդես են գալիս հիմնականում վերահսկիչ պալատներն ու օմբուդսմենը: Վերջիններիս կողմից իրականացվող վերահսկողական գործունեությունը համարվում է խորհրդարանական վերահսկողության ինքնուրույն ձև միայն այն դեպքում, երբ հիշյալ ինստիտուտները, տվյալ պետության օրենսդրական կանոնակարգումների համաձայն, հանդիսանում են պառլամենտի մարմիններ¹⁸: Սինչդեռ բազմաթիվ պետություններում այս մարմիններն օժտված են անկախությամբ և գործում են ինքնուրույնաբար՝ չհանդիսանալով պետական իշխանության որևէ մարմնի բաղկացուցիչ մաս¹⁹: Այս դեպքում հիշյալ հեղինակների ներկայացրած դիրքորոշումը դառնում է խոցելի, քանզի տվյալ պարագայում խոսք կարող է գնալ միայն երկու տարբեր վերահսկողությունների մասին՝ իրենց յուրահատուկ խնդիրներով, լիազորություններով և կառուցակարգերով հանդերձ:

Ուշագրավ է, որ մինչև 2005 թվականի սահմանադրական փոփոխությունները Վերահսկիչ պալատը հանդիսանում էր ՀՀ Ազգային ժողովի մարմին²⁰, որի միջոցով վերջինս վերահսկողություն էր իրականացնում ինչպես կառավարության, այնպես էլ մյուս գործադիր մարմինների գործունեության նկատմամբ: Մահմանադրական բարեփոխումների արդյունքում այն վերակառուցվեց անկախ և ինքնուրույն մարմնի²¹, որի կողմից վերահսկողության իրականացումն այլևս չի կարող դիտարկվել որպես խորհրդարանական վերահսկողության տարատեսակ: Բացի այդ, Ազգային ժողովը չի կարող վերջինիս հանձնարարել կամ պատվիրակել իր վերահսկողական գործառնության իրականացումը: Խորհր-



Սահմանադրական իրավունք

դարանը կարող է միայն օգտագործել ՀՀ վերահսկիչ պալատի կողմից իրականացված վերահսկողության արդյունքում կազմված ընթացիկ հաշվետվություններում և տարեկան հաշվետվությունում գործադիր իշխանության մարմինների աշխատանքում տեղ գտած խախտումների մասին տեղեկությունները՝ իր լիազորությունների շրջանակներում դրանք դարձնելով քննարկման առարկա:

Առանձին հետաքրքրություն է ներկայացնում նաև այն հարցի պարզաբանումը, թե գործադիր իշխանության նկատմամբ իրականացվող խորհրդարանական վերահսկողությունն ինչ շրջանակներ կարող է ընդգրկել: Առաջ անցնելով՝ նշենք, որ քննարկվող հիմնախնդրի վերաբերյալ ևս մասնագիտական գրականության մեջ միասնական տեսակետ գոյություն չունի: Մի խումբ հեղինակներ կարծում են, որ խորհրդարանական վերահսկողության օբյեկտ կարող է լինել բացառապես գործադիր իշխանության բարձրագույն մարմնի՝ կառավարության գործունեությունը²²: Նրանք նշում են, որ խորհրդարանական վերահսկողությունը պետք է դիտարկել իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման սկզբունքի համատեքստում՝ որպես վերջինիս կարևորագույն բաղադրիչ: Իսկ այս սկզբունքը ենթադրում է խորհրդարանական վերահսկողության իրականացման որոշակի շրջանակներ, որոնք ավարտվում են այնտեղ, որտեղ սկսվում են գործադիր իշխանության ճյուղի լիազորությունները, որոնց իրականացման գործընթացին չի կարող միջամտել օրենսդիր իշխանությունը: Ուստի, իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման սկզբունքի պայմաններում կարող է խոսք գնալ միայն օրենսդիր և գործադիր իշխանության բարձրագույն մարմինների գալոդ և հակակշռող լիազորությունների մասին: Վերջիններս գտնում են, որ գործադիր իշխանության նկատմամբ պառլամենտի վերահսկողական լիազորություններն անմիջական կապի մեջ են, այսպես կոչված, «պաշտպանիչ» լիազորությունների հետ, ինչն արտահայտվում է նրանով, որ իշխանության յուրաքանչյուր ճյուղ պետք է օժտված լինի իր իրավասության ոլորտ իշխանության մյուս ճյուղերի ներխուժումը կանխարգելելու հնարավորությամբ:

Արդյունքում, նշված հեղինակները գալիս

են այն եզրակացության, որ խորհրդարանական վերահսկողությունն առավելապես ուղղված է պառլամենտի առջև կառավարության քաղաքական պատասխանատվության սպառնալույսին, հետևաբար, գործադիր գործառույթներ իրականացնող այլ մարմինները պետք է գտնվեն խորհրդարանական վերահսկողության սահմաններից դուրս:

Որոշ հետազոտողներ էլ, համամիտ չլինելով վերը հիշատակված տեսակետի հետ, նշում են, որ գործադիր իշխանությունից բացի, առանձին դեպքերում խորհրդարանական վերահսկողության օբյեկտ կարող են լինել պետության գլխի, դատական իշխանության, տեղական ինքնակառավարման մարմինների, ինչպես նաև պետական և մասնավոր ձեռնարկությունների գործունեությունը²³:

Քննարկվող երկու մոտեցումներն էլ, մեր համոզմամբ, աչքի են ընկնում որոշակի ծայրահեղությամբ: Մի դեպքում խորհրդարանական վերահսկողության օբյեկտը ներկայացվում է խիստ նեղ (գործադիր իշխանության բարձրագույն մարմնի գործունեությունը), իսկ մյուս դեպքում՝ չափազանց լայն (պետության գլխի, դատական իշխանության, տեղական ինքնակառավարման մարմինների, պետական և մասնավոր ձեռնարկությունների գործունեությունը): Կարծում ենք, որ խորհրդարանական վերահսկողության տիրույթում, բացի կառավարությունից, պետք է գտնվեն նաև գործադիր գործառույթներ իրականացնող մյուս բոլոր պետական մարմինները (այդ թվում՝ կառավարությանն առընթեր և անկախ մարմինները (օրինակ՝ ՀՀ կառավարության առընթեր ՀՀ ոստիկանությունը, ՀՀ հանրային ծառայությունները կարգավորող հանձնաժողովը և այլն)): Բացի այդ, խորհրդարանական վերահսկողության օբյեկտ կարող է լինել ոչ թե տեղական ինքնակառավարման մարմինների ողջ գործունեությունը, այլ միայն պետության կողմից պատվիրակված գործառույթների իրականացման գործընթացը: Ավելին, խորհրդարանական վերահսկողության շրջանակներից դուրս չպետք է գտնվեն նաև այն դեպքերը, երբ գործադիր իշխանության մարմիններն իրենց վերապահված գործառույթի իրականացումը պատվիրակում են մասնավոր կազմակերպություններին²⁴:

Ամփոփելով վերոշարադրյալը՝ կարող ենք

եզրակացնել, որ որևէ պետություն չի կարող ամբողջական և արդյունավետ կերպով հասնել իր առջև դրված նպատակներին՝ առանց զարգացած և ճկուն խորհրդարանական վերահսկողության համակարգի: Այն դրսևորվում է զապումների և հակակշիռների բարդ համակարգում, կոչված է ապահովելու գոր-

ծաղի իշխանության մարմինների գործունեության հրապարակայնությունն ու թափանցիկությունը, հանրության առջև վերջիններիս հաշվետու լինելը: Վերահսկողության միջոցով է ապահովվում նաև գործադիր իշխանության մարմինների հանրային-իրավական պատասխանատվությունը:

1. Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական բարեփոխումների հայեցակարգ, Երևան, Տիգրան Մեծ, 2014, էջ 25:
2. Նույն տեղում, էջ 44:
3. Ընդունվել է 05.07.1995թ., ուժի մեջ է մտել 13.07.1995թ., <http://www.arlis.am>:
4. ՀՀ ՊՏ 2015.12.21/Հատուկ բողոքվում Հոդ. 1118:
5. Ընդունվել է 16.12.2016թ., ուժի մեջ է մտել 14.01.2017թ.: ՀՀ ՊՏ 2017.01.25/5(1280):
6. **Бендорица С.В.** Федеральный парламентский контроль в Российской Федерации: конституционно-правовое исследование: (Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук). Екатеринбург, 2003, с. 53. new-disser.ru/product_info.php?products_id=956089.
7. **Корнилова А.А.** Теория парламентского контроля в контексте принципа разделения властей: (Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук). Уфа, 2002, с. 67 (https://new-disser.ru/product_info.php?products_id=953409).
8. **Коврикова Е.В.** Парламентский контроль: зарубежный опыт и российская практика. М., 2005, с. 11.
9. **Караев Р.И.** Конституционно-правовые формы парламентского контроля за исполнительной властью в Российской Федерации. - Ростов-на-Дону: Ростиздат, 2007, с. 107.
10. Օրինակ՝ ՄՄ քանկային համակարգի զարգացման վրա առանցքային նշանակություն է ունեցել Կոնգրեսի Ներկայացուցիչների պալատի կոմիտեի կողմից 1912-1913 թվականներին իրականացված խորհրդարանական հետաքննությունը, որի ընթացքում բացահայտվեցին առաջատար բանկերի կողմից թույլ տրված մի շարք կոպիտ խախտումներ: Խորհրդարանական վերահսկողության արդյունքում կոմիտեի կողմից մշակված առաջարկությունների հիման վրա Կոնգրեսն էապես բարեփոխեց ՄՄ Ֆինանսական օրենսդրությունը: **Стиридов А.А.** Институт парламентских расследований в Российской Федерации: конституционно-правовое исследование (Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук). М., 2008, с. 46).
11. **Саламатина Е.А.** Теоретико-правовые основы контроля законодательной власти за деятельностью правоохранительных органов (Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук). М., 2004, с. 15. [h t t p s : / / n e w - d i s s e r . r u / p r o d u c t _ i n f o . p h p ? p r o d u c t s _ i d = 9 5 2 9 4 4](http://new-disser.ru/product_info.php?products_id=952944).
12. Օրինակ՝ Ժամանակակից հայոց լեզվի բացատրական բառարան, Հրատչա Աճառյանի անվան լեզվի ինստիտուտ, Հայկական ՄԱՀ Գիտությունների ակադեմիայի հրատարակչություն, Երևան, 1980, էջ 394: **Արայան Է.Բ.** Արդի հայերենի բացատրական բառարան, «Հայաստան» հրատարակչություն, Երևան, 1976, էջ 1377, **Չախկյան Գ.** Հայերեն ստուգաբանական բառարան, «Ատոլիկ» հրատարակչություն, Երևան, 2010, էջ 709:
13. Օրինակ՝ հոգեբանության մեջ կառավարման դրոշմում հսկողության և վերահսկողության հոգեբանական օրինաչափություններն ու առանձնահատկություններն նույնացվում են (օրինակ՝ **Եղիզարյան Վ.Մ., Մարգարյան Ս.Ա.** Կառավարման հոգեբանություն: Ուսումնական ձեռնարկ/գիտ. խմբ.՝ Ս.Ֆ. Սարգսյան.- Եր.: Չանգակ-97, 2004, 102-109 էջեր):
14. **Саламатина Е.А.**, там же, с. 14.
15. **Малолетко А.Н.** Контроль и ревизия: учеб. пособие. Москва, КНОРУС, 2006, с. 11.
16. **Жданова И.Ф.** Англо-русский словарь по экономике и праву. Ок. 40 000 терминов. М., РУССО, 2007, с. 379.

Իրավաբանության բացատրական բառարան. անգլերեն-հայերեն-անգլերեն, Եր.: Գիտանք, 2005թ., էջ 61, Արդի ռուս-հայերեն իրավաբանական բառարան/լրագ.՝ Լ.Ա. Սիմոնյան.-Եր.: 1998թ., էջ 95:

17. **Բարեկ Հ., Ուլիս Է.** Հետախուզական ծառայությունների վերահսկողություն, Երևան, «Ատոլիկ», 2012, էջ 106: **Козлова Ю.М., Понсова Л.Л.** Административное право: Учебник.-М.: Юристъ, 1999, с. 437, **Манухин В.М.** Административное право России: учеб. Саратов, Ай Пи Эр Медиа, 2009, с. 115-116.
18. Օրինակ՝ Գերմանիայի Գաշնային Հանրապետության Սահմանադրության 45-ր հոդված (<http://worldconstitutions.ru/?p=155&page=2>), Եվրոպայի Թագավորության Սահմանադրության 12-րդ գլուխ (6-րդ և 7-րդ պարագրաֆներ) (<http://worldconstitutions.ru/?p=161&page=3>):
19. Այս առումով ուշագրավ է ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայի թիվ A/RES/66/209 որոշումը, որում ընդգծվում է ազգային օրենսդրությամբ Վերահսկիչ պալատների և Առաջիկա անցկացնող գերագույն մարմինների կազմակերպական և գործառնական անկախության ապահովման անհրաժեշտությունը (Resolution adopted by the General Assembly on 22 December 2011, Promoting the efficiency, accountability, effectiveness and transparency of public administration by strengthening supreme audit institutions. http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=%20A/RES/66/209).
20. 1995 թվականի խմբագրությամբ ՀՀ Սահմանադրության 77-րդ հոդվածի համաձայն. «Ազգային ժողովը պետական բյուջեի կատարման մասին տարեկան հաշվետվությունը քննարկում և հաստատում է Ազգային ժողովի վերահսկիչ պալատի եզրակացության առկայությամբ»:
21. «Վերահսկիչ պալատի մասին» ՀՀ օրենքի (Ընդունվել է 25.12.2006թ., ուժի մեջ է մտել 17.06.2007թ.: ՀՀ ՊՏ 2007.01.12/3(527) Հոդ.18) 1-ին հոդվածի համաձայն. «1. Հայաստանի Հանրապետության վերահսկիչ պալատը բյուջետային միջոցների և պետական ու համայնքային սեփականության օգտագործման նկատմամբ արտաքին պետական վերահսկողություն իրականացնող անկախ պետական մարմինն է: 2. Վերահսկիչ պալատն իր խնդիրներն իրականացնելիս անկախ է Հայաստանի Հանրապետության պետական մարմիններից: ...»:
22. **Трошев Д.Б.** Парламентские расследования как форма контроля Федерального Собрания Российской Федерации за деятельностью федеральных органов государственной власти (Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук). М., 2008, с. 64 (http://new-disser.ru/product_info.php?products_id=954920), **Гранкин И.В.** Контрольная деятельность палат парламента России: состояние и пути совершенствования //Конституционное и муниципальное право. 2006, №6, с. 24.
23. **Корнилова А.А.**, там же, с. 63, **Керимов А.А.** Парламентаризм в современной России: особенности становления и развития: (Диссертация на соискание ученой степени кандидата политических наук). Екатеринбург, 2006, с. 69 (new-disser.ru/product_info.php?products_id=883044).
24. «Պետական իշխանության մարմինների պալատական գրասենյակների գործառնություններ իրականացնող օպերատորների ցանկը հաստատելու, գործառնությունների իրականացումն օպերատորին պատվիրակելու, գործառնությունների ցանկը հաստատելու, օպերատորների հետ կնքվող ծառայությունների մատուցման պայմանագրի օրինակելի ձևը և օպերատորին առաջարկվող նվազագույն տեխնիկական պահանջները սահմանելու մասին» ՀՀ կառավարության թիվ 1109-Ն որոշումը (ընդունվել է 27.10.2016թ., ուժի մեջ է մտել 10.11.2016թ.: Տե՛ս ՀՀ ՊՏ 2016.11.04/80(1260) Հոդ.1064):

ԱՊՐԻԼ 2017 4 (214)

ՊԱՏԱԿԱՆ Իշխանություն



Тигран КАЗАРЯН

Преподаватель и аспирант кафедры
теории и истории государства и права ЕГУ

ОБЪЕКТИВНОСТЬ ПРАВА И ПРАВИЛЬНОГО ОТВЕТА НА ПРАВОВЫЕ ВОПРОСЫ: ПОЗИТИВИСТСКИЙ ТЕЗИС VS ТЕЗИСА РОНАЛЬДА ДВОРКИНА

Объективность права теснейшим образом связана с социальными источниками права. Правовой позитивизм в отличие от нон-позитивизма считает критерием объективности права — социальные источники правовых норм.

Известный философ, логик Г. Хенрик фон Вригт различает четыре разных понятия нормативного дискурса друг от друга: норму-формулировку, нормативное предложение, нормативное утверждение и нормы. Норма-формулировка является лингвистической единицей (подробнее о нем в соответствующем параграфе)¹. Если она используется в прескриптивном языке, то не является истинным или ложным². А если она используется в дескриптивном языке, она либо зиждется на нормативном предложении, либо на нормативном утверждении. Нормативное предложение дает информацию о существовании норм или о запретах, разрешениях, обязательствах содержащийся в нормах³. Оно является либо истинным, либо ложным. Нормативное утверждение используется для того, чтобы убедить кого-то, что существует норма⁴. Это утверждение может быть истинным или ложным. Согласно Г. Вригту нор-

мы не могут быть истинными или ложными⁵.

Таким образом, истинные предложения о нормах права (социальных источников) конструируют объективность права. Но что представляют собой истинные пропозиций о нормах права (нормативные предложения)?

Одним из пионеров разграничения норм от нормативных предложений был выдающийся философ права 19-ого века И. Бентам. Он различал властные императивы написанные в книгах законодателем, и невластные императивы, которые написаны в книгах частными лицами⁶. Также он различал эксплицитные императивы от косвенных выражений. Если первое, согласно Бентаму, является настоящим императивным, то второе имеет объяснительный характер. Согласно И. Бентаму, и эксплицитные, и косвенные императивы издает сам законодатель. Теория Бентама очень смутно представляет проблему разграничения норм от нормативных предложений. Но надо отдать должное И. Бентаму, что его теория была первая попытка разграничить нормы от нормативных предложений. После И. Бентама предельно ясно эту проблему представил А.

Райнах. А. Райнах различает, пропозицию юриста основанную на утверждении (не)существовании нормы от положения (нормы) закона⁷. Согласно А. Райнаху, пропозиция юриста может быть истинным или ложным, а норма не может быть таковым. Схожая позиция по этому вопросу был и у И. Гедениуса. И. Гедениус различает настоящие и ложные правовые предложения⁸. Г. Кельзен, в свою очередь, делает различие между нормой права (rechtsnorm) и правовым предложением (rechtssatz)⁹. Согласно Г. Кельзену правовая норма не может быть истинным или ложным. Она либо действительна, либо - нет. Г. Кельзен настаивает на иной статус правовых предложений в отличии от норм права. Они, по Г. Кельзену являются долженствующими предложениями, которые используются дискриптивном языке.

Г. Харт разграничивает внешние правовые суждения о факте и внутренние правовые суждения¹⁰. Как следует из такого разграничения - Г. Харт имплицитно признает, что внешние правовые суждения о факте, являются либо истинными, либо ложными. А внутренние правовые суждения не могут быть истинными или ложными. Т.е. они выражают настоящие нормы.

А. Росс также различает нормы (директивы) от предложений доктринального изучения права¹¹. Согласно Россу, первые не могут быть истинными или ложными. А последние — могут быть истинными или ложными. Кроме этих вышеперечисленных философов и философов права, эту позицию касательно разграничения норм от нормативных предложений, поддерживают

многие выдающийся философы и философы права: Г. Радбрух, Г. Калиновский, М. Моритц, О. Вейнбергер, К. Альчуррон, Е. Булыгин и другие¹².

Как видно, различие норм от нормативных предложений является очень важным для понятия объективности права.

Исходя из этого различия, мы можем сказать, что нормативное предложение является объективным, если и только если предложение об объекте (норме) является истинным. Таким образом, если есть правовая система LS в котором запрещается р в случаях q, то предложение, что в LS запрещено р в случаях q, является истинным¹³.

Кроме объективных правовых пропозиций, могут существовать субъективные правовые пропозиций. Объект этих предложений всегда является ложным. Так, если в правовой системе LS не запрещено (разрешено) р в случаях q, то предложение, что LS запрещает р в случаях q, является ложным.

Р. Дворкин отвергает позитивистскую концепцию объективности права: а) отрицая тезис о социальных источниках права; б) настаивая на правильный ответ на сложные правовые вопросы с помощью моральных и ценностных суждений (Р. Дворкин смешивает эти суждения друг с другом, что мы покажем далее).

Р. Дворкин имеет весьма запутанную и сложную для понимания концепцию о правильном ответе. Он критикует представителей правового позитивизма касательно их позиции о социальных источниках права и о разделительном тезисе морали от права. Он говорит, что



во всех сложных случаях есть правильный ответ на вопросы, что исходит из моральных (ценностных) суждений.

В теории Р. Дворкина - объективный и правильный ответ ассоциируется с обоснованным и аргументированным, наиболее удачным ответом в конкретном деле. Этот наиболее удачный ответ исходит из других моральных суждений. Согласно Р. Дворкину, обоснования моральных суждений не только идет через ссылку на более абстрактные моральные теории, которым придерживается субъект¹⁴. Обоснование позиции также идет через ответственность субъекта сделать связанными, когерентными свои суждения¹⁵. Так Дворкин говорит, что некто не может определить, что требует свобода, не решая вопрос «какое распределение собственности и возможностей предоставляет равная забота для всех»¹⁶. Таким образом, Р. Дворкин отстаивает на позиции, что есть правильные ответы на все вопросы и они являются истинными. По Р. Дворкину, если они не были бы истинными, то не могли бы существовать моральные суждения вообще¹⁷. Существовали бы только суждения о вкусах. Дворкин разграничивает эмпирическую истину от ценностных истин. Дворкин пишет, что моральные суждения являются истинными, если они содержат наиболее удачный ответ на вопрос.

На возможные возражения в виде скептицизма, со стороны позитивистов, Р. Дворкин различает два вида скептицизма на правильный ответ: внешний скептицизм и внутренний скептицизм¹⁹. По Дворки-

ну, внешние скептики считают, что: а) не имеет смысла говорить о правильном ответе, потому что моральные суждения не являются истинными или ложными; б) нет правильного ответа, потому что все моральные суждения являются объективно ошибочными. Дворкин представляет несколько аргументов против внешнего скептицизма типа а и б.

Общие аргументы против скептицизма а и б типов:

а) Р. Дворкин говорит: «Мы не можем выйти из сферы морали, чтобы судить о нем из внешней, архимедовской точки зрения»²⁰;

б) высказывая свои позиции внешние скептики забывают, что они делают моральные суждения, т.е. находятся в сфере морали²¹.

Частный аргумент Р. Дворкина против скептицизма а типа

а) Кто делает моральные суждения думает, что его суждения истинны не только в обыденном языке, но они истинны во всех случаях²². По Дворкину, правильность этого аргумента также доказывают языковые практики.

Частный аргумент Р. Дворкина против скептицизма б типа:

а) Невозможно настаивать на тезисе б, потому что это позиция является противоречивым. Так, например, есть предложение «А есть неправильный поступок». Если внешний скептик б считает, что «поступок А является ни неправильным и ни правильным», то он с необходимостью попускает, что поступок «А является разрешенным»²³. Таким образом он противоречит сам себя, придерживаясь позиции, что моральные суждения не могут быть объективными.

Внутренний скептицизм

Согласно Дворкину, внутренний или настоящий скептик является участником данного дискурса и предъявляет моральные аргументы²⁴. Но внутренний скептицизм не так уж интересует Р. Дворкина, потому что так или иначе это конструировано из позитивных и негативных моральных аргументов²⁵. И, если этот вид скептицизма конструировано из таких аргументов, то можно предъявлять более весомые моральные аргументы и их вопрос решается.

Как уже видно, Р. Дворкин отвергает корреспондентскую теорию истины. «Для Дворкина – как верно подмечает Е. Булыгин, чисто негативный ответ, как, например, «система права S ничего не говорит о данном положении вещей», даже если он истинный, не рассматривается как правильный ответ (следовательно, истинный ответ — примечание мой)»²⁶.

Согласно позитивистскому идеалу юридической науки, истинность или ложность некоего предложения зависит от существования социальных фактов. И из этих социальных фактов мы выводим истинность нормативных предложений. Если даже мы имеем пробелы права, мы преодолеваем это с помощью уже существующих социальных фактов (законов) или созданных социальных фактов (новая норма созданная судьей). Так, правовой позитивизм настаивает на то, что всегда существует социальный источник для норм права.

Вся теория Р. Дворкина о правильном ответе зиждется на отрицании социальных источников права. Если он бы признал тезис соци-

альных источников права, то невозможно было бы настаивать на необходимости моральных (ценностных) суждений для правильного ответа на сложные правовые вопросы. Он отвергая тезис о социальных источниках права, признает важность правильного ответа с помощью моральных норм или ценностных суждений.

Так, если есть социальные источники для права, то вся теория Дворкина основана на фундаментальной ошибке (*error fundamentalis*). А если, и в правде нет социальных источников для права, то позиция Р. Дворкина выглядит обоснованной. Когда мы гипнотически признаем отсутствие социальных источников права, то мы меняем и наш взгляд на объективность права. Тогда выходит, что объективность права не зиждется на истинных правовых (нормативных) пропозициях, но конструируется из правильных ответов (преимущественно моральных и ценностных) на правовые вопросы.

А если мы отвергаем тезис нон-позитивистов (также Р. Дворкина) и придерживаемся к тезису, что существуют социальные источники права, то для нас дискурс становится более предсказуемым. Мы признаем, что объективность ответа судьи в конкретном деле – никак не связано с объективностью права. Она связана с объективностью правильного результата в решении правовых дел – с фактическим и практическим правильным ответом на правовые вопросы.

Мы придерживаемся последнего тезиса и отвергаем тезис нон-позитивистов (в лице Р. Дворкина). Отрицание тезиса Р. Дворкина бази-



руется на трех аргументов. Первый аргумент против его известного отрицания социальных источников права. Второй аргумент против позиции Дворкина про моральных суждений и про внешнего скептика²⁷. А третий аргумент против объективности ценностных суждений (как это понимают Р. Дворкин и другие представители нон-позитивизма).

Отрицание Р. Дворкиным позитивистского тезиса о социальных источников права имеет следующий вид²⁸;

1. $p-S(p)$ (истинность правового предложения основана на социальных источниках для права, следовательно они эквиваленты)

2. $\sim p\sim S(p)$ (отрицание истинности правового предложения эквивалентно отрицанию социальных источников для права)

3. $\sim p-S(\sim p)$ (отрицание истинности правового предложения эквивалентно тому, что существует источник для не права)

Так поскольку тождественность первых терминов уравнений влечет и эквивалентность вторых терминов, мы получаем следующее:

4. $\sim S(p)\sim S(\sim p)$ (отрицание истинности социальных источников права эквивалентно тому, что есть источник для не права).

Но вся ошибка этого аргумента состоит в том, что здесь смешаются настоящие нормы и нормативные предложения. Как правильно отмечает Е. Булыгин «если обратиться к примерам предложений права Дворкина («Контракт, заключенный между А и Б, действителен», «С совершил преступление — кражу»), то становится ясно, что они не нормы, а нормативные предло-

жения²⁹. А для сторонников правового позитивизма, социальный источник имеют нормы, а не нормативные предложения. На смешении этого Дворкин отвергает тезис о социальных источников права.

Следующий вид имеют формулы, когда нормативные предложения мы заменяем нормами³⁰:

1) $(\sim O\sim p - L)\sim S(\sim O\sim p)$ (норма не запрещающая (т.е. разрешающая) p , принадлежит к праву, если и только если есть социальный источник для этой нормы права (сильное разрешение)

2) $(O\sim p\sim L)\sim\sim S(O\sim p)$ (норма запрещающая p , не принадлежит к праву, если и только если у нее нет социального источника для этой нормы права (слабое разрешение).

3) $(O\sim p-L)\sim S(O\sim p)$ (норма запрещающая p , принадлежит к праву, если и только если есть социальный источник для этой нормы права.

Поскольку первые термины в а, b, также и в d и e не являются тождественны друг другу, так и вторичные термины не эквивалентны. Таким образом, тезис Дворкина (4 формула) проваливается.

Основная ошибка Дворкина состоит в том, что Дворкин смешивает слабое разрешение с позитивным разрешением. Так:

a) $(Pp - L) - S(Pp)$ (норма разрешающая p , принадлежит к праву, если и только если есть социальный источник для этой нормы права (сильное разрешение)

b) $(P\sim p\sim L)\sim\sim S(P\sim p)$ норма разрешающая p , не принадлежит к праву, если и только если нет социального источника для этой нормы права (слабое разрешение)³¹.

Как видно из этих формул в

языке норм существуют два типа разрешения (сильное и слабое), а в языке нормативных пропозиций эти типы выражаются неоднозначно, например, действие p разрешено в случае q может обозначать: 1) действие p сильно разрешено в случае q , 2) действие p не запрещено в случае q .

Теория истины для моральных суждений и аргументы против позиции внешнего скептика Р. Дворкина показывает также, что он также легко отрицает тезис о существовании социальных источников для моральных норм. Конечно, Р. Дворкин четко не разграничивает моральные суждения от ценностных. Несмотря на это мы рассмотрим эти аргументы раздельно.

Вопреки аргументам Р. Дворкина, никакой внешний скептик не говорит, что в вопросах морали не существуют истинные предложения. Внешний скептик говорит, что истинные суждения должны быть основаны на существовании социального факта для морали. В этом случае, мы бы сказали, что p является морально неправильным, если и только если неправильность этого поступка признается в некоем общепризнанном социальном источнике. Таким образом, мы признаем существование социального источника для норм морали, чтобы решить истинность или ложность моральных предложений. Так, внешний скептик отрицает истинность или ложность только моральных норм, а не моральных предложений.

Принимая тезис, что существуют социальные источники для моральных норм, мы признаем, что объективность морали не имеет ни-

чего общего с объективностью права. И наоборот- объективность права не может иметь ничего общего с объективностью морали.

Следующая ошибка Р. Дворкина, состоит в смешивании моральных и ценностных суждений. Для Р. Дворкина, предложение «неправильно подвергать людей к пыткам» является и моральным, и ценностным суждением. Этот взгляд для нас неприемлемо. Ценностные суждения не идентичны моральным суждением. Моральными являются суждения о норм морали. Под термином моральные суждения следует понимать нормативные предложения, которые выражают информацию о содержании моральных норм. Они могут быть истинными или ложными. А ценностные суждения, не могут быть истинными или ложными, они алогичны. Они лишь выражают оценку³². Так, пример Р. Дворкина «неправильно подвергать людей к пыткам» является моральным суждением, если и только если существует соответствующая моральная норма, что запрещает людей подвергать пыткам. И, оно является ценностным суждением, если и только если отсутствует соответствующая моральная норма.

Невзирая на то, что Р. Дворкин смешивает ценностные суждения с моральными, нам следует ответить на вопрос возможны ли правильные (в ценностном смысле) ответы на вопросы права. Т.е. возможно найти объективный результат с помощью ценностных суждений в решении правовых дел? Ответ- «да» на этот вопрос поддерживают Р. Дворкин и многие нон-позитивисты. Например, согласно А. Печени-



ку мы обращаемся к ценностным суждениям, когда правовая норма имеет «открытую текстуру» или «нерезкость», т.е. семантической пробел в распознавании норм³³. По А. Печенику, неопределенность и неоднозначность нормативного термина в некоторых случаях может быть «ценностно-открытым»³⁴. В этих случаях, ценностно-открытые фразы «справедливый», «несправедливый», «хороший», «плохой» и т.п. могут иметь следующие признаки:

1. Имеют практический смысл, относящийся к эмоциям, зрением, действиям и т.п.

2. Имеют теоретический смысл, относящийся к фактам.

3. Их теоретический смысл является лексически неопределенным или неоднозначным

4. В частных случаях, некто должен взвешивать и сбалансировать несколько предположений, чтобы выявить существует ли ценностно-открытые фразы в конкретном деле.

Следует отметить, что тезис нон-позитивистов о правильном ответе в виде ценностных суждений был бы действительным, если и только если эти суждения были бы истинными или объективными. Как мы уже отметили ценностные суждения алогичны. Они только могут быть объективными и субъективными. Нам кажется, что лучшая теория объективности и субъективности ценностных суждений в нормативном дискурсе придерживался Г. Кельзен³⁵. Так, объективными могут быть только ценностные суждения о соответствии действия р содержанию или модально-безразличному субстрату норм. А все остальные ценностные суждения яв-

ляются субъективными. Здесь мы видим четкое разграничение между нормативным дискурсом и ценностными суждениями, т.е. невозможности их смешения.

Возможны и ценностные суждения, которые не будут соответствовать критерию объективности, что я упомянул выше, но будут казаться нам объективными. Типичный пример этого могут быть суждения выражающие позитивную или негативную оценку нормы. Возьмем пример суждения выражающее позитивную или негативную оценку нормы. «Нормы, по которому люди проговорились к смертной казни в фашистской Германии являются несправедливыми». Здесь речь не идет о содержании или модально-безразличном субстрате действия р и его соответствии модально-безразличному субстрату нормы. А речь идет только о модально-безразличном субстрате нормы и его соответствии социальным практикам. Так действие р, что есть в объективных ценностных суждениях, заменяется идеей справедливости существующее в социальных практиках. И, таким образом, (не)соответствие модально-безразличного субстрата нормы идеи справедливости существующее в социальных практиках мог бы стать критерием объективности этих суждений. Но, в этом случае мы совершили бы серьезную логическую ошибку. Мы выводили бы ценность из социального факта, что неприемлемо.

Так четко разграничивая объективные ценностные суждения о норм от объективных нормативных предложений, правовой позитивизм настаивает на объективности права без ценностных суждений.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. *Alchourron C. and Bulgin E.* Introducciorn a la metodologira de las ciencias jurřdicas y sociales. 1st ed. Buenos Aires: Editorial Astrea de R. Depalma. 1975.
2. *Alchourron C.E.* Logic of Norms and Logic of Normative Propositions. *Logique et Analyse*. Vol. 12. 1969, pp. 242-268
3. *Leiter B.* Objectivity in Law and Morals. Cambridge. 2001.
4. *Bentham J.* Of laws in general. 1st ed. London: University of London, Athlone Press.
5. *Bulgin E.* Objectivity of Law in the View of Legal Positivism. *Analisi e diritto*. 2004, p. 219-227.
6. *Conte A., Hilpinen R. and Wright G.* Deontische Logik und Semantik. 1st ed. Wiesbaden: Athenaion. 1977.
7. *Dworkin R.* Justice for hedgehogs. 1st ed. Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard. 2011.
8. *Dworkin R.* Law's empire. 1st ed. Cambridge, Mass.: Belknap Press. 1986.
9. *Dworkin R.* Objectivity and truth: You'd better believe it. *Philosophy & Public Affairs*, Vol.25 (2), 1996, p. 87-139.
10. *Fluistad G.* La philosophie contemporaine. 1st ed. Dordrecht: Springer Netherlands. 1982.
11. *Hart H.* The concept of law. 2nd ed. Oxford: Clarendon Press. 1994.
12. *Hedenius I.* Om ra'et och moral. 1st ed. Stockholm: Tidens. 1941.
13. *Kalinowski G.* E'tudes de logique de'ontique. 1st ed. Paris: Librairie ge'ne'rale de droit et de jurisprudence. 1972
14. *Kelsen H.* General theory of norms. 1st ed. Oxford England: Clarendon Press. 1991.
15. *Kelsen H.* Reine Rechtslehre. Mit einem Anhang: Das Problem der Gerechtigkeit. 1st ed. Wien: F. Deuticke. 1960.
16. *Moritz M.* Verpflichtung und Freiheit. U'ber den Satz "Sollen impliziert K'nnen", *Theoria*, Vol. 19 (3), 1953, p. 131-171.
17. *Peczenik A.* On law and reason. 1st ed. New York: Springer. 2008.
18. *Radbruch G.* Der Handlungsbegriff in seiner Bedeutung fu'Er das Strafrechtssystem. Neudruck Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1967.
19. *Raz J.* The authority of law. 1st ed. Oxford: Clarendon Press. 1979.
20. *Reinach A. and Seifert J.* Philosophy of law. 1st ed. Irving, Tex.: International Academy of Philosophy Press. 1983.
21. *Ross A.* Om ret og retfærdighed. 1st ed. Ku'benhavn: Nyt nordisk forlag Arnold Busck. 1953.
22. *Ross A.* On law and justice. 1st ed. Berkeley: University of California Press. 1959.
23. *Von Wright G.* Valuations-or How to Say the Unsayable. *Ratio Juris*, Vol. 13 (4), 2000, p. 347-357.
24. *Hassener W., Kaufmann A., Neumann U. eds.* Argumentation und Recht. Archiv fu'r Rechts- und Sozialphilosophie, Beiheft Neue Folge Nr. 14, F. Steiner, Wiesbaden. 1980.
25. *Wright G.* Norm and action. 1st ed. London: Routledge and Kegan Paul. 1963.
1. *Wright G.* Norm and action. 1st ed. London: Routledge and Kegan Paul. 1963, p. 93.
2. *Ibid.*, p. 105.
3. *Ibid.*, p. 106.
4. *Ibid.*, p. 105.
5. *Ibid.*, p. 7.
6. *Bentham J.* Of laws in general. 1st ed. London: University of London, Athlone Press. 1970, p. 152-154.
7. *Reinach A. and Seifert J.* Philosophy of law. 1st ed. Irving, Tex.: International Academy of Philosophy Press. 1983, p. 104.
8. *Hedenius I.* Om ra'et och moral. 1st ed. Stockholm: Tidens. 1941. S. 65-66.
9. *Kelsen H.* Reine Rechtslehre. Mit einem Anhang: Das Problem der Gerechtigkeit. 1st ed. Wien: F. Deuticke. 1960, *Kelsen H.* General theory of norms. 1st ed. Oxford England: Clarendon Press. 1991, p. 149-153.
10. *Hart H.* The concept of law. 2nd ed. Oxford: Clarendon Press. 1994, p. 89, 102-103.
11. *Ross A.* Om ret og retfærdighed. 1st ed. Ku'benhavn: Nyt nordisk forlag Arnold Busck. 1953, p. 19-20, 51, *Ross A.* On law and justice. 1st ed. Berkeley: University of California Press. 1959, p. 8-9, 38-39.
12. *Radbruch G.* Der Handlungsbegriff in seiner Bedeutung fu'r das Strafrechtssystem. Neudruck Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1967, s. 29.
13. *Kalinowski G.* Th'eorie des proportions normative// dans Kalinowski, G. E'tudes de logique de'ontique. 1st ed. Paris: Librairie ge'ne'rale de droit et de jurisprudence, p. 19-53.
14. *Moritz M.* Verpflichtung und Freiheit. U'ber den Satz "Sollen impliziert K'nnen", *Theoria*, Vol. 19 (3), 1953, p. 131-171.
15. *Weingberger O.* Normenlogik und logische Bereiche, // in Conte, A., Hilpinen, R. and Wright, G. Deontische Logik und Semantik. 1st ed. Wiesbaden: Athenaion. 1977, p. 180-186.
16. *Alchourron C.E.* Logic of Norms and Logic of Normative Propositions. *Logique et Analyse*. Vol. 12. 1969, p. 242-268.
17. *Bulgin E.* Norms, normative propositions, and legal statements. // in Fluistad, G. La philosophie contemporaine. 1st ed. Dordrecht: Springer Netherlands. 1982, p.127-152.
18. *Alchourron C. and Bulgin E.* Introducciorn a la metodologira de las ciencias jurřdicas y sociales. 1st ed. Buenos Aires: Editorial Astrea de R. Depalma. 1975, p. 173.
13. *Bulgin E.* Objectivity of Law in the View of Legal Positivism. *Analisi e diritto*. 2004, p. 219-227.
14. *Dworkin R.* Justice for hedgehogs. 1st ed. Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard. 2011, p. 37-38.
15. *Ibid.*, p. 11.
16. *Opt. cit.* Dworkin, R. Justice for hedgehogs, p. 4.
17. *Ibid.*, p. 11.
18. *Ibid.*, p. 177.
19. *Dworkin R.* Law's empire. 1st ed. Cambridge, Mass.: Belknap Press. 1986, p.78-85.
20. *Dworkin R.* Objectivity and truth: You'd better believe it. *Philosophy & Public Affairs*, Vol.25 (2), 1996, p.87-139., *Dworkin R.* Justice for hedgehogs. 1st ed. Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard. 2011, p. 26, 30-39.
20. *Dworkin R.* Objectivity and truth: You'd better believe it. *Philosophy & Public Affairs*, Vol.25 (2), 1996, p.127.
21. *Dworkin R.* Justice for hedgehogs. 1st ed. Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard. 2011, p. 40-42.
21. *Dworkin R.* Opt. cit., p. 104-105, 110, 112, 116.
22. *Dworkin R.* Justice for hedgehogs. 1st ed. Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard. 2011, p. 40-42.
22. *Ibid.*, p. 53-56.
23. *Dworkin R.* Opt. cit., p. 43-44.
24. *Dworkin R.* Objectivity and truth: You'd better believe it. *Philosophy & Public Affairs*, Vol.25 (2), 1996, p. 89-92.
25. *Dworkin R.* Justice for hedgehogs. 1st ed. Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard. 2011, p. 30, 68.
25. Дворкин говорит, что он ничего не имеет против внутреннего скептицизма, потому что этот вид признает истинность или ложность моральных суждений. *Dworkin R.* Justice for hedgehogs. 1st ed. Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard. 2011, p. 34.
26. *Bulgin E.* Objectivity of Law in the View of Legal Positivism. *Analisi e diritto*, 2004, p. 224. Вернее, для Р. Дворкина правильный ответ является тождественным истинному ответу, но для него понятие истинны не соответствует идеалу корреспондентской теории истины.
27. Конечно, Дворкин четко не разграничивает моральные суждения от ценностных. Несмотря на это, мы прельвивим аргументы против морали и ценностных суждений раздельно.
28. *Dworkin R.* No right answer?// in Hart, H., Hacker, P. and Raz, J. Law, morality, and society. 1st ed. Oxford: Clarendon Press. 1977, p. 58-84. Тезис Дворкина я упростил, следуя примеру Дж. Раза—Raz J. Legal reasons, sources and gaps // in Raz, J. The authority of law. 1st ed. Oxford: Clarendon Press. 1979, p. 55.
29. *Bulgin E.* Norms, normative propositions, and legal statements // in Fluistad, G. Contemporary philosophy. A new survey. 1st ed. Dordrecht: M. Nijhoff. Vol. 3. 1982, p. 145.
30. *Бульгин Е.* Нормы и нормативные предложения: различие между ними и опасность их смешения// *Правоведение*. 2008. No 2, с. 152.
30. Указ. соч. *Бульгин Е.* Нормы и нормативные предложения: различие между ними и опасность их смешения, с. 153. Следует отметить, что здесь Бульгин обходится одним оператором (O), а мы двоими (O),(P).
31. *Ошубка Р.* Дворкина и отчасти Дж. Раза, состоит в том, что они, как следуют, не разграничивают слабое разрешение от сильного. *Dworkin R.* No right answer?// in Hart H., Hacker P. and Raz J. Law, morality, and society. 1st ed. Oxford: Clarendon Press. 1977, p. 58-84.
32. *Raz J.* Legal reasons, sources and gaps // in Raz, J. The authority of law. 1st ed. Oxford: Clarendon Press. 1979, p. 55.
32. *Von Wright, G.* Valuations-or How to Say the Unsayable. *Ratio Juris*, Vol. 13 (4), 2000, p. 347-357.
- Также ценностными признаются суждения, которые выражают позитивное или негативное отношение субъекта А к объекту О. Г. Врит признает истинность или ложность тех ценностных суждений, которые только выражают эмоции (позитивные или негативные) эмоции субъекта. — *Ibid.*
- Но здесь мы используем ценностные суждения в их основном смысле, т.е. суждения выражающие оценку.
33. *Peczenik A.* On law and reason. 1st ed. New York: Springer. 2008, p. 16.
- Семантическая нерезкость имеет место тогда, когда нормативное высказывание является неопределенным или неоднозначным. Неопределенность правовой нормы имеет лексический и контекстуальный смысл. Лексическая неопределенность - это неопределенность некоего термина в нормативном высказывании. Контекстуальная неопределенность является неопределенностью контекста нормативного высказывания.
- Неоднозначность правовой нормы означает, что термин нормативного высказывания имеет несколько смыслов. Эта также может иметь лексический и контекстуальный смысл.- *Ibid.* P. 17-18.
34. *Ibid.*, p. 16.
- Ценностную открытость неопределенных выражений признают также другие неопозитивисты. В частности Р. Алекси тоже признает «ценностную открытость» неопределенных нормативных терминов. *Alexy R.* Die logische Analyse juristischer Entscheidungen // in W. Hassener, A. Kaufmann, U. Neumann, eds., *Argumentation und Recht*. Archiv fur Rechts- und Sozialphilosophie, Beiheft Neue Folge Nr. 14, F. Steiner, Wiesbaden. 1980, s. 190.
35. *Kelsen H.* General theory of norms. 1st ed. Oxford [England]: Clarendon Press. 1991, p. 61-62.



Նարեկ ՀԱԿՈՒՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայութեան, սոցիոլոգիայի
և իրավունքի ինստիտուտի հայցորդ

ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԲԱՃԻ ՀԻՄՆԱԽՆԳՐԻ ՇՈՒՐԶ (ՏԵՍԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱՎՈՐՈՒՄՆԵՐ)

Անցումային շրջանի իրավունքի բացթողումները, ի տարբերութիւն կայուն ժամանակահատվածի, իրավունքի բացթողումների հետ ունեն ամբողջական, լայն տարածում ունեցող բնույթ: Անցումային իրավունքում բացթողումները դառնում են իրավական կանոնակարգման առաջնային խնդիրներից մեկը: Հասարակութեան կենսագործունեության գրեթէ բոլոր ոլորտներում նկատվում է իրավական կանոնակարգման անհամապատասխանությունն առկա պահանջմունքների: Իրավական տարածութեան անցումային կազմակերպումը չի պատասխանում ժամանակի պահանջներին: Հասարակութեան կյանքի հիմնական կարևորագույն ոլորտներում հիմնարար օրենքները երկար ժամանակ չեն կիրառվում, իրավական համակարգի ամբողջական օղակներ հետ են մնում դիմամիկ զարգացող հասարակական հարաբերություններից: Իրավական ոլորտների կանոնակարգված իրավիճակի առկայութեան դեպքում նոր պետականութեան սահմանադրական-իրավական կառույցները երկար ժամանակ մնում են չձևավորված կամ ոչ պատշաճ ձևավորված:

Անցումային շրջանում նախկին իրավակարգավորումները շատ բաներում պիտանի չեն հասարակական նոր հարաբերությունների վրա ներգործելու համար: Ոչ հազվադեպ օրենսդիրը դիտավորյալ շրջանցում է սոցիալապես սուր հարցերն իր ուշադրութեանից՝

չցանկանալով հասարակութեան մեջ առաջացնել լրացուցիչ սոցիալական լարվածություն կամ էլ սպասելով փրկարարական բաղադրատոմսերի գործնական աշխատանքներից: Տվյալ օրենսդրական «ընթացումը» անհրաժեշտ է տարբերել օրենսդրի որակավորված լուծութունից, որի դեպքում նա իրավական հարցերի լուծումը տալիս է իրավակիրառողի հայեցողութեանը՝ հույս ունենալով, որ տվյալ դեպքում օրենսդրական կամահայտնութիւն չի պահանջվում:

Բացերն իրավունքում արտահայտում են իրավական համակարգի անկատարելութիւնը, իսկ դրանց քանակութիւնը՝ այդ անկատարելութեան մակարդակը: Անցումային շրջանի օրենսդրական բացերը հատկապես նշանակալի են մարդու սոցիալ-տնտեսական իրավունքների արդյունավետ պաշտպանութիւն, պաշտոնատար անձանց պատասխանատւութեան և հարակից խնդրահարույց հարցերի վերաբերյալ: Բացերը բացասական ազդեցութիւն են ունենում իրավական համակարգի արդյունավետութեան վրա, ու վերջին հաշվով, խոչընդոտում են անցումային գործընթացների մուտքային զարգացումը:

Անցումային շրջանի պետական իշխանութեան յուրաքանչյուր մարմին պետք է լիազորութիւնների շրջանակում հաղթահարի իրավունքում առկա բացերը՝ նորմաստեղծ գործունեութեան (իրավական նոր նորմերի ընդու-

ԱՊՐԷԼ 2017 4 (214)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանութիւն

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

նում, նորմատիվ իրավական հին ակտերի փոփոխություն), նմանատիպ հարաբերությունները կարգավորող նորմերի կիրառման մեկնաբանության (օրենքի նմանակները), իրավունքի իմաստից ու ընդհանուր սկզբնաղբյուրից ելնելով հարաբերությունների կանոնակարգման (իրավունքի նմանակներ) միջոցով:

Իրավական բացը, իրավական նորմերի ամբողջական կամ մասնակի բացակայությունն է, որոնց անհրաժեշտությունը պայմանավորված է հասարակական կյանքի զարգացմամբ և իրավական վեճերի գործնական լուծման պահանջմունքներով, գործող իրավունքի իմաստով և բովանդակությամբ: Այլ կերպ ասած՝ իրավունքում բացը՝ իրավունքի կոնկրետ նորմի բացակայությունն է, որն անհրաժեշտ է իրավական կարգավորման ոլորտի մեջ մտնող հարաբերությունների կանոնակարգման համար: Ակնհայտ է, որ այդպիսի մոտեցումը թույլ է տալիս իրավական բացը հասկացությամբ ընդգրկել հասարակական հարաբերությունների անլիարժեք իրավական կարգավորման բոլոր դեպքերը:

Իրավական բացերի հաղթահարման սույն հետազոտության մեջ բացահայտված օրինաչափությունների իրավական նորմատիվ ակտերում մարմնավորման ոչ պատշաճ լինելը բազմաթիվ դեպքերում ներդաշնակվում է դատարանների կողմից ձևակերպվող իրավակիրառական կանխագրությունների հետ: Նշված որոշումները բավականաչափ հաճախ դիտարկվում են իբրև իրավակիրառական ակտեր կամ որոշումներ:

Օրինականության ապահովման և իրավունքում չկանխատեսված հանգամանքներին համապատասխանող իրավաբանական որոշումներ ընդու-

նելու անհրաժեշտության միջև փոխզիջման պրակտիկան վաղուց ի վեր ներկա է իրավական կարգավորման մեջ: Մասնավորապես՝ այդ մասին է վկայում այն, որ դասական իրավագիտության մեջ այն արտացոլված է «լեգալիզմի» հայեցակարգում, որը լայնորեն տարածված է Արևմտյան Եվրոպայի երկրների և ԱՄՆ իրավաբանների աշխատություններում:

Լեգալիզմը վերացական նորմերի վրա կատարված ծայրաստիճան շեշտն է, որը դիտարկվում է իբրև օրենսդրի կամքի օբյեկտիվ բացահայտում, իբրև իրավունքի բացառիկ դրսևորում և աղբյուր: Իրենք առանձին նորմերը մեկնաբանում են իբրև հատուկ վեճերին միակ ու հստակ պատասխան կամ այդ տարածայնությունների լուծումներ: Վեճերի կողմերը լեգալիստների կողմից դիտարկվում են իբրև մեկ դեր խաղացող՝ այն, որը հատակ կերպով սահմանված է նորմերում: Լեգալիզմի իրավաբանական մեթոդը, եթե խոսենք լեգալիզմի կատարելակերպի մասին, ազատում է դատավորին ողջ իրավաստեղծ գործունեությունից: Նրա գործառույթը, ըստ էության, այն է, որ տվյալ իրավական գործից պարտադիր «իրավական առումով տեղին» գծերի էքստրապոլյացիայում և ստացված իրավական իրավիճակը հավասարեցնում է այն իրավիճակի հետ կողիֆիկացված նորմերում, որն իր էական գծերում առավելապես մոտենում է դրան: Այն, ինչն այստեղից հետևում է՝ դա ըստ էության ֆիկցիա է, որով երկու իրավիճակները բառացիորեն դիտարկվում են նույնական այն հետևանքներին, որ նորմի դրույթը (որոշումը) մեխանիկորեն կիրառվում է գործի նկատմամբ:

Սոցիալական կյանքի բարդությունների պատճառով լեգալիստների



Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

ԱՊՐԻԼ 2017 4 (214)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանութիւն

34

այն ենթադրութիւնը, որ կողմնակալական նորմերը կարող են իրենց մեջ պարունակել սոցիալական հարաբերութիւնների ու վարքագծի գումար չպարզաբանված է մնում: Իրավունքին հարմարեցնելու համար այն վեճերը, որոնք ներառում են հարաբերութիւններն ու ոտնձգութիւնները, որոնք ակնհայտորեն միջնորդավորվում են գոյություն ունեցող նորմերով, և միաժամանակ պահպանում նորմերի օրենսգրքի իրականութեանը լիարժեք համաչափութիւնն ու դոզմը. լեգալիստները դիմեցին լրացուցիչ մեթոդաբանական ֆիկցիաներին, որոնք իրենք անվանել են անալոգիաներ: Ըստ էության, այս ֆիկցիաների երկու տեսակները տարանջատված են եղել. *analogia legis* (օրենքի անալոգիա), որը բաղկացած է կողմնակալական մեջ չհիշատակված իրավական հիմնախնդրի լուծումից, նորմում պարունակվող սկզբունքի հիման վրա գործը լուծելու ճանապարհով, որը միջնորդավորում է «նմանատիպ» հիմնախնդիրը, և *analogia juris* (իրավունքի անալոգիա), որն օգնում է լուծելու իրավական հիմնախնդիրները, որոնք նման չեն նրանցից ցանկացածին, որոնք լուծված են հստակ նորմերում՝ դրանց նկատմամբ կիրառելով այն սկզբունքները, որոնք, ինչպէս համարում են, ներթափանցում են իրավական համակարգ՝ իբրև մեկ ամբողջութիւն:

Դատական պրակտիկայի վերլուծութիւնը հայտնաբերում է, որ իրենց

փաստարկներում դատարանները մնում են ավանդական իրավական հայեցակարգերի շրջանակներում: Եթե անգամ դատավորները մշակում են իրավաբանական նոր կանոններ, ապա իրենք ձգտում են թաքցնել դրանք գոյություն ունեցող իրավունքի նորմերի անալոգիայի դիմակի տակ կամ համապատասխան օրենքի իմաստի ու նպատակների տեսքի տակ:

Դատավորները հաճախակի դիմում են օրենքների ըստ անալոգիայի մեկնաբանմանն ու կիրառմանը: Այս ամբողջ պրակտիկան կարող է դիտարկվել իբրև իրավաբանական փաստարկման դիմակի տակ դատավորների իրավաստեղծագործական գործունեությունը թաքցնելու եղանակներ:

Ամփոփելով՝ նշենք, որ իրավունքում բացերի լրացման դասական եղանակներն են՝ օրինաստեղծ իրավալրացումը և օրենսդիր (կամ իրավաստեղծ) մարմնի կողմից մեկնաբանութիւններն ու պարզաբանումները: Սակայն իրավակիրառ ոլորտում (և դա բնական է) գերիշխում է իրավունքի բացերի լրացման օժանդակ կամ ածանցյալ եղանակները՝ իրավական դիրքորոշումները, իրավական (դատական) նախադեպերը, իրավունքի անալոգիան և օրենքի անալոգիան (որոնցում պարտադիր է պահպանել անալոգիայի սահմանները, որոշակիութիւնն ու ողջամտութիւնը):

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. *Алексеев С.С.* Теория права. М., 1994.
2. *Лазарев В.В.* Пробелы в праве. М., 1972.
3. *Братусь С.Н., Венгеров А. Б.*

Судебная практика в судебной системе. М., 1976, с. 44-45.

4. *Марченко М. Н.* Проблемы теории права. М., 2016, с. 461-462.

ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՁԵՎԵՐԻ (ԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐԻ) ՀԻԵՐԱՐԻՏԻԿ ԿԱՌՈՒՅՎԱԾՔԱՅԻՆ ԲՆՈՒՅԹԸ

Իրավունքի ձևերի (աղբյուրների) տարբեր համակարգերում, որոնք դիտարկվում են ազգային իրավական համակարգի սահմաններում՝ որպես փոխազդող իրավական ֆենոմեններ, հատուկ առանձնացնում են նրանց այնպիսի որակական առանձնահատկությունները, ինչպիսիք են համակարգվածությունը և հիերարխիկ բնույթը:

Իրավաբանական գրականության մեջ այս հատկանիշին բազմիցս ուշադրություն է դարձվել, բայց ամենից հաճախ այն սահմանափակվել է նրանց տրված առանձնահատկությունների արձանագրությամբ և իրավունքի ձևերը (աղբյուրները) սիստեմատիկ և հիերարխիկ ծրագրով դիտարկելու խորհուրդներով:¹

Մասնավորապես, նշելով այն, որ ավելի խորը մշակում պահանջող կատեգորիաների շարքին է պատկանում «նորմատիվ իրավական ակտերի հիերարխիա» կատեգորիան, շատ հեղինակներ հիմնականում սահմանափակվում են հետևյալ արձանագրությամբ. «Իրավական կարգավորման բնագավառի ընդլայնման և գործող նորմատիվ իրավական ակտերի ընդհանուր մասի մեծացման արդյունքում առաջ է գալիս այն իրավական հետազոտությունների սուր պահանջը, որոնք ուղղված են նորմատիվ իրավական ակտերի հիերարխիային բովանդակության և հատկանիշների, օրենսդրության մեջ գոյություն ունեցող նրա խախտման արդյունքում առաջ եկած հակասությունների վերլուծությանը և դրանք հարթելու ուղիների բացահայտմանը»:²

Նույն իրավիճակն է նաև նորմատիվ իրավական ակտերի և իրավունքի այլ ձևերի (աղբյուրների) սիստեմատական վերլուծության մեջ, որի դերն ու նշանակությունը հաճախ թերագնահատվում է կամ տարբեր օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ պատճառներով պարզապես արհամարհվում:

Մինչ այդ, ինչպես ճիշտ նշել է Դ.Ա. Քերիմովը. «Բարդ դինամիկ այն ամբողջությունների հետազոտության սիստեմատական մոտեցումը, որին կարելի է ավելացնել ազգային իրավունքի ձևերի և աղբյուրների ընդհանուր համակարգը, «թույլ է տալիս հայտնաբերել ոչ միայն նրա առանձին բաղադրիչների գործունեության ներքին մեխանիզմը, այլև նրանց փոխազդեցությունը տարբեր մակարդակներում»: Դրանով իսկ, արձանագրում է նույն հեղինակը. «Բացվում է համակարգերի կազմակերպչական և սուբստանցիոնալ-ներառող բարդության հայտնաբերման, խորը դիալեկտիկ կապի և սուբստանցիոնալ-ներառող մասերի փոխկախվածության, կենցաղային երևույթների կառուցվածքների և գործունեության՝ որպես բարդ ամբողջական օրգանիզմների հնարավորությունը»:³

Իրավական երևույթների, ինստիտուտների և հաստատությունների սիստեմատիկ վերլուծության կարևորության մասին, ներառելով իրավունքի ձևերը և աղբյուրները, բազմիցս խոսվել է իրավաբան-գիտնականների կողմից: Մասնավորապես՝ ուշադրությունը կենտրոնացվել է այն բանի վրա, որ սիստեմատիկ մոտեցումը հնարավորություն է տալիս խորությամբ և բազմակողմանի ճանաչել



Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

նչ միայն արտաքին, այլև ներքին կապերը, որոնք գոյություն ունեն իրավական երևութիւնների, ինստիտուտների և հաստատությունների միջև, նրանց ներքին բովանդակությունը, նպատակները, կառուցվածքը, նրանց կատարած դերը, նրանց նշանակումը:⁴

Իրավունքի ձևերի (աղբյուրների) վերլուծությանը սիստեմատիկ մոտեցման կիրառությունը ճիշտ այնպես, ինչպես դրանք հիերարխիկ փոխհարաբերությունների և փոխազդեցությունների տեսանկյունից դիտարկելը պայմանավորված է ոչ միայն և անգամ ոչ այնքան սուբյեկտիվ հայացքներով ու այս կամ այն հետազոտողների մախապատվություններով, որքան հենց հետազոտվող մատերիայի օբյեկտիվ՝ սիստեմատիկ և հիերարխիկ հատկանիշներով:

Բնականաբար, իրավունքի այն ձևերի (աղբյուրների) սիստեմատիկ և հիերարխիկ լինելու աստիճանը, որը դիտարկվում է տարբերակված, հարաբերականորեն ինքնուրույն և հարաբերականորեն իրարից մեկուսացված տեսքով, նույնը չէ, բացի այդ ոչ միշտ է ակնառու: Առավել հստակ այն արտահայտվում է իրավունքի ձևերի մեջ, հիմնականում նորմատիվ իրավական ակտերում, ավելի քիչ հստակ՝ բնական և դրական իրավունքի աղբյուրներում:

Իրականում, եթե անպայման պահանջը, որը առաջ է բերվում ցանկացած նորմատիվ իրավական ակտի համար, այն համապատասխան պետական մարմնի լիազորության սահմաններում հրապարակվելու անհրաժեշտության հետ, նրա խիստ որոշակիության և այլնի հետ միաժամանակ, հանդիսանում է նրա՝ բարձրագույն մարմինների ակտերին խիստ համապատասխան պահանջը, այսինքն՝ հիերարխիկ սկզբունքին պարտադիր կերպով հետևելը, որի միջոցով, ինչպես արդարացիորեն նշվում է գիտական գրականության մեջ, իրավունքի մեջ հասնում են «տարբեր իրավական նորմերի (ակտերի) մեծ մասի միասնու-

թյանը և նրանց համաձայնեցված գործունեությանը», այս ինչպես դրական, այնպես էլ բնական իրավունքների աղբյուրների համար նման կարգի պահանջներ չեն ներկայացվում:⁵

Անկասկած, դա տեղի է ունենում միայն այն ժամանակ, երբ հեղինակները, որոնք զբաղվում են նման խնդրով, կատարում են հստակ տարբերակում իրավունքի ձևերի և աղբյուրների միջև: Իսկ այն դեպքերում, երբ նման տարբերակում չի անցկացվում, իրավունքի ձևերը (աղբյուրները) որպես նույնական երևութիւններ և նրանց համապատասխան հասկացությունները դիտարկվում են միշտ ոչ այլ կերպ, քան սիստեմատիկ և հիերարխիկ առումներով, նույն մակարդակն ունեցող իրավական երևութիւններ:

Տվյալ դրույթն ամբողջությամբ վերաբերում է, առաջին հերթին, ձևերին՝ դրական իրավունքի աղբյուրներին, քանի որ նրանում, որպես կանոն, իրավունքի ձևերն ամբողջությամբ նույնականացվում են իրավունքի աղբյուրների հետ, որոնք այդ դեպքում անվանվում են իրավական բովանդակություն ունեցող աղբյուրներ, իրավաբանական իմաստով աղբյուրներ և այլն:

Նման նույնականացումը, մասնավորապես, տեղի է ունենում դրական իրավունքի այնպիսի ճյուղի մեջ, ինչպիսին է սահմանադրական իրավունքը, որում, Օ.Ե. Կուտաֆինի խոսքերով. «Իրավաբանական իմաստով իրավունքի աղբյուր» տերմինը համարվում է ընդհանուր ճանաչված: Նրանով պետք է հասկանալ նորմատիվ իրավական ակտ, որը պարունակում է սահմանադրական իրավական նորմեր»:⁶

Մասամբ նույն մակարդակ ունեցող՝ սիստեմատիկ և հիերարխիկ բնույթի մասին դրույթը վերաբերում է նաև բնական իրավունքին՝ նրա ձևերին (աղբյուրներին): Մակայն դա տեղի է ունենում միայն այն ժամանակ, երբ բնական իրավունքի այս կամ այն դրույթները հիմք են դառնում և ամրագրվում են նորմատիվ իրա-

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւնը

վական ակտերում՝ դրական իրավունքի ձևերում:

Ունենալով սիստեմատիկ բնույթ՝ այնպիսի դրական իրավունքները, ինչպիսիք են առողջությունը պահպանելու, անձնական անձեռնմխելիության, անձի արժանապատվության, բարենպաստ շրջակա միջավայրի, սերունդը շարունակելու, ազատության ու հավասարության և այլ իրավունքները, ձեռք են բերում սիստեմատիկ հատկանիշների հետ միասին մաս հիերարխիկ հատկանիշներ, բայց ոչ իրենք իրենցով, իրենց բնական իրավական էվոլյուցիայի միջոցով, այլ պարզապես դրական իրավունքի տարբեր ձևերի փոխակերպված լինելով:

Դրական իրավունքի ձևերի (աղբյուրների) համակարգվածությունն ի սկզբանէ դրված է որպէս իրավական ֆենոմեններ՝ իրենց բնույթի մէջ, որոնք գոյություն ունեն և գործում են իրարից ոչ զատ, առավել ևս իրարից ոչ մեկուսացված, այլ սերտ փոխադարձ կապով: Այսպիսով, նրանց ճանաչմանն առավել համարժեք և արդյունավետ մոտեցում կլինի, անկասկած, սիստեմատիկ մոտեցումը: Դրական իրավունքի ձևերը դիտարկելիս վերջինիս կիրառումը նշանակում է, որ նրանց վերլուծությանը պետք է մոտենալ ոչ թէ առանձին վերցված կամ որպէս պարզ, մեխանիկորեն ստեղծված իրավական ինստիտուտների միասնության մէջ գտնվող, այլ որպէս բնական ճանապարհով ձևավորված ամբողջական համակարգի:

Ընդհանուր տեսական և փիլիսոփայական առումով համակարգը սահմանվում է ոչ միանշանակ՝ որպէս տարրերի (իրերի, հատկանիշների, հատկությունների, հասկացությունների, մի խոսքով նյութական և հոգևոր բնույթի ցանկացած վերացական գոյացությունների) որոշակի միավորում, որոնք գտնվում են որոշակի միասնարժեք կապի մէջ, որը տվյալ միասնությանն ամբողջական բնույթ է տալիս «տարրերի որոշ կարգավորված, կազմակերպված բազմություն, որոնք

ձևավորում են որոշակի ամբողջություն, որի հատկությունները չեն նվազում այն կազմող բաղադրիչների հատկությունների», «փոխազդող տարրերի կոմպլեքս, փոխազդող տարրերի սահմանափակ բազմություն» և այլն:

Սակայն, ինչպէս ճշմարիտ կերպով նշվում է գիտական գրականության մէջ, որքան էլ տարբերվեն տվյալ սահմանումները, տարբեր համակարգերի ծագման և տեսակի հասկացություններում «պարունակվում է մի բան, որն արտացոլում է օբյեկտիվորեն գոյություն ունեցող ընդհանուրը, հատկապէս փոխկապակցված ընդհանուրը»:⁷

Տարբեր համակարգերի ընդհանուր ծագումնաբանական և տեսակային հատկանիշներն են հանդիսանում հետևյալները:

Առաջին՝ կառուցվածքային տարրերի առկայությունը, որոնք կազմում են ցանկացած սոցիալական, կենսաբանական և այլ համակարգ: Ի տարբերություն համակարգի պարզ առանձին վերցրած մասերի՝ տարրերն առանձնացվում են համասեռությամբ և սահմանափակմամբ:

Դրական իրավունքի ձևերի սիստեմատիկ վերլուծության համար որպէս նրա կողմից կազմված համակարգի տարրեր են հանդէս գալիս օրենքները, ենթաօրենսդրական ակտերը և ազգային իրավունքի այլ աղբյուրները:

Երկրորդ՝ տարրերի միջև համակարգ ձևավորող կապերի առկայությունն է: Փիլիսոփայական գրականության մէջ բավականին արդարացիորեն կապի հասկացությանը տալիս են հատուկ նշանակություն, քանի որ առանց նրա չկա և չի կարող լինել համակարգ: «Կասպ» հասկացությունն ավանդաբար ասոցացվում է և դիտարկվում է այնպիսի կատեգորիաների հետ միասնության մէջ, ինչպիսիք են «հարաբերությունը» և «փոխադարձ կապը»:

Այս բոլոր հասկացությունները ելքային են տարբեր բնույթի համակարգեր նկարագրելիս: Դա կապված է այն բանի



Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

հետ, որ ցանկացած փոփոխություն իրականացվում է փոխազդեցության, փոխադարձ կապի, փոխհարաբերության միջոցով: Եվ հատկապես դրա համար այս հասկացությունների հիման վրա առավել հաճախ ձևավորվում են գիտական դրույթները:

Համակարգի տարրերի միջև առկա կապի մասին խոսելիս, պետք է նկատի ունենալ, որ նրա բնականոն գոյության և գործունեության համար կարևոր նշանակություն ունեն առաջին հերթին համակարգ ձևավորող կապերը:

Որպես այդպիսիք իրավունքի ձևերի համար հանդես են գալիս այնպիսի կապեր, որոնք գոյություն ունեն և դրանով իսկ իրավունքի տարրեր ձևերի մի համակարգի մեջ են «ներքաշում», ինչպես տարրեր սահմանադրական և սովորական օրենքների, օրենքների և ենթաօրենսդրական ակտերի միջև եղած կապերը և այլն:

Երրորդ՝ համակարգն ամբողջականության առաջացումն է նրա բաղադրիչ մասերի փոխազդեցության արդյունքում: Տարրեր համակարգերի ամբողջականության աստիճանը նույնը չէ: Այն պայմանավորված է կապերի զարգացման աստիճանով, որոնք գոյություն ունեն այս կամ այն համակարգի կառուցվածքային տարրերի միջև: Որքան ավելի ուժեղ են համակարգ ձևավորող կապերը, այնքան ավելի բարձր է համակարգի ամբողջականության աստիճանը և ընդհակառակը:

Տեսական և գործնական առումներով այս կամ այն համակարգի ամբողջականության փոփոխությունը նշանակում է ոչ այլ ինչ, քան նրա տարրերի համակարգ ձևավորող կապերի աստիճանի և համապատասխանաբար, հենց տվյալ համակարգի փոփոխություն:

Համակարգի զարգացման և ավարտում լինելու զագաթնակետը հանդիսանում է նրա կողմից ամբողջականության հասնելը:⁸

Դրա հետ մեկտեղ խոսքը գնում է ոչ

թե բացարձակ, այլ ավարտում լինելու հարաբերական կատեգորիայի մասին, ինչպես նաև այս կամ այն դիտարկվող համակարգի, այդ թվում՝ իրավունքի ձևի համակարգի, ամբողջականության հարաբերական բնույթի մասին:

Վերջինս, լինելով իրավունքի, իսկ ավելի ճիշտ՝ իրավական համակարգի կարևորագույն և անբաժանելի հատկանքներից մեկը, չունի ամբողջականության նույն աստիճանը, ասենք, իրավունքի առանձին ճյուղի կամ միջճյուղային մակարդակում հանրային և մասնավոր իրավունքի շրջանակներում, կամ սիստեմատիկ իրավական ամբողջության շրջանակներում կամ էլ ամբողջ ազգային իրավունքի և առանձին իրավական ընտանիքների սահմաններում:

Այնհայտ է, որ իրավունքի աղբյուրների ամբողջականության առավել բարձր աստիճանը, համակարգ կազմող այն կապերի առավելագույն խորության և սահմանափակ լինելու միջոցով, որոնք գոյություն ունեն նրանց միջև, տեղ ունի իրավունքի տարրեր ճյուղերի սահմաններում, նվազագույնը՝ առանձին իրավական ընտանիքների սահմաններում:

Չորրորդ՝ կառուցվածքային բաղադրիչների իրար հանդես ունեցած որոշակի ինքնավարությունը և հարաբերական ինքնուրույնությունը, իսկ ընդհանուր համակարգի՝ շրջակա տնտեսական, սոցիալական, բնական, աշխարհագրական և այլ միջավայրի նկատմամբ:

Տալով բաղադրիչների հարաբերական ինքնուրույնություն և ընդհանուր վերցված համակարգի՝ որպես նրանց հատկանիշ հատուկ նշանակություն, Դ.Ա. Քեմիրովը ճիշտ նշում է. «Սիստեմատիկ իրավական ամբողջության հարաբերական ինքնուրույնությունը դիտարկելիս հարաբերական ինքնուրույնության բացակայությունը գրկում է իրավական ամբողջությունը սիստեմատիկ բնույթից և սիստեմատիկ իրավական ամբողջության հարաբերական ինքնուրույնությունը պայմանավորում է նրա

գործունեության հարաբերական ինքնավարությունը, որի աստիճանը որոշում է տվյալ համակարգի մակարդակը»⁹

Ամբողջ սիստեմատիկ իրավական ամբողջության հարաբերական ինքնուրույնությունը և ինքնավարությունը, ներառելով իրավունքի ձևերի համակարգը, իսկ դրա հետ մեկտեղ և իրավական ձևերի, որոնք միջնորդում են տնտեսական, սոցիալական, քաղաքական և բոլոր այլ հարաբերությունները, արտահայտվում է առաջին հերթին նրանով, որ տվյալ իրավական ֆենոմենները, ենթարկվելով անընդհատ ազդեցության շրջակա միջավայրի կողմից, իրենք էլ հակառակ ազդեցությունն են ունենում շրջակա միջավայրի վրա:

Ըստ մեր կարծիքի՝ իրավունքում աստիճանակարգության (հիերարխիայի) համար բնորոշ են հետևյալ հատկանիշները՝

- դա որպես բազմամակարդակ համակարգի իրավունքի տարբեր տարբերի միջև հարաբերությունն (կապն) է.

- նշված կապն արտահայտվում է մեկ տարրի (ստորին մակարդակում տեղակայվածից) մյուսին (վերին մակարդակում տեղակայվածին) որոշակի ենթակայություն, ընդ որում իրավունքի որպես հիերարխիկ կազմավորված կառույցի սահմաններում գոյություն ունի «գրոյական մակարդակ».

- իրավունքի մեջ հիերարխիայի մակարդակների համար բնորոշ է էմերջենտությունը, այսինքն՝ իրավունքի մեջ հիերարխիայի յուրաքանչյուր նոր մակար-

դակում՝ ծագում է տվյալ մակարդակը ձևավորող ենթամակարդակների նոր դրակ.

- իրավունքի մեջ տարբեր մակարդակներում գոյություն ունեցող հատկությունները և օրինաչափությունները չեն կարող ստացվել մեկը մյուսի նկատմամբ միայն ֆորմալ-տրամաբանական գործողությունների հիման վրա (իրավունքի մեջ հիերարխիայի տարբեր մակարդակների չֆորմալացվածությունը).

- իրավունքի մեջ հիերարխիայի ներմակարդակային տիրաժավորման հնարավորությունը.

- իրավական հիերարխիայի տարբերակված տարբերի և իրավունքի որպես համակարգի գործառնության համար տվյալ տարրի նշանակության միջև ուղիղ կախվածությունը (առավել կարևոր տարրը պետք է տեղակայվի հիերարխիայի առավել բարձր մակարդակում և հակառակը).

- իրավունքում հիերարխիայի առավել բարձր մակարդակի տարբերի ուղիղ կախվածություն ստորին տարբերի փաստացի գործառնությունից:

Այսպիսով, իրավունքի մեջ հիերարխիան կարելի է սահմանել որպես իրավունքի տարբեր մակարդակային տարբերի միջև հարաբերությունների կարգ, հենված իրավունքի, ըստ իրավունքի որոշումների ընդունման կամ իրավունքի որպես համակարգի կազմակերպման նկարագրական ընդհանուրի համատեքստում՝ ստորին և վերին մակարդակների անհավասարության վրա:

1. *Толстик В.А.* Иерархия источников российского права. Дис. ... д-ра юрид. наук. Нижний Новгород. 2002.

2. *Осинов М.Ю.* Системы в праве и правовые процессы. М., 2015, с. 13-14.

3. *Керимов Д.А.* Методология права. Предметы, функции, проблемы философии права. М., 2005, с. 243.

4. *Осинов М.Ю.*, там же, с. 17-18.

5. *Мицайков М.* Иерархия в праве / Вестника МГУ. Серия «Право», N11, 1999, с. 53.

6. *Кутафин О.Е.* Источники конституционного права Российской Федерации. М., 2002, с. 21-22.

7. *Осинов М.Ю.* Системы в праве и правовые процессы. М., 2015, с. 5-6.

8. *Осинов М.Ю.* Системы в праве и правовые процессы. М., 2015, с. 89.

9. *Керимов Д.А.* Методология права. Предметы, функции, проблемы философии, с. 253.



Левон САРГСЯН

Аспирант Российско-Армянского университета

СПЕЦИАЛИЗИРОВАННЫЕ СУДЫ, РАССМАТРИВАЮЩИЕ ДЕЛА В СФЕРЕ ЗАЩИТЫ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ

Согласно статье 2 ГПК РА, защиту нарушенных или оспоренных гражданских прав осуществляют в соответствии с регулированием, установленным процессуальным законодательством. Защита гражданских прав в административном порядке возможна лишь в случаях, предусмотренных законом.

Иск либо заявление в суд - это средства правовой защиты, которыми физические и юридические лица защищают свои права от разнообразных нарушений со стороны публичных властей и частных лиц.

Согласно статье 82 ГПК РА, иск представляется в суд по месту проживания (нахождения) ответчика.

Согласно статье 90 ГПК РА, суд обязан принять иск в свое производство, если он представлен с соблюдением правила подсудности.

Следовательно, суд при принятии иска в производство вначале должен выяснить, в тот ли суд представлен иск, которому он подсуден. При этом при нарушении правила подсудности иск подлежит возврату.

Согласно ч.1 статьи 15 ГПК РА, все гражданские дела подсудны судам общей юрисдикции.

Ст. 18 ГПК РА предусматривает, что до вынесения судом решения по существу дела, по соглашению сторон спор может быть передан на рассмотрение арбитражного суда.

В последнее время число специализированных судов по интеллектуальным правам стало увеличиваться. По последним данным, на сегодняшний день в мире насчитывается около 90 специализированных судов. Создание специализированных судов по интеллектуальным правам обусловлено необходимостью повышения эффективности данных отношений и до сих пор актуально как для развитых, так и развивающихся стран¹.

В РА не существует специализированного суда по рассмотрению интеллектуальных споров, следовательно, все дела рассматриваются в суде общей юрисдикции, в случае же, если оспариваются действия (либо бездействие) государственных органов, то иск подается в единственный специализированный суд на территории

Армении — административный суд.

В отличие от РА, многие страны, включая и РФ, пошли по пути специализации судов по интеллектуальным правам.

Так, ФКЗ от 06.12.2011 года под номером 4 были внесены изменения ФКЗ «О судебной системе РФ» и ФКЗ «Об арбитражных судах РФ», результатом которых стало появление в судебной системе РФ нового органа - специализированного арбитражного суда по интеллектуальным правам. В соответствии со статьей 26.1 ФКЗ «О судебной системе РФ», статьей 26.1 ФКЗ «Об арбитражных судах РФ», Суд по интеллектуальным правам — это специализированный арбитражный суд, рассматривающий в пределах своей компетенции дела по спорам, связанным с защитой ИП, в качестве суда первой и кассационной инстанции.

С появлением Суда по интеллектуальным правам в судебной системе РФ расширились предметные полномочия арбитражных судов по спорам о защите интеллектуальных прав.

Полагаем, что создание специализированных судов по интеллектуальным правам служит предпосылкой повышения уважения, защиты и охраны прав интеллектуальной собственности в стране. В то же время, учитывая, что споры в сфере интеллектуальной собственности часто связаны с предпринимательской деятельностью, повышение компетенции

судов в сфере интеллектуальной собственности улучшает бизнес-атмосферу².

Для удовлетворения потребности в судьях, специализирующихся в сфере права интеллектуальной собственности, как правило, достаточно одного или небольшого числа специализированных судов или судебных подразделений.

Следует отметить, что существует несколько видов специализации судов. Первая форма, которую выбрали многие страны, - создание специализированных палат или отделений в рамках действующих по гражданским или коммерческим делам, рассматривающих только дела, связанные с интеллектуальной собственностью. Такой подход позволяет использовать уже существующую судебную инфраструктуру и сократить организационные расходы, связанные с созданием специализированных судов по интеллектуальным правам. Вторая форма - отдельные самостоятельные специализированные суды по интеллектуальным правам.

В качестве примера можно привести специализированные судебные подразделения в Англии и Уэльсе (на них приходится большая часть всех споров в Великобритании в сфере интеллектуальной собственности) - ССИП существует при Канцлерском Отделении Высокого суда правосудия Англии и Уэльса.

Во Франции дела в сфере ин-



Гражданское право

теллектуальной собственности рассматриваются специализированными палатами в девяти окружных судах, среди которых только суд Парижа обладает полномочиями по рассмотрению патентных споров. Дела о незаконном присвоении ноу-хау также могут рассматриваться в коммерческих судах. Отдельные самостоятельные ССИП, которые специализируются на рассмотрении споров, связанных с интеллектуальной собственностью, существуют в таких странах, как Германия, США и России.

Во многих странах есть также административные ведомства, рассматривающие дела в сфере интеллектуальной собственности посредством административных процедур, а также апелляционные органы, рассматривающие иски о недействительности интеллектуальных прав.

Компетенции ССИП различаются в зависимости от вида объектов интеллектуальной собственности или категории рассматриваемых дел.

В Великобритании все иски, связанные с интеллектуальной собственностью в Англии и Уэльсе, касающиеся зарегистрированных промышленных образцов и патентов, рассматриваются Патентным судом, являющимся подразделением Канцлерского отделения, или Судом по интеллектуальной собственности предприятий (IPES), являющимся специализированной структурой в рамках Канцлерского отделения.

Другие виды споров в сфере интеллектуальной собственности преимущественно рассматриваются в рамках более широкого состава Канцлерского отделения, в котором заседают судьи с опытом слушания таких дел (включая судей Патентного суда).

В Соединенных Штатах федеральные окружные суды обладают исключительной компетенцией в отношении дел о нарушениях авторских прав и патентов, а Апелляционный суд США по федеральному округу обладает исключительной компетенцией по рассмотрению апелляций по патентным спорам: его решения может пересматривать только Верховный суд. Несмотря на то, что ни федеральные суды, ни суды штатов не имеют специализированных подразделений, обладающих исключительной компетенцией по рассмотрению споров, связанных с интеллектуальной собственностью, как федеральные окружные суды, так и суды штатов общей юрисдикции имеют полномочия рассматривать иски о нарушении товарных знаков и о незаконном присвоении ноу-хау. Как правило, суды штатов имеют полномочия (наряду с федеральными судами) рассматривать определенные дела (зачастую вытекающие из договорных отношений), касающиеся авторских прав и патентов, например, дела о нарушении лицензионного соглашения получателями лицензии на объекты авторского права³.

В некоторых странах прово-

дится разграничение компетенции между административными (недействительность прав на ИС) и гражданскими (нарушение прав на ИС) делами, связанными с интеллектуальной собственностью.

Германия традиционно придерживается принципа «разграничения» по некоторым вопросам интеллектуальной собственности, в частности, по патентным делам, что означает, что дела о нарушениях прав на ИС и о признании недействительности прав на ИС рассматриваются различными органами. Дела об аннулировании патентов, а также апелляции на решения Немецкого ведомства по патентам и товарным знакам (по делам об изобретениях, полезных моделях, товарных знаках и промышленных образцах) и на решения Федерального ведомства селекции растений рассматриваются специализированным судом по интеллектуальным правам, то есть Федеральным патентным судом. В первой инстанции дела о нарушениях интеллектуальных прав рассматриваются специальными судами по гражданским делам среднего уровня (региональные суды, Земельные суды), а во второй инстанции - вышестоящими судами среднего уровня (Верховные земельные суды).

В России Суд по интеллектуальным правам рассматривает дела о нарушениях в качестве суда третьей (кассационной) инстанции, в то же самое время он действует в качестве суда первой

и второй (апелляционной) инстанции при обжаловании административных решений Ведомства по патентам и товарным знакам (Роспатента)⁴.

Во многих других странах суды, рассматривающие споры о нарушениях прав на ИС, также обладают компетенцией рассматривать иски о недействительности таких прав. Например, в Великобритании иск о признании патента недействительным может быть подан в Канцлерское отделение Высокого суда Англии и Уэльса (в Патентный суд или в Суд по интеллектуальной собственности предприятий (IPEC)), независимо от текущего или планируемого разбирательства о нарушении этого патента. Если спор касается и предполагаемого нарушения, и действительности права, такие вопросы практически всегда рассматриваются судом в рамках одного процесса.

Во Франции одни и те же суды рассматривают споры по нарушениям и действительности прав на объекты интеллектуальной собственности - последние часто инициируются ответчиком по делу о нарушении прав в качестве защитной стратегии.

В некоторых юрисдикциях применяется порог «цены иска» для отнесения спора к компетенции определенных судов. В Великобритании IPEC рассматривает менее крупные и не столь сложные дела, какие рассматривает Патентный суд. IPEC имеет процедуру рассмотрения исков, ос-



Гражданское право

нованных на значительном количестве норм права и/ или доказательств (multi-track claims) и исков на небольшие суммы (small claims), сумма возмещения ущерба по которым не может превышать 1500,000 и 150,000 соответственно. Судебные разбирательства в IPES также ограничены суммой возмещаемых расходов⁵.

Следует также отметить, что в разных странах ССИП рассматривают дела в качестве судов либо первой инстанции, либо апелляционной инстанции, либо последней инстанции, при этом право принятия окончательного решения часто закреплено за вышестоящим судом или даже Верховным судом (неспециализированным). В России решения Суда по интеллектуальным правам в первой инстанции выносятся составом из трех судей, вступают в силу с момента вынесения и не могут быть обжалованы в апелляционном порядке, однако могут быть пересмотрены Президиумом Суда по интеллектуальным правам, действующим в качестве кассационной инстанции. В Германии апелляция на решения, вынесенные в первой инстанции Федеральным патентным судом по делам о признании патентов недействительными, и при определенных обстоятельствах на решения Федерального патентного суда по апелляционным делам (т.е. на решения, вынесенные Федеральным патентным судом в качестве второй инстанции) возможна в Федеральном суде Гер-

мании (Федеральном верховном суде).

В некоторых странах, например во Франции, административные решения Национального ведомства по патентам и товарным знакам о регистрации объектов ИС могут быть непосредственно оспорены в апелляционном суде. Аналогичная ситуация наблюдается и в США, где апелляции на решения административных судов, действующих в рамках Ведомств по патентам и товарным знакам и выносящих решения по вопросам о возможности регистрации, рассматриваются в Апелляционном суде по Федеральному округу в отношении патентов, или в федеральных окружных судах с возможностью дальнейшего обжалования в федеральных апелляционных судах в отношении товарных знаков⁶.

Полагаем, что создание специализированного суда по интеллектуальным правам повысит эффективность и качество рассмотрения связанных с защитой прав на интеллектуальную собственность в процессуальном и результативном плане.

Учитывая все вышесказанное, в качестве обоснования целесообразности учреждения специализированного суда по интеллектуальным правам приведем следующие доводы:

1. Накопление экспертного потенциала по соответствующей тематике⁷,

2. Обеспечение применения единообразных норм проведения

судебных разбирательств и упрощение их процедур⁸,

3. Повышение эффективности судебных разбирательств и обеспечение соблюдения установленных правил⁹,

4. Предсказуемость и последовательность результатов рассмотрения дел¹⁰.

В то же время, учитывая на данный момент количество дел в Армении данной категории, а также расходы, связанные с созданием специализированного су-

да по интеллектуальным правам в РА, было бы целесообразно начать процесс специализации судов по интеллектуальным правам с создания в системе судов общей юрисдикции Армении специализированных коллегий судей по рассмотрению дел по защите прав на интеллектуальную собственность, на примере уже действующих в Армении специализированных коллегий судей, рассматривающих дела о банкротстве.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. *Казарян А.В.* Специализированные суды по интеллектуальным правам. Журнал Суда по интеллектуальным правам. N8. М.2015.

2. *Добрынин О.В.* Суд по интеллектуальным правам как действенный механизм, направленный на повышение эффективности системы защиты интеллектуальной собственности в России. Журнал Суда по интеллектуальным правам. N2.М. 2013.

3. Доклад Международной торговой

палаты о действующих в мире специализированных судах по интеллектуальным правам: разрешение споров в сфере интеллектуальной собственности. 2016.

4. Доклад консультативного комитета по защите прав на интеллектуальную собственность ВОИС: Механизмы сбалансированного, комплексного и эффективного решения споров по вопросам интеллектуальной собственности. Женева. 2016.

1. *Казарян А.В.* Специализированные суды по интеллектуальным правам. Журнал Суда по интеллектуальным правам. N8. М., 2015, с. 73-75.

2. Доклад Международной торговой палаты о действующих в мире специализированных судах по интеллектуальным правам: разрешение споров в сфере интеллектуальной собственности. 2016. с. 12.

3. Доклад Международной торговой палаты, с. 13-14.

4. Доклад Международной торговой палаты, с. 15-16.

5. Доклад Международной торговой палаты, с. 16-17.

6. Там же, с. 17.

7. *Добрынин О.В.* Суд по интеллектуальным правам как действенный механизм, направленный на повышение эффективности системы защиты интеллектуальной собственности в России. Журнал Суда по интеллектуальным правам. N2. М. 2013, с. 57-63.

8. *Казарян А.В.* Указанное соч., с. 73-75.

9. Там же, с. 73-75.

10. Доклад консультативного комитета по защите прав на интеллектуальную собственность ВОИС: Механизмы сбалансированного, комплексного и эффективного решения споров по вопросам интеллектуальной собственности. Женева. 2016, с. 36.



Նանե Սահակյան

ԵՊՀ քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ

ԳՆՈՒՄՆԵՐԻՆ ՄԱՍՆԱԿՅՈՂ ԱՆՁԱՆՅՆ ԵՐԿԱՅԱՅՎՈՂ ՊԱՀԱՆՋՆԵՐԸ

Պետության կողմից իր կարիքների բավարարման նպատակով ապրանքների, աշխատանքների և ծառայությունների ձեռքբերումն իրականացվում է պետական պատվերի ձևավորման միջոցով: Պետական պատվերը՝ որպես պետության՝ ի դեմս պատվիրատուի՝ ապրանքների, աշխատանքների և ծառայությունների կոնկրետացված կարիք, բավարարվում է ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքով, «Գնումների մասին» ՀՀ օրենքով և այլ իրավական ակտերով սահմանված կարգով գնման գործընթացի միջոցով՝ համապատասխան պայմանագրի կնքմամբ: Գնումն էլ պետական պատվերի վրա հիմնված իրավաբանական փաստերի ամբողջություն է՝ ուղղված պատվիրատուի հատուցմամբ նյութական և ոչ նյութական ակտիվների (արժեքների) ձեռքբերմանը՝ ապրանքների գնմանը, աշխատանքների կատարմանը և ծառայությունների մատուցմանը: Պետական գնումների գործընթացը ներառում է տարբեր և հակադիր շահեր՝ մի կողմից՝ հանրային կարիքների բավարարում հնարավորինս քիչ ծախսերի միջոցով, մյուս կողմից՝ առավելագույն շահույթի ստացում գնումների գործընթացին մասնակցող անձանց կողմից: Նման հակադիր շահերի բախումը բացառելու նպատակով է, որ գնումների գործընթացը հստակ կանոնակարգված է՝ սկսած պետական գնումների պլանավորումից մինչև պայմանագրի կատարում, այդ թվում՝ ներառելով նաև գնումներին մասնակցելու իրավունքի և մասնակիցներին ներկայացվող պահանջների մանրամասն կանոնակարգում:

Դա է պատճառը, որ «Գնումների մասին» ՀՀ օրենքի¹ 6-րդ հոդվածով սահմանվում են այն պահանջները, որոնց պետք է բավարարեն գնումների մասնակցող անձինք: Նույն օրենքի 7-րդ հոդվածով սահմանվում է գնումներին մասնակցելու հավասարության սկզբունքը: Նման նորմի առկայությունը պայմանավորված է 2015 թվականի փոփոխություններով՝ ՀՀ Սահմանադրությամբ ամրագրված և տնտեսության զարգացմանն ուղղված դրույթներով: Այսպես, 11-րդ հոդվածի համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետության տնտեսական կարգի հիմքը սոցիալական շուկայական տնտեսությունն է, որը հիմնված է մասնավոր սեփականության, տնտեսական գործունեության ազատության, ազատ տնտեսական մրցակցության վրա և պետական քաղաքականության միջոցով ուղղված է ընդհանուր տնտեսական բարեկեցությանը և սոցիալական արդարությանը, իսկ 59-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի տնտեսական, ներառյալ՝ ձեռնարկատիրական գործունեությամբ զբաղվելու իրավունք:

Միավորված ազգերի կազմակերպության Միջազգային առևտրային իրավունքի հանձնաժողովի կողմից 2014 թվականին մշակված «Պետական գնումների մասին» մոդելային օրենքում նույնպես ամրագրվում է բոլոր մատակարարների համար արդար, հավասար և անաչառ վերաբերմունքի ապահովման անհրաժեշտությունը:²

Գնումներին մասնակցելու ցանկություն ունեցող անձանց համար ստեղծելով հավասար պայմաններ՝ պետություն

ԱՊՐԷԼ 2017 4 (214)

ՊԱՏԱԿԱՆ Իշխանություն

Քաղաքացիական իրավունք

նը ոչ միայն ստեղծում է մրցակցային պայմաններ գնումների գործընթացում, այլ նաև խթանում է քաղաքացիական շրջանառության ակտիվությունը՝ հնարավորություն տալով ցանկացած անձի մասնակցել գնումների գործընթացին:

«Գնումների մասին» ՀՀ օրենքի 7-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ ցանկացած անձ, անկախ նրա օտարերկրյա ֆիզիկական անձ, կազմակերպություն կամ քաղաքացիություն չունեցող անձ լինելու հանգամանքից, ունի գնման գործընթացին մասնակցելու հավասար իրավունք: Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ որևէ երկրի ռեզիդենտ հանդիսացող անձի (անձանց) մասնակցությունը կարող է սահմանափակվել միայն Հայաստանի Հանրապետության կառավարության որոշմամբ, եթե դա անհրաժեշտ է Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգության և պաշտպանության ապահովման համար:³

Այդուհանդերձ, պետք է նկատի ունենալ, որ գնումներին մասնակցելու հավասար իրավունքը բացարձակ չէ: Գնումներին մասնակցելու համար օրենսդրի կողմից սահմանվել են չափանիշներ, որոնց բավարարող սուբյեկտների միջև ստեղծվում են հավասար պայմաններ: Օրենսդրի կողմից սահմանված չափորոշիչները վերաբերում են ինչպես գնումներին մասնակցելու արգելքներին, այնպես էլ գնումներին մասնակցելու համար անհրաժեշտ պայմաններին:

16.12.2016 թվականին ընդունված «Գնումների մասին» ՀՀ նոր օրենքը, նախատեսելով գնումներին մասնակցելու իրավունք չունեն սուբյեկտների շրջանակը, ոչ միայն ընդլայնել է նախկինում գործող արգելքների շրջանակը, այլ միաժամանակ հստակեցրել է, թե որ պահի դրությամբ պետք է առկա լինեն այդ արգելքները: Այսպես, նշված օրենքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի համա-

ձայն՝ գնումների ընթացակարգերին մասնակցելու իրավունք չունեն այն անձինք՝

1) որոնք հայտը ներկայացնելու օրվա դրությամբ դատական կարգով ճանաչվել են սնանկ,

2) որոնք հայտը ներկայացնելու օրվա դրությամբ հարկային մարմնի կողմից վերահսկվող եկամուտների գծով ունեն իրենց ներկայացրած գնային առաջարկի մինչև մեկ տոկոսը, բայց ոչ ավելի, քան հիստոն հազար Հայաստանի Հանրապետության դրամը գերազանցող ժամկետանց պարտավորություններ,

3) որոնք կամ որոնց գործադիր մարմնի ներկայացուցիչը հայտը ներկայացնելու օրվան նախորդող երեք տարիների ընթացքում դատապարտված է եղել ահաբեկչության ֆինանսավորման, երեխայի շահագործման կամ մարդկային թրաֆիքինգ ներառող հանցագործության, հանցավոր համագործակցություն ստեղծելու կամ դրան մասնակցելու, կաշառք ստանալու, կաշառք տալու կամ կաշառքի միջնորդության և օրենքով նախատեսված տնտեսական գործունեության դեմ ուղղված հանցագործությունների համար, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ դատվածությունն օրենքով սահմանված կարգով հանված կամ մարված է,

4) որոնց վերաբերյալ հայտը ներկայացվելու օրվան նախորդող մեկ տարվա ընթացքում առկա է օրենքով սահմանված կարգով կայացված անբողոքարկելի վարչական ակտ՝ գնումների ոլորտում հակամրցակցային համաձայնության կամ գերիշխող դիրքի շարաշահման համար,

5) որոնք հայտը ներկայացնելու օրվա դրությամբ ներառված են, Եվրասիական տնտեսական միությանն անդամակցող երկրների գնումների մասին օրենսդրության համաձայն, հրապարակված գնումների գործընթացին մաս-



Քաղաքացիական իրավունք

նակցելու իրավունք չունեցող մասնակիցների ցուցակում,

6) որոնք հայտը ներկայացնելու օրվա դրությամբ ներառված են գնումների գործընթացին մասնակցելու իրավունք չունեցող մասնակիցների ցուցակում:⁴

Ընդ որում, նախատեսվում են բացառություններ սույն չափանիշների կիրառման հետ կապված: Այսպես, եթե 22.12.2010 թվականի օրենքի համաձայն՝ նշված չափանիշները կիրառելի չէին առանց գնումների հայտարարությունը նախապես հրապարակելու բանակցային ընթացակարգ կիրառելիս, ապա 16.12.2016 թվականի օրենքի համաձայն՝ նշված չափանիշները չեն գործում մեկ անձից գնումներ կատարելիս:⁵

Հայաստանի Հանրապետությունում անկախությունից ի վեր ընդունված «Գնումների մասին» ՀՀ նախորդ երկու օրենքներում նույնպես նախատեսվել են մասնակիցների որակավորման չափանիշներ:⁶

Տարբեր երկրներում սահմանվում են մասնակիցների որակավորման տարբեր չափանիշներ, այդուհանդերձ մոտեցումները հիմնականում նույնն են:⁷ Յուրահատուկ կարգավորում նախատեսվում է Իտալիայում, որտեղ բացի ընդունված չափանիշներից համապատասխանելուց՝ գնումների մասնակիցը նաև չպետք է հանդիսանա հանցավոր միության ներկայացուցիչ, որի վերաբերյալ համապատասխան տեղեկանքը տրամադրում է տեղական ոստիկանությունը:⁸

Գնումների մասնակցի սահմանված չափանիշներին համապատասխանելու ապացուցման պարտականության վերաբերյալ մոտեցումները միանշանակ չեն: Մասնավորապես՝ ռուս հայտնի գիտնական Լ. Վ. Անդրեևան գտնում է, որ պետական մարմինները և կազմակերպությունները միշտ չէ, որ սահմանված ժամկետում պատասխանում են կատարված հարցումներին՝ մասնա-

կիցների որակավորման չափանիշների վերաբերյալ, ուստի նպատակահարմար է այդ փաստաթղթերը ներկայացնելու պարտականությունը դնել մասնակիցների վրա:⁹ Նմանատիպ տեսակետ է հայտնում նաև ռուս մեկ այլ հեղինակ Ա. Ա. Պլախինը:¹⁰

ՀՀ օրենսդրությունը նման պարտականություն մասնակցի վրա չի դնում: Մասնավորապես՝ «Գնումների գործընթացի կազմակերպման մասին» ՀՀ կառավարության 10.02.2011 թվականի թիվ 168-Ն որոշման¹¹ թիվ 1 հավելվածի (Գնումների գործընթացի կազմակերպման կարգ) 63-րդ հոդվածի համաձայն՝ մասնակիցների՝ օրենքի 5-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված՝ «Մասնակցության իրավունքը» չափանիշը գնահատվում է հետևյալ կարգով՝

1) եթե մասնակիցը հայտով ներկայացրել է օրենքի 5-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված պահանջներին իր տվյալների համապատասխանության մասին **գրավոր հայտարարություն**, ապա տվյալ մասնակիցը իրավունք է ստանում մասնակցելու գնման ընթացակարգին.

2) բացի հայտարարությունից, օրենքի 5-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված պահանջների հիմնավորման նպատակով մասնակցից, այդ թվում՝ ընտրված մասնակցից **այլ փաստաթղթեր չեն կարող պահանջվել**:

Մեր կարծիքով Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ ամրագրված նման մոտեցումն արդարացված է: Վերոնշյալ չափանիշներն իրենց բնույթով որոշակի փաստի բացակայություն են ենթադրում: Նման փաստի բացակայության վերաբերյալ փաստաթղթեր ձեռք բերելն անձի վրա կոմի անհամաչափ բեռ: Օրինակ՝ նոր ընդունված օրենքի համաձայն՝ չափանիշներից մեկն էլ Եվրասիական տնտեսական միությանն անդամակցող երկրների գնումների մասին օրենսդրության համա-

ձայն՝ հրապարակված գնումների գործընթացին մասնակցելու իրավունք չունեցող մասնակիցների ցուցակում ընդգրկված չլինելն է: Գնումների գործընթացին մասնակցող անձի համար անհամեմատ ավելի բարդ կլինի ձեռք բերել համապատասխան ապացույց նշված ցուցակում ընդգրկված չլինելու վերաբերյալ, քան եթե կասկածի դեպքում պետական պատվիրատուն նման հարցով դիմի համապատասխան մարմիններին: Հետևաբար, մեր կողմից ընդունելի է այն մոտեցումը, որ գնումների գործընթացին մասնակցելն արգելող չափանիշների բացակայության ապացուցման պարտականությունը գնումների մասնակիցների վրա դրվել չի կարող:

Վերոնշյալ չափանիշներից որոշակի առանձնահատկություն է ներկայացնում գնումների գործընթացին մասնակցելու իրավունք չունեցող մասնակիցների ցուցակում ընդգրկված չլինելը: «Գնումների մասին» ՀՀ օրենքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 6-րդ կետի համաձայն՝ մասնակիցն ընդգրկվում է նշված ցուցակում, եթե՝

ա. խախտել է պայմանագրով նախատեսված կամ գնման գործընթացի շրջանակում ստանձնած պարտավորությունը, որը հանգեցրել է պատվիրատուի կողմից պայմանագրի միակողմանի լուծմանը կամ գնման գործընթացին տվյալ մասնակցի հետագա մասնակցության դադարեցմանը,

բ. որպես ընտրված մասնակից հրաժարվել է պայմանագրի կնքելուց,

գ. հայտերը բացելուց հետո հրաժարվել է գնման գործընթացին հետագա մասնակցությունից:

Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ մասնակիցների ցուցակը, այդ թվում՝ ռուսերեն, հրապարակում է լիազորված մարմինը: Գնումների գործընթացին մասնակցելու իրավունքից զրկված մասնակցի վերաբերյալ ունեցած տեղեկությունների հիման վրա լիազոր-

ված մարմինը պաշտոնական ընթացակարգ է նախաձեռնում գնումների բողոքարկման խորհրդում՝ առանց վճարի: Տվյալ մասնակցի կարծիքը լսելուց հետո գնումների բողոքարկման խորհուրդը որոշում է կայացնում մասնակցին սույն հոդվածով նախատեսված ցուցակում ընդգրկելու վերաբերյալ: Անձը նշված ցուցակում ընդգրկվում է երկու տարի ժամկետով:¹²

Հարկ ենք համարում նշել, որ նոր ընդունված օրենքով փոփոխվել են վերոնշյալ ցուցակում ընդգրկվելու չափանիշները: Այսպես, 22.12.2010 թվականի «Գնումների մասին» ՀՀ օրենքով մասնակիցն ընդգրկվում էր նշված ցուցակում, եթե հայտը ներկայացնելու պահին նախորդող տարվա ընթացքում ավելի քան մեկ անգամ խախտել էր պայմանագրով նախատեսված կամ գնման գործընթացի շրջանակում ստանձնած պարտավորություն, որը հանգեցրել էր պատվիրատուի կողմից պայմանագրի միակողմանի լուծարմանը կամ գնման գործընթացին տվյալ մասնակցի հետագա մասնակցության դադարեցմանը, կամ գնման գործընթացի շրջանակում ներկայացրել էր կեղծ տվյալ, կամ որպես ընտրված մասնակից մեկ անգամից ավելի հրաժարվել էր պայմանագրի կնքելուց, կամ օրենքով նախատեսված կարգով մասնակցի առնչությամբ կայացվել էր որոշում գնումների գործընթացում հակամրցակցային վարքագծի՝ հակամրցակցային համաձայնության կամ գերիշխող դիրքի չարաշահման համար:

Փաստորեն, նոր ընդունված օրենքով մի կողմից խստացվել են ցուցակում ընդգրկվելու հիմքերը, մասնավորապես՝ նախկինում մեկ անգամից ավելի պարտավորությունը խախտելու կամ պայմանագրից հրաժարվելու փոխարեն նոր օրենքը նշված ցուցակում ընդգրկվելու հիմք է դիտում անգամ մեկ խախտումը: Մյուս կողմից՝ գնման գործըն-



Քաղաքացիական իրավունք

թացի շրջանակում կեղծ տվյալ ներկայացնելը, մասնակցի առնչությամբ գնումների գործընթացում հակամրցակցային վարքագծի՝ հակամրցակցային համաձայնության կամ գերիշխող դիրքի չարաշահման համար որոշում կայացնելը դուրս են եկել այդ ցանկից: Յանկից դուրս է եկել 22.12.2010 թվականի «Գնումների մասին» ՀՀ օրենքի 5-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետի «ե» կետով նախատեսված հիմքը, որն ըստ էության կրկնում էր նույն հոդվածով սահմանված և գնումների մասնակցելուն արգելք հանդիսացող հիմքը:

Նոր օրենքով նախատեսված խստացված հիմքերը, մեր կարծիքով, արդարացված են, քանի որ լրացուցիչ գոնություն են տրամադրում մասնակիցներին, ապահովում գնումների ընթացակարգի կայությունը՝ հնարավորինս նվազագույնի հասցնելով ընտրված մասնակցի կողմից պայմանագրային պարտավորությունն այս կամ այն կերպ խախտելը:

Կեղծ տվյալ ներկայացնելը որպես վերոնշյալ ցուցակում ընդգրկվելու ինքնուրույն հիմք չնախատեսելն ինքնին չի բացառում այդ պատճառով ցուցակում ընդգրկվելը՝ նկատի ունենալով, որ կեղծ տվյալ ներկայացնելը կարող է հանգեցնել պատվիրատուի կողմից պայմանագրային պարտավորություններից բխող որևէ պահանջով (օրինակ՝ պայմանագրի լուծել կամ անվավեր ճանաչել) դատարան դիմելը, ինչի արդյունքում կարող է գործել սահմանված 1-ին հիմքը:

Մեր կարծիքով արդարացված չէ մասնակցի առնչությամբ գնումների գործընթացում հակամրցակցային վարքագծի համար որոշում կայացնելը որպես առանձին հիմք չնախատեսելը: Թեև «Գնումների մասին» ՀՀ օրենքի 6-րդ հոդվածը նախատեսում է, որ գնումների ընթացակարգերին մասնակցելու իրավունք չունեն այն անձինք, որոնց

վերաբերյալ հայտը ներկայացնելու օրվան **նախորդող մեկ տարվա ընթացքում** առկա է օրենքով սահմանված կարգով կայացված անբողոքարկելի վարչական ակտ՝ գնումների ոլորտում հակամրցակցային համաձայնության կամ գերիշխող դիրքի չարաշահման համար, այդուհանդերձ, ի տարբերություն գնումներին մասնակցելու նման արգելքի ժամկետի՝ վերոնշյալ ցուցակում անբարեխիղճ մասնակիցներն ընդգրկվում են **երկու տարով**: Կարծում ենք՝ արդարացված չէ, օրինակ, ցանկացած հիմքով պայմանագիր կնքելուց հրաժարվելու դեպքում անձին նշված խիստ պայմաններով ցուցակում ընդգրկելը, իսկ հակամրցակցային համաձայնության կամ գերիշխող դիրքի չարաշահման դեպքում, որը պետության տնտեսության համար ավելի լուրջ վտանգ է ներկայացնում, սահմանափակվել միայն մեկ տարի ժամկետով գնումներին մասնակցելու արգելքով: Ընդ որում, ՀՀ տնտեսական մրցակցության պաշտպանության պետական հանձնաժողովի 2015 թվականի տարեկան գործունեության ծրագրի¹³ համաձայն. «...Ինչպես ցույց է տալիս համապատասխան միջազգային փորձը և այս ոլորտում Հանձնաժողովի կողմից նախկինում իրականացված ուսումնասիրությունների արդյունքները, հակամրցակցային համաձայնությունների առումով **ռիսկային ոլորտներից է պետական գնումների գործընթացը**՝ տնտեսվարող սուբյեկտների միջև մրցույթների կամ աճուրդների պայմանների, դրանց արդյունքների վերաբերյալ պայմանավորվածությունների ձեռքբերման տեսանկյունից:

Պետական գնումների ոլորտում հակամրցակցային համաձայնությունների բացահայտումը և կանխարգելումը նպաստում է ոչ միայն շուկայի մասնակից ընկերությունների բնականոն գործունեության համար բարենպաստ մի-

ջավայրի ապահովմանը, այլև հանգեցնում է **պետական միջոցների նպատակային օգտագործմանը և սպառողների շահերի պաշտպանությանը**: Վերը նշվածի առնչությամբ, տնտեսվարող սուբյեկտների վնասները հանդես են գալիս իրացման ծավալների անկման տեսքով, իսկ պետության վնասները պայմանավորված են հավաքագրված եկամուտների օգտագործման արդյունավետության անկմամբ, իսկ սպառողների դեպքում՝ դրանք պայմանավորված են ձեռքբերված ապրանքների և ծառայությունների ցածր որակական և բարձր գնային գործոններով»:¹⁴ Պետական գնումներին հատուկ անդրադարձ է առկա նաև նույն հանձնաժողովի հաջորդ տարիների հաշվետվություններում:¹⁵ Ընդ որում, որպես 2017 թվականի միջոցառում՝ ՀՀ տնտեսական մրցակցության պաշտպանության պետական հանձնաժողովը նախատեսում է պետական գնումների ոլորտում մրցույթների կամ աճուրդների պայմանների, դրանց արդյունքների վերաբերյալ պայմանավորվածությունների ձեռքբերման, ինչպես նաև առանձին մրցույթներում հնարավոր մուտքի խոչընդոտների բացահայտման ուղղություններով ուսումնասիրությունների իրականացում:¹⁶

Կարծում ենք՝ այն հանգամանքը, որ տնտեսական մրցակցության պաշտպանության բնագավառում պետական քաղաքականությունն իրականացնող մարմնի՝ ՀՀ տնտեսական մրցակցության պաշտպանության պետական հանձնաժողովի կողմից իր տարեկան գործունեության ծրագրում պետական գնումների ոլորտում հակամրցակային վարքագծի վերաբերյալ նման խիստ վերաբերմունք արտահայտելը խոսում է նման երևույթների՝ պետության ամբողջ տնտեսական համակարգի, քաղաքացիական շրջանառության նկատմամբ վտանգավորության աստիճանի

մասին: Հետևաբար՝ մեր կարծիքով արդարացված չէ գնումների գործընթացին մասնակցելու իրավունք չունեցող մասնակիցների ցուցակում ընդգրկվելու հիմքերից հակամրցակային վարքագծի համար համապատասխան որոշում կայացված լինելու հիմքը բացառելը:

Վերոնշյալ հիմքերը վերաբերում էին գնումների մասնակցության, այսպես ասած, «բացասական հիմքերին», այսինքն՝ նշված չափանիշների բացակայության դեպքում միայն անձը կարող է մասնակցել գնումներին:

«Գնումների մասին» ՀՀ օրենքը նաև նախատեսում է, որ մասնակիցը պետք է բավարարի հրավերով սահմանված որակավորման չափանիշներին: Մասնակիցը պետք է ունենա պայմանագրով նախատեսված պարտավորությունների կատարման համար հրավերով պահանջվող՝

1) մասնագիտական գործունեության համապատասխանություն պայմանագրով նախատեսված գործունեությանը.

2) մասնագիտական փորձառություն.

3) տեխնիկական միջոցներ.

4) ֆինանսական միջոցներ.

5) աշխատանքային ռեսուրսներ:

Ընդ որում, «Գնումների մասին» ՀՀ օրենքով նախատեսվել է կարևոր փոփոխություն՝ օրենքի 6-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսելով, որ հրավերով նախատեսված որակավորման չափանիշներին իր տվյալների համապատասխանության ապահովման շրջանակում մասնակիցը, անհրաժեշտության դեպքում կարող է հիմնվել **այլ անձանց** ֆինանսական և տեխնիկական միջոցների վրա՝ համապատասխան պայմանագրով սահմանված իրավահարաբերության հիման վրա: Նշված փոփոխության արդյունքում, կարծում ենք, կմեծանա գնումների գործընթացին մասնակցելու այն անձանց հնարա-



Քաղաքացիական իրավունք

վորությունը, ովքեր օրենքով սահմանված խիստ չափանիշների պատճառով փաստացի չէին կարողանում մասնակցել գնումներին:¹⁷

«Գնումների մասին» ՀՀ օրենքի 6-րդ հոդվածով նաև նախատեսվում է, որ չեն կարող սահմանվել մասնակցի՝ գնումներին մասնակցելու իրավունքի և որակավորման հետ կապված այնպիսի չափանիշներ, որոնք՝

1) նախատեսված չեն նույն հոդվածով.

2) խտրական են և սահմանափակում են մրցակցությունը՝ անհիմն կերպով բարդացնում կամ պարզեցնում են հնարավոր մասնակցությունը գնման գործընթացին.

3) համարժեք չեն՝ ուղղակիորեն չեն բխում պայմանագրով նախատեսված պարտավորությունների կատարման անհրաժեշտությունից:

Նշված կարգավորումը նույնպես բխում է գնումների գործընթացում հավասարություն և ոչ խտրական վերաբերմունք ապահովելու անհրաժեշտությունից:

Գնումներին մասնակցելու իրավունքը և որակավորման չափանիշները գնահատելու պայմանները հստակեցված են «Գնումների գործընթացի կազմակերպման մասին» ՀՀ կառավարության 10.02.2011 թվականի թիվ 168-Ն որոշման թիվ 1 հավելվածի (Գնումների գործընթացի կազմակերպման կարգ) 8-րդ բաժնով: Նշված որոշմամբ սահմանված մանրամասն կարգավորումը նախատեսված է նվազեցնելու հնարավոր չարաշահումները գնումներին մասնակցող անձանց որակավորման չափանիշները գնահատելիս:

Այսպիսով, վերոգրյալի հիման վրա կարող ենք կատարել հետևյալ եզրահանգումները.

1. Գնումներին մասնակցելու համար սահմանված է հավասարության սկզբունքը, ինչը ենթադրում է միասնական

չափանիշների կիրառում գնումներին մասնակցող անձանց նկատմամբ: Այդ չափանիշները (ինչպես գնումներին մասնակցելն արգելող, այնպես էլ գնումներին մասնակցելու համար անհրաժեշտ) հստակ նախատեսվում են օրենքով:

2. Գնումներին մասնակցող անձը գնումներին մասնակցելու համար արգելք հանդիսացողների հիմքերի բացակայության վերաբերյալ գրավոր հայտարարություն է տալիս և դրանց բացակայությունն ապացուցելու պարտականություն չի կրում:

3. «Գնումների մասին» ՀՀ նոր ընդունված օրենքը փոփոխություններ է նախատեսել գնումների գործընթացին մասնակցելու իրավունք չունեցող մասնակիցների ցուցակում ընդգրկելու հիմքերում: Սեր կարծիքով արդարացված են սահմանված ավելի խիստ հիմքերը, քանի որ լրացուցիչ զգոնություն են հարողում մասնակիցներին:

4. Արդարացված չէ «Գնումների մասին» ՀՀ օրենքով գնումների գործընթացին մասնակցելու իրավունք չունեցող մասնակիցների ցուցակում ընդգրկվելու հիմքերից մասնակցի առնչությամբ գնումների գործընթացում հակամրցակցային վարքագծի՝ հակամրցակցային համաձայնության կամ գերիշխող դիրքի չարաշահման համար որոշում կայացնելը որպես առանձին հիմք բացառելը:

5. «Գնումների մասին» ՀՀ նոր ընդունված օրենքով կատարված կարևոր փոփոխություն է այն դրույթը, ըստ որի՝ հրավերով նախատեսված որակավորման չափանիշներին իր տվյալների համապատասխանության ապահովման շրջանակում մասնակիցն անհրաժեշտության դեպքում կարող է հիմնվել այլ անձանց ֆինանսական և տեխնիկական միջոցների վրա՝ համապատասխան պայմանագրով սահմանված իրավահարաբերության հիման վրա:

1. Նկատի ունենալով, որ 16.12.2016 թվականին ընդունվել է «Գնումների մասին» ՀՀ նոր օրենքը, որն ամբողջությամբ ուժի մեջ է մտնելու հրապարակման պահից հետո 90-րդ օրը, սույն աշխատանքում հիմք ենք ընդունել հենց նշված օրենքի կարգավորումները:

2. Միավորված ազգերի կազմակերպության Միջազգային առևտրային իրավունքի հանձնաժողովի (United Nations Commission on International Trade Law, UNCITRAL) կողմից 2014 թվականին մշակված «Պետական գնումների մասին» մոդելային օրենքի 2-րդ հոդվածի «ե» կետ, ինտերնետային աղբյուր՝ <https://www.uncitral.org/pdf/english/texts/procurement/ml-procurement-2011/2011-Model-Law-on-Public-Procurement-e.pdf>, 12.02.2017 թվականի դրությամբ:

3. Նմանատիպ կարգավորում նախատեսվում է նաև 22.12.2010 թվականին ընդունված «Գնումների մասին» ՀՀ օրենքի 6-րդ հոդվածով, որի 2-րդ մասը նախատեսում էր ցանկացած անձի մասնակցության սահմանափակման հնարավորություն:

4. 22.12.2010 թվականին ընդունված «Գնումների մասին» ՀՀ օրենքի 5-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ գնումներին մասնակցելու իրավունք չունեն այն անձինք, որոնք դատական կարգով ճանաչվել են սնանկ, կամ որոնք ունեն ժամկետանց պարտքեր Հայաստանի Հանրապետության հարկային և պարտադիր սոցիալական ապահովության վճարների գծով, կամ որոնց գործադիր մարմնի ներկայացուցիչը հայտը ներկայացնելու պահին նախորդող երեք տարիների ընթացքում դատապարտված է եղել տնտեսական գործունեության կամ պետական ծառայության դեմ ուղղված հանցագործության համար, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ դատվածությունը օրենքով սահմանված կարգով հանված կամ մարված է, կամ որոնք ներառված են գնումների գործընթացին մասնակցելու իրավունք չունեցող մասնակիցների ցուցակում:

5. Նման տարբերությունը պայմանավորված է նրանով, որ 16.12.2016 թվականին ընդունված օրենքով հիմնովին փոփոխվել են գնման ընթացակարգերը:

6. 05.06.2000 թվականին ընդունված «Գնումների մասին» ՀՀ օրենքի (ուժը կորցրել է 01.01.2005 թվականին) 7-րդ և 06.12.2004 թվականին ընդունված «Գնումների մասին» ՀՀ օրենքի (ուժը կորցրել է 01.01.2011 թվականին) 5-րդ հոդվածները:

7. Օրինակ՝ Ռուսաստանի Դաշնության գործող օրենքի 31-րդ հոդվածը (Федеральный закон от 05.04.2013 N 44-ФЗ (ред. от 28.12.2016) «О контрактной системе в сфере закупок товаров, работ, услуг для обес-

печения государственных и муниципальных нужд», ինտերնետային աղբյուր՝ <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=LAW;n=210050#0>, 12.02.2017 թվականի դրությամբ):

8. «Международный прокьюремент» /В. Малочко, Т. Уилсон, Г. Вестринг, К. Мера и др./, Москва, 2003, с. 454.

9. *Андреева Л.В.* «Закупки товаров для федеральных государственных нужд: правовое регулирование». М., 2009, с. 125.

10. *Плахин А.А.* «Защита коммерческих и иных законных интересов участников размещения государственных и муниципальных заказов. Новые тенденции в законодательстве» // Предпринимательское право: вызовы времени. Научные труды кафедры предпринимательского права / Выпуск 1 /Под общ. ред. д.ю.н., проф. Олейник О.М., Фогельсона Ю. Б. М. 2009, с. 304.

11. Նշված որոշումն ընդունվել է ի կատարումն 16.12.2016 թվականի «Գնումների մասին» ՀՀ օրենքի:

12. Նշված ցուցակները տեղադրված են Հայաստանի Հանրապետության գնումների համակարգի՝ ՀՀ ֆինանսների նախարարության տեղծած պաշտոնական կայքում՝ <http://gnumner.am/am/home.html> (12.02.2017 թվականի դրությամբ), որում ներկայացված է ինչպես գնումների գործընթացին մասնակցելու իրավունք չունեցող մասնակիցների ցուցակը, այնպես էլ գնումների մասնակցելու իրավունքը սահմանափակված մասնակիցների ցուցակը:

13. http://www.parliament.am/draft_docs5/616_%20MPH-2015_Tsragir.pdf, 12.02.2017 թվականի դրությամբ:

14. Նշված տեղում, էջ 8:

15. ՀՀ տնտեսական մրցակցության պաշտպանության պետական հանձնաժողովի 2016 թվականի տարեկան գործունեության ծրագիրը տես http://www.parliament.am/draft_docs5/861_MPH-2016_Tsragir.pdf կայքում և 2017 թվականի տարեկան գործունեության ծրագիրը տես http://www.parliament.am/draft_docs5/K-1080.pdf կայքում, 12.02.2017 թվականի դրությամբ:

16. 2017 թվականի տարեկան գործունեության ծրագիրը տես նույն տեղում:

17. Մասնավորապես՝ օրենքով նախատեսվում է հայտի ապահովման տրամադրում մասնակցի կողմից և պայմանագրի ապահովման տրամադրում ընտրված մասնակցի կողմից, իսկ այդ ապահովման չափերը կարող են անհատա-հարելի լինել շատ անձանց, հատկապես՝ փոքր և միջին կազմակերպությունների համար:



МЕДИЦИНСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ, КАК ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ, СВЯЗАННАЯ С ПОВЫШЕННОЙ ОПАСНОСТЬЮ ДЛЯ ОКРУЖАЮЩИХ

Каждый день мы все так или иначе вступаем в гражданско-правовые правоотношения. При этом правоотношения возникают как на основании договора, так и вследствие причинения вреда. И если в случаях причинения такого вреда имуществу его можно возместить и восстановить, то в случаях причинения вреда жизни и здоровью это не всегда возможно. Однако бывают случаи, когда вред причиняется лицами, осуществляющими медицинскую деятельность при оказании ими медицинской помощи. Поэтому важно установить такую ответственность для лиц, осуществляющих медицинскую деятельность, чтобы наиболее эффективно осуществлять защиту прав пациентов, при этом не ущемляя права медицинских организаций и работников. В данной работе мы рассмотрим проблему отнесения медицинской деятельности к деятельности, связанной с повышенной опасностью для окружающих.

Впервые понятие источника повышенной опасности в российском и армянском законодательстве используется в гражданских кодексах 1922 года. Согласно Ст. 404 ГК РСФСР 1922г Лица и предприятия, деятельность которых связана с повышенной опасностью для окружающих,

как - то: железные дороги, трамвай, фабрично-заводские предприятия, торговцы горючими материалами, держатели диких животных, лица, возводящие строения и иные сооружения, и т.п. отвечают за вред, причиненный источником повышенной опасности, если не докажут, что вред возник вследствие непреодолимой силы либо умысла или грубой небрежности самого потерпевшего.[1]

Таким образом можно выделить те объекты, которые в начале становления института ответственности за вред, причиненный источником повышенной опасности. К ним в частности законодательство 1922 года причисляло транспортные средства, диких животных, горючие материалы, а также строительные работы. Кроме того, к лицам, чья деятельность связана с источником повышенной опасности причислялись также торговцы горючими веществами. При этом при рассмотрении статьи в комиссии ВЦИК из перечня источников повышенной опасности был исключен автомобиль[2]. Более того, в 1927г суд Ленинградской губернии отказался возлагать ответственность за вред причиненный автомобилем на собственника автомобиля[3].

В действующем законодательстве

РА и РФ для регулирования ответственности, связанной с деятельностью, создающей повышенную опасность в гражданских кодексах предусмотрены статьи 1072 и 1079 соответственно.

Согласно ст. 1072 ГК РА Юридические лица и граждане, деятельность которых связана с повышенной опасностью для окружающих (использование транспортных средств, механизмов, электрической энергии высокого напряжения, атомной энергии, взрывчатых веществ, сильнодействующих ядов и т.п.; осуществление строительной и иной, связанной с нею деятельности), обязаны возместить вред, причиненный источником повышенной опасности, если не докажут, что вред возник вследствие непреодолимой силы или умысла потерпевшего.[4] Подобная норма содержится также в ст. 1079 ГК РФ[5].

В юридической литературе существуют различные подходы к рассмотрению понятия “источник повышенной опасности”. Выделяют 3 основных подхода:

1. источником повышенной опасности являются предметы материального мира
2. источником повышенной опасности являются свойства вещей и сил природы
3. источником повышенной опасности является деятельность.[6]

Приверженцы первого подхода утверждают, что к источникам повышенной опасности относятся те предметы материального мира, которые обладают особыми специфическими качественными и количественными состояниями, в силу которых владение ими в определенных условиях времени и пространства связано с повышенной опасностью для окру-

жающих[7]. Похожего мнения придерживаются О.Л. Жуковская, А.М. Белякова, Н.Ю. Сергеева, Л.А. Майданик[8]. Критикуя другие подходы, представители данного подхода указывают, что какая-либо деятельность считается связанной с повышенной опасностью только в следствии использования в ней предметов, которые в себе несут повышенную опасность. Следовательно, опасна не сама деятельность, а объекты с которыми связана данная деятельность.

Представители второго подхода придерживаются мнения, что источником повышенной опасности являются опасные свойства вещи и силы природы, которые при достигнутом уровне развития техники не поддаются полностью контролю человека, а, не подчиняясь полностью контролю, создают высокую степень вероятности причинения вреда жизни и здоровью человека либо материальным благам”[9]. Сторонниками данного подхода являются Е.А. Флейшиц, Т.Б. Мальцман[10].

И наконец, самым распространенным подходом к пониманию источника повышенной ответственности ныне является рассмотрение источником повышенной опасности деятельность субъектов. Этому подходу по всей видимости придерживались и составители ГК РА и РФ, использовавшие в текстах кодекса понятие “деятельность связанная с повышенной опасностью для окружающих”.

Данного подхода придерживаются также О.С.Иоффе, В.Г. Вердников[11]. Так, Иоффе писал, что “повышенную опасность несет не сам “мертвый объект”, а связанная с ним деятельность[12].

Рассматривая данные подходы к пониманию источника повышенной



Гражданское право

опасности, мы пришли к следующим выводам.

Анализируя гражданское законодательство 20-ых годов 20-ого века можно прийти к выводу, что первоначально источником повышенной опасности признавались лишь объективно полностью неконтролируемые собственником вещи, опасность которых существует вне зависимости от деятельности субъекта. Т.е. собственник отвечает за вред, который причинен вещью, вне зависимости от действий или бездействий собственника.

Далее с развитием законодательства, в особенности с принятием ГК в Республике Армения и Российской Федерации в понимании источника повышенной опасности произошли изменения, в следствие чего важным фактором ответственности за вред, причиненный источником повышенной опасности стала деятельность субъекта, связанная с опасным для окружающих предметом. Мы склонны не соглашаться с представителями третьего подхода, утверждавшими, что источником повышенной опасности является лишь деятельность субъекта, поскольку суть безвиновной ответственности за вред причиненный при использовании объекта повышенной опасности сводится к тому, что в силу невозможности полного контроля над объектом повышенной опасности вред может быть нанесен вопреки действиям субъекта. Законодатель устанавливая ответственность без вины владельца установил, что ответственность за вред наступает в любом случае, вне зависимости от действия либо бездействия владельца, учитывая невозможность полного предотвращения подобного вреда. В противном же случае вред подлежал бы возме-

нию по общим основаниям возмещения вреда.

По поводу толкования понятия источника повышенной опасности Пленум Верховного Суда Российской Федерации в своем постановлении от 26 января 2010г. N1 “О применении судами гражданского законодательства, регулирующего отношения по обязательствам вследствие причинения вреда жизни или здоровью гражданина” установил, что “По смыслу статьи 1079 ГК РФ, источником повышенной опасности следует признать любую деятельность, осуществление которой создает повышенную вероятность причинения вреда из-за невозможности полного контроля за ней со стороны человека, а также деятельность по использованию, транспортировке, хранению предметов, веществ и других объектов производственного, хозяйственного или иного назначения, обладающих такими же свойствами. Учитывая, что названная норма не содержит исчерпывающего перечня источников повышенной опасности, суд, принимая во внимание особое свойства предметов, веществ или иных объектов, используемых в процессе деятельности, вправе признать источником повышенной опасности также иную деятельность, не указанную в перечне”[14].

Таким образом, Пленум Верховного Суда РФ установил, что любая деятельность, которая не может быть полностью контролироваться и может причинить вред должна считаться источником повышенной опасности. Следовательно, собственник должен нести безвиновную ответственность за причиненный вред. Из данного толкования можно сделать вывод, что медицинская деятельность, как деятельность, практически

всегда несущая в себе существенную возможность причинения вреда, должна подпадать под понятие источника повышенной опасности. По нашему мнению подобное толкование соответствует логике законодателя, установившего особую, безвиновную ответственность в случаях, когда существует большая вероятность причинения вреда даже при максимально возможном контроле со стороны уполномоченного лица. По нашему мнению и в армянском и в российском законодательствах медицинская деятельность должна считаться деятельностью, связанной с повышенной опасностью для окружающих.

При этом, однако, по нашему мнению, толкование Пленума Верховного Суда РФ слишком широкое и в соответствии с ним всякая деятельность, которая полностью не контролируется (практически ника-

кая медицинская деятельность не может быть полностью контролируема), будет считаться деятельностью связанной с повышенной опасностью для окружающих. Медицинская деятельность разнообразна, при этом отдельные виды несут больший или меньший риск причинения вреда. В таком случае необходимо каким-либо образом дифференцировать ответственность для таких видов деятельности. Для этого необходимо разграничить те виды медицинской деятельности, которые несут в себе повышенный риск причинения вреда от других видов медицинской деятельности, к примеру проведению экспертиз или консультации пациента. установить в законодательстве критерии, при соответствии с которыми медицинская деятельность будет считаться деятельностью, связанной с повышенной опасностью для окружающих.

- [1]. ГК РСФСР 1922г., с. 404.
 [2]. *Новицкая Т.Е.* Гражданский кодекс РСФСР 1922 года: История создания, общая характеристика, текст, приложения. Москва, Зерцало-М 2002, с. 101.
 [3]. *Антимонов Б.А.* Гражданская ответственность за вред, причиненный источником повышенной опасности, Гос. изд-во юрид. литры, 1952, с. 77.
 [4]. ГК РА 1998г., с. 1072.
 [5]. ГК РФ, с. 1079.
 [6]. *Крыжановская А.А.* Гражданско-правовая ответственность за вред, причиненный в связи с использованием сложных программных продуктов. Волтерс Клувер. Москва, 2010, с. 37.
 [7]. *Красавчиков О.А.* Возмещение вреда, причиненного источником повышенной опасности, М., 1966, с. 13.
 [8]. *Белякова А.М.* Возмещение вреда, причиненного источником повышенной опасности. М., Изд-во МГУ, 1967; *Майданик Л.А., Сергеева Н.Ю.* Материальная ответственность за повреждение здоровья. М., Госюриздат, 1953; *Матвеев К.В.* Ответственность воинской части за вред, причиненный деятельностью, создающей повышенную опасность для окружающих: Дис. ... канд. юрид. наук. М., 2000 и др.
 [9]. *Флейшиц Е.А.* Обязательства из причи-

нения вреда и неосновательного обогащения. М., Государственное издательство юридической литературы, 1951, с. 133.

[10]. *Мальцман Т.Б.* Ответственность за вред, причиненный источником повышенной опасности: Дис. ... канд. юрид. наук. М., 1957; *Флейшиц Е.А.* Обязательства из причинения вреда и неосновательного обогащения. М., Государственное издательство юридической литературы, 1951.

[11]. *Вердников В.Г.* Ответственность за вред, причиненный источником повышенной опасности// Советское гражданское право; учебное пособие ч. 2. М., 1961, с. 397-403; *Иоффе О.С.* Обязательства по возмещению вреда. Л., 1952, с. 45-50.

[12]. *Иоффе О.С.* Обязательства по возмещению вреда. Л. 1952 С 46-47

[13]. Пленум Верховного Суда Российской Федерации в своем постановлении от от 26 января 2010 г. N 1 "О применении судами гражданского законодательства, регулирующего отношения по обязательствам вследствие причинения вреда жизни или здоровью гражданина" п. 18.

http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_96790/.



«ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ԱՆՁԻ»

ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆԸ

Մայրցամաքային Եվրոպայի երկրները, որոնց իրավական համակարգերը ճանաչում են իրավունքի բաժանումը՝ մասնավորի և հանրայինի, սովորաբար տարբերակում են մասնավոր և հանրային իրավունքի իրավաբանական անձանց: Այս կապակցությամբ Օ.Ա. Յաստրեբովը նշում է, որ «իրավաբանական անձանց բաժանումը հանրայինի և մասնավորի գործնականում բնորոշ է գրեթե բոլոր արտասահմանյան երկրներին, որտեղ առկա է ինչ-որ չափով իրավունքի բաժանում հանրայինի և մասնավորի»¹: Չնայած իրավաբանական գրականության մեջ իրավունքի բաժանումը (հանրայինի և մասնավորի) տալիս է աննշան և տարածքային նշանակություն, կարծում ենք՝ այդ բաժանումը, ելնելով իրավաբանական անձանց կարգավորման տեսանկյունից, պետք է համարել հիմնական և առանցքային:

Հարկ է նշել, որ մասնավոր իրավունք է համարվում իրավունքի այն մասը, որը կարգավորում է մասնավոր անձանց միջև առաջացած անկախության և իրավահավասարության սկզբունքների վրա հիմնված հարաբերությունները: Հանրային է համարվում իրավունքի այն մասը, որը կարգավորում է պետական մարմինների՝ հանրային (պետական) իշխանության իրականացմամբ առաջացած հարաբերությունները²:

Թյուրիմացություններից խուսափելու համար (որոնք կարող են առաջանալ «հանրային իրավունքի իրավաբանական անձ» բառակապակցության հետ կապված) պետք է նշել, որ «հանրային», «հանրային իրավունք» բառերով ենք որևէ ընդհանրություն չունեն հանրության, հասարակության հետ: Այն համարվում է հավաքական արտահայտություն իրավունքի այն ճյուղերի համար, որոնք չեն վերաբերում մասնավոր, քաղաքացիական իրավունքին: Դա իրավունքի մաս է, որը կարգավորում է պետության՝ իր լիազորություններն իրականացնելիս առաջացող հարաբերությունները, որպիսիք են՝ պետական կառավարում, հարկերի հավա-

քում, հասարակական կարգի պահպանում և այլն:

Քաղաքացիական իրավունքն իրենից ներկայացնում է մասնավոր իրավունքի մի մասը: Դրա համար էլ դրա կարգավորման առարկա են հանդիսանում հարաբերությունները՝ մասնավոր անձանց մասնակցությամբ:

Իրավունքի բաժանումը հանրայինի և մասնավորի, որը սկզբունքորեն հետսովետական երկրներում արդեն ընդունվում է, ինքնաբերաբար առաջացնում է կազմակերպական կառույցների տարբերակում՝ կախված նրանից՝ դրանք ստեղծվում են հանրային իրավունքում, թե մասնավոր:

Հանրային իրավունքում (պետական, վարչական, ֆինանսական, հարկային և այլն) հանդիպում են բավականին շատ կազմակերպական կազմավորումներ, որոնք նույնպես անվանվում են իրավաբանական անձինք (երբեմն նաև չեն բնորոշվում որպես այդպիսին), սակայն նրանց հիմնադրումը հանդիսանում է բացառապես պետության կամ նրա մարմինների իրավասություն, և մասնավոր անձանց հասանելի չէ: Այդ իրավաբանական անձանց ստեղծման և գործունեության հարաբերություններն իրենց բնույթով չունեն մասնավոր-իրավական բնույթ և չեն կարգավորվում քաղաքացիական օրենսդրության նորմերով: Օրինակ՝ հնարավոր չէ ՀՀ կենտրոնական բանկի ստեղծումը համարել մասնավոր-իրավական բնույթ ունեցող ակտ: Նրանց ստեղծման կապակցությամբ քաղաքացիական օրենսդրության դրույթները չեն կիրառվում: Մյուս կողմից՝ այդ կազմավորումները, չնայած չեն հիմնադրվում քաղաքացիական օրենսգրքի նորմերի հիման վրա, իրավունք ունեն մասնակցել քաղաքացիաիրավական հարաբերություններին, եթե հիմնադիր փաստաթղթերը չեն արգելում: Իսկ այդ հարաբերությունների նկատմամբ տարածվում են քաղաքացիական օրենսգրքի դրույթները, չնայած դրանց մասնակցում են հանրային-իրավական կազմավորումներ: Հենց այդ կազմավորումներն

ԱՊՐԻԼ 2017 4 (214)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

են, որ պետք է անվանվեն «հանրային իրավունքի իրավաբանական անձինք»:

Ընդ որում, Ե. Ա. Սուխանովը նշել է. «Պետք է հաշվի առնել, որ «հանրային իրավունքի իրավաբանական անձեր» տերմինը պայմանական է: Դրա տառացի իմաստից, կարծես թե, ենթադրվում է, որ խոսքը գնում է ոչ թե քաղաքացիական, այլ հանրային-իրավական հարաբերությունների մասնակիցների մասին: Բայց եթե այդպես լիներ, ոչ մի խնդիր էլ չէր առաջանա, կամ խոսք կգնար քաղաքացիական (մասնավոր) իրավունքի առարկայի մեջ չմտնող սուբյեկտների մասին: Բանն այն է, որ այդպիսի կազմակերպությունները դառնում են քաղաքացիական շրջանառության ինքնուրույն մասնակիցներ, և դրանով հանդերձ քաղաքացիական իրավունքի սուբյեկտներ, այլ ոչ թե հանրային: Սովորական՝ «մասնավոր իրավունքի իրավաբանական անձանցից» դրանք տարբերվում են նրանով, որ հիմնադրվել են քաղաքացիական իրավահարաբերություններից դուրս, հանրային-իրավական կարգավորման հիման վրա և դրա ոլորտում, և նրանց ինքնուրույն իրավասուբյեկտության ճանաչման նպատակն է հնարավոր դարձնել դրա մասնակցությունը հենց քաղաքացիական իրավահարաբերություններին, քանի որ հանրային-իրավական հարաբերությունների մասնակից ճանաչվելու համար հանրային իրավունքի իրավաբանական անձի կարգավիճակ ընդհանրապես պետք չէ»:

Հետևապես, «հանրային իրավունքի իրավաբանական անձ հասկացությունը» հանրային իրավունքի գիտության համար հետաքրքրություն է ներկայացնում դրա էության և կառուցվածքի առումով: Քաղաքացիական իրավունքի գիտության համար այս հասկացությունն արդիական է այս սուբյեկտների՝ քաղաքացիական շրջանառությանը մասնակցության առանձնահատկությունների պարզաբանման առումով: Քաղաքացիական իրավունքի հիմնական խնդիրը, հանրային իրավունքի իրավաբանական անձանց հետ կապված, հանդիսանում է նրանց՝ որպես քաղաքացիական իրավունքի սուբյեկտ ճանաչելը և նրանց տրամադրելն այնպիսի իրավական կարգավիճակ, որ ունենան մասնավոր իրավունքի իրավաբանական անձինք: Հանրային իրավունքի իրավաբանական անձինք չեն հիմնադրվում քաղաքացիական օրենսգրքի նորմերի հիման վրա:

Քաղաքացիական օրենսգրքը չէ, որ կարգավորում է նրանց կազմավորման և կառավարման կարգը: Այս բոլոր հարցերը հանդիսանում են հանրային իրավունքի իրավական կարգավորման առարկա: Պետական իրավաբանական անձանց մասին առանձին օրենքներ մանրամասն սահմանում են նրանց կարգավիճակը և հաճախ դուրս են գալիս քաղաքացիական իրավունքի շրջանակներից: Քաղաքացիական իրավունքը նրանց ճանաչում է որպես մասնավոր-իրավական հարաբերությունների սուբյեկտ և տալիս է քաղաքացիաիրավական կառուցակարգի կիրառման հնարավորություն՝ (պայմանագրի իրավունք, սեփականության իրավունք և այլն)՝ չմտնելով այդ անձանց կազմավորման հարցի դաշտ:

Ելնելով վերը նշվածից՝ իրավաբանական անձանց բաժանումը մասնավոր իրավունքի և հանրային իրավունքի անխուսափելի անհրաժեշտություն է: Քաղաքացիական իրավունքի գիտությունը պետք է համակերպվի այս իրականությանը⁴:

«Հանրային իրավունքի իրավաբանական անձ» հասկացությունը վաղուց և հանգամանորեն վերլուծվում է իրավաբանական գրականության մեջ: Սակայն, այնուամենայնիվ, ժամանակակից իրավաբանական գրականության մեջ գործնականում բացակայում է «հանրային իրավունքի իրավաբանական անձ» հասկացության համակողմանի և միասնական բնորոշումը: Այն օգտագործվում է որոշ հետազոտողների կողմից, ընդ որում բողոքովին տարբեր իմաստներով: Երբեմն այս հասկացությունը, որը ներկայումս չունի որոշակիացված բովանդակություն, օգտագործվում է որպես գիտական քննարկումների ավելորդ փաստարկ:

Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ ներկայումս թե տեսության մեջ և թե պրակտիկայում բացակայում է վերը նշված հասկացության բնորոշումը և այն, որ անկախ նրանից, թե մենք ընդունում ենք այդպիսի իրավաբանական անձանց գոյությունը, ակնհայտորեն առաջանում է հանրային իրավունքի իրավաբանական անձ հասկացության էությունը պարզաբանելու անհրաժեշտություն, քանի որ այդպիսի իրավաբանական անձինք իրականում գոյություն ունեն, սահմանված են ՀՀ Սահմանադրությամբ⁵ և առանձին օրենքներով, մասնակցում են քաղաքացիական շրջանառությանը՝ չնայած ՀՀ



Քաղաքացիական իրավունք

քաղաքացիական օրենսգրքը իրավաբանական անձանց այդպիսի տարատեսակ չի նախատեսում:

«Հանրային իրավունքի իրավաբանական անձ» հասկացությանը կարելի է հանդիպել արտասահմանյան քաղաքացիական օրենսգրքերում, օրինակ՝ Գերմանիայի, Իտալիայի, Վրաստանի, Մոլդովայի: Այն կա նաև Ֆրանսիայի և Թուրքիայի, Աֆրիկայի և Լատինական Ամերիկայի որոշ երկրների օրենսդրություններում (Արգենտինա, Բրազիլիա, Մեքսիկա և այլն):⁶

1896թ. Գերմանիայի քաղաքացիական օրենսգրքի դրույթները տարածվում են հանրային իրավունքի իրավաբանական անձանց վրա⁷: Հանրային իրավունքի իրավաբանական անձանց շարքին են դասվում տարբեր կազմակերպություններ՝ միևնույն մասնագիտության անձանց կորպորատիվ միություններ, կորպորացիաներ, որոնք ստեղծվում են՝ պետական մարմինները տնտեսական գործունեությունից առանձնացնելու համար, պետական գործառույթներ իրականացնող մարմիններ, ինքնակառավարվող կազմակերպություններ (օրինակ՝ տրանսպորտի և կապի ընկերությունները և այլն), հանրային ֆոնդեր և այլն: Ո՛չ պետությունը, ո՛չ դաշնության սուբյեկտները, ո՛չ նրանց մարմինները հանրային իրավունքի իրավաբանական անձ չեն համարվում⁸:

1992թ. Նիդեռլանդների քաղաքացիական օրենսգրքում իրավաբանական անձի կարգավիճակ ունեն՝ պետությունը, նահանգները, մունիցիպալ և այլ մարմինները, բայց, ի տարբերություն Գերմանիայի, դրանում ամրագրված է, որ քաղաքացիական օրենսգրքի կարգավորումները չեն տարածվում հանրային իրավունքի իրավաբանական անձանց վրա⁹:

Անգլո-սաքսոնական իրավունքի երկրներում, ներառյալ՝ ԱՄՆ-ն, սովորաբար «իրավաբանական անձ» հասկացության փոխարեն օգտագործվում է «կորպորացիա» հասկացությունը: Հետևաբար «հանրային իրավունքի իրավաբանական անձ» հասկացությունն օրենսդրության մեջ չի գործածվում: ԱՄՆ իրավաբանական գրականության մեջ հանրային իրավունքի իրավաբանական անձ են համարվում պետությունը, նահանգները, անկախ գործակալությունները, որոնք ստեղծվում են հանրության կյանքի տարբեր կողմերը կառավարելու համար¹⁰:

«Հանրային իրավունքի իրավաբանական անձ» հասկացությանը կարելի է հանդիպել ֆրանսիական բացատրական բառարաններում, սակայն այդ հասկացության բնորոշում չի տրվում, այլ միայն տրվում են օրինակներ¹¹:

«Հանրային իրավունքի իրավաբանական անձ» բառակապակցությունը գործածվում է հիմնականում ֆրանսալեզու պետությունների իրավաբանական գրականության մեջ: Հազվադեպ դեպքերում, որպես այս հասկացության այլընտրանքային տարբերակ, կիրառվում է «վարչական իրավաբանական անձ» բառակապակցությունը¹²:

Պետական և կիսապետական հիմնարկները (որպես կանոն, այդպես են անվանվում հանրության կարիքները բավարարելու համար ստեղծված հանրային կորպորացիաները) ֆրանսիական գրականության մեջ դասվում էին իրավաբանական անձանց շարքին դեռևս մինչ ֆրանսիայի քաղաքացիական օրենսգրքում տրվել էր իրավաբանական անձի հասկացության բնորոշումը: Այսպես, Ռ. Դրակոն դեռևս 1950թ. հանրային հիմնարկները բնորոշել է որպես ցանկացած կազմակերպություն, որն ստեղծվում է պետության կողմից, որն էլ նրանց տալիս է իրավաբանական անձի կարգավիճակ¹³:

Հանրային իրավունքի իրավաբանական անձ հասկացությունն առավել հաճախ կիրառվում է արտասահմանյան գիտնականների աշխատություններում:

Ֆրանսիացի հեղինակ Ֆ. Տերնեն, խոսելով հանրային անձանց մասին, դրանց շարքին էր դասում նաև հանրային իրավունքի իրավաբանական անձանց: Նա նաև նշել է, որ հանրային իրավունքի անձինք միշտ չէ, որ հիմնադրվում են պետության կողմից, այդպիսիք կարող են լինել նաև այլ կազմակերպություններ (սակայն վերջիններս նրա կողմից ուսումնասիրության առարկա չեն դարձվել): Արդյունքում, Ֆ. Տերնեն հանրային իրավունքի իրավաբանական անձանց շարքին է դասում պետությունը, տեղական խմբերը, ինչպես նաև հանրային հիմնարկները¹⁴:

Ալժիրի իրավաբան Ա. Մախիմուն տալիս է հանրային իրավունքի իրավաբանական անձանց ավելի լայն թվարկը՝ պետություն, համայնք, հանրային հիմնարկներ և հանրային գրասենյակները¹⁵:

Ռուսական իրավաբանական գրականության մեջ հանրային իրավունքի իրավաբա-

նական անձանց առանձնացման հարցը բարձրացվել է դեռևս 1920-ական թվականներին: Ռուսական գրականության մեջ «հանրային իրավունքի իրավաբանական անձ» հասկացությունն առաջին անգամ գործածել է Գ. Ֆ. Շերշենևիչը, ում աշխատանքներում հանրային իրավաբանական անձանց շարքին դասվում էին այն իրավաբանական անձինք, որոնք ստեղծվում են անկախ մասնավոր անձանց կամքից՝ ստեղծվում են պատմականորեն կամ օրենսդրական ճանապարհով: Առաջին հերթին դա պետությունն է (Казна) է, այսինքն՝ ինքնին պետությունն իր տնտեսական կողմից՝ գերատեսչություններն ու հիմնարկները, որոնք ունեն առանձնացված գույք, ինչպես նաև տեղական ինքնակառավարման մարմինները¹⁶:

Հանրային իրավունքի իրավաբանական անձանց մասին առավել մանրամասն գրել է Մ. Ի. Կուլագինը: Նա հանրային իրավունքի իրավաբանական անձանց շարքին էր դասում ինքնին պետությունը, որը գույքային հարաբերությունների մասնակցում է որպես իրավունքի հատուկ սուբյեկտ, պետության վարչատարածքային միավորները (տարածքներ, բաժանմունքներ, համայնքներ), պետական հիմնարկները և պետական կազմակերպությունները, որոնք միաժամանակ հանդես են գալիս և՛ որպես տնտեսվարող սուբյեկտներ, և՛ որպես պետական կառավարման մարմիններ¹⁷:

Իրավաբանական անձանց համակարգին վերաբերող մինչհեղափոխական հետազոտությունների ուսումնասիրությունը թույլ է տալիս գալ այն կարծիքին, որ գիտական միջավայրում բավականին տարածված է եղել հանրային իրավաբանական անձի կոնցեպցիան, որն անուղակիորեն հիմք է հանդիսացել իրավաբանական անձանց հանրային և մասնավորի բաժանման համար: Ընդ որում, պետք է հատկապես ընդգծել, որ մինչհեղափոխական հետազոտողներն ունեին միասնական կարծիք այն սուբյեկտների թվարկի հետ կապված, որոնք պետք է դասվեն հանրային իրավաբանական անձանց շարքում: Որպես կանոն, դրանց շարքին էին դասվում պետությունը, գերատեսչությունները, որոնք ունեն առանձնացված գույքային կազմ, որը չի պատկանում պետությանը, այդ թվում՝ բարեգործական հիմնարկները, ինչպես նաև գյուղական համայնքը՝ հանրային բնույթով¹⁸: Ենթադրվում է, որ գիտության մեջ հենց այս-

պիսի միասնական մոտեցումն է իրավաստեղծ մարմնի համար հիմք հանդիսացել, որ Քաղաքացիական օրենսգրքի նախագծում իրականացվի քննարկվող բաժանումը, որն իրավաբանական անձանց շարքում առանձնացնում էր պետությունը և պետական, հասարակական հաստատությունները, որոնք ունեն առանձնացված գույք¹⁹:

Քաղաքացիական օրենսդրության և իրավագիտության զարգացման սովետական ժամանակաշրջանն այդ երկրներում բնորոշ էր առաջին հերթին կապիտալիստական հասարակության իրավական նվաճումներից հրաժարվելով, որը ձևավորվել էր մինչև 1917թ. և ստեղծելով յուրահատուկ իրավական կառուցակարգեր, որոնք պետք է ծառայեին նոր կոմունիստական պետության ստեղծմանը: Խիստ մարքսիստ-լենինյան գաղափարախոսությունը, համընդհանուր ազգայնացումը, և արտադրության միջոցների պետական սեփականությունը երկար տարիներ կանխորոշում էին ոչ միայն օրենսդրության զարգացումը, այլ նաև գիտական աշխատությունների ուղղվածությունը, այդ թվում՝ իրավագիտության ոլորտում: Այնուամենայնիվ, չի կարելի ասել, որ այդ ժամանակաշրջանում հանրային իրավաբանական անձի կատեգորիան իսպառ մոռացվել է սովետական իրավագիտության մեջ: Այդ կատեգորիան քննարկվել է սովետական գիտնականների կողմից, կապիտալիստական զարգացած պետությունների իրավական համակարգերի օրենսդրությունը և իրավական դոկտրինան ուսումնասիրելիս՝ ընդհանուր առմամբ դրա շուրջ բացասական գնահատական ձևավորելով:

Սովետական գիտնականների միակարծությունը հանրային իրավաբանական անձի կոնցեպցիայի ժխտման հարցի շուրջ շատ դեպքերում կարելի է բացատրել այնպես, որ այդ տեսությունն այն ձևով, որպիսին ձևավորվել է ռուսական մինչհեղափոխական և արտասահմանյան իրավաբանական գրականության մեջ, ենթադրում է հանրային իրավաբանական անձանց շարքում առանձնացնել նաև մասնավորը, որն ուղակիորեն հակասել է մարքսիստ-լենինյան գաղափարախոսությանը, որը կանխորոշում էր այդ ժամանակաշրջանի գիտական ուսումնասիրությունների արդյունքները: 20-րդ դարի 20-ական թվականներին Քաղաքացիական օրենսգիրքը նախագծելիս Վ.Ի. Լենինի կող-



Քաղաքացիական իրավունք

մից առաջ քաշված հայտնի գաղափար էր այն, որ «մենք ոչ մի «մասնավոր» չենք ճանաչում տնտեսության ոլորտում՝ մեզ համար ամեն ինչ հանրային-իրավական է, այլ ոչ թե մասնավոր»²⁰: Սա էլ հիմք է հանդիսացել, որպեսզի ժխտվի սովետական իրավունքի և իրավաբանական անձանց բաժանումը հանրայինի ու մասնավորի:

Այսպիսով, պետք է նկատել, որ հեղինակների մեծամասնությունը քննարկման առարկա դարձնելով «հանրային իրավունքի իրավաբանական անձ» հասկացությունը և մասնավոր իրավունքի իրավաբանական անձանցից սահմանազատման անհրաժեշտությունը, այնուամենայնիվ, չեն տալիս այդպիսի իրավաբանական անձանց սահմանում՝ սահմանափակվելով միայն այդպիսի իրավաբանական անձանց տարատեսակների առանձնացմամբ: Սակայն կան նաև հեղինակներ, ովքեր բնորոշել են²¹, թե ինչ է իրենից ներկայացնում «հանրային իրավունքի իրավաբանական անձը»:

Վրացի օրենսդիրը հանրային իրավունքի իրավաբանական անձը սահմանում է որպես «համապատասխան օրենքի, Վրաստանի կառավարության որոշման, կամ օրենքի հիման վրա վարչական ակտով հիմնադրված օրենսդիր մարմիններից և պետական կառավարման մարմիններից առանձնացված կազմակերպություն, որը պետական հսկողությամբ, բայց և անկախ, իրականացնում է քաղաքական, պետական, սոցիալական, կրթական, մշակութային կամ այլ հանրային գործունեություն, ինչպես նաև ինքնավար հանրապետության բարձրագույն գործադիր մարմնի նորմատիվ իրավական ակտով ստեղծված պետական կառավարման մարմիններից առանձնացված կազմակերպություն, որը պետական հսկողությամբ, բայց և անկախ, իրականացնում է սոցիալական, կրթական, մշակութային և այլ հանրային գործունեություն»:

Վերը նշված հասկացության վերլուծությունից բխում է, որ Վրաստանի օրենքը հիմնվում է հանրային իրավունքի իրավաբանական անձի հետևյալ հատկանիշների վրա՝

1. Հիմնադրման հատուկ կարգը. Հիմնադրվում է համապատասխան օրենքի, Վրաստանի կառավարության, օրենքի հիման վրա ընդունված վարչական ակտով կամ բարձրագույն գործադիր մարմնի նորմատիվ իրավական ակտով.

2. Հանրային իրավունքի իրավաբանական անձանց առանձնացումը պետական կառավարման մարմիններից: Պետական կառավարման մարմինները չեն ընդգրկվում հանրային իրավունքի իրավաբանական անձանց համակարգի մեջ, ինչպես և չեն ընդգրկվում պետությունը և տեղական ինքնակառավարման մարմինները: Այսպիսով, հանրային իրավունքի իրավաբանական անձ են համարվում հանրային կորպորացիաները և հիմնարկները.²³

3. Պետական հսկողությամբ այդ կազմակերպությունների գործունեության անկախությունը.

4. Այդ մարմինների գործունեության հանրային բնույթը, ինչպիսին էլ այն լինի՝ սոցիալական, կրթական, մշակութային և այլն:

Վրաստանի օրենքով տրված «հանրային իրավունքի իրավաբանական անձի» սահմանումը, կարելի է բնորոշել որպես չափազանց նեղ, քանի որ դրանում չեն ընդգրկվում այլ երկրների կողմից ճանաչված հանրային իրավասուբյեկտություն ունեցող այնպիսի մարմիններ, ինչպիսիք են՝ պետությունը, մուկիցիպալ կազմավորումները, հանրային կառավարման մարմինները:

Ըստ բրազիլացի հեղինակ Կայո Մարիո դա Միլվա Պեռեյրայի. «Հանրային իրավունքի իրավաբանական անձ է համարվում կազմավորումը, որը հետապնդում է հանրության շահերի հետ անուղղակիորեն կապված նպատակներ, ներգրավված է պետական ապարատ և գործում է հանրային իրավունքի սկզբունքներով»²⁴:

Այս սահմանումից բխում է հանրային իրավունքի իրավաբանական անձի 3 հիմնական հատկանիշ՝

1. հանրության շահերով պայմանավորված կոնկրետ նպատակների առկայություն,

2. ներգրավվածությունը պետական ապարատ,

3. հանրային իրավունքի սկզբունքներով գործելը:

Հիմնվելով իր կողմից առաջ քաշված հատկանիշների վրա՝ Վ. Ե. Չիռլինը տալիս է հանրային իրավունքի իրավաբանական անձի հետևյալ հասկացությունը (որն ընդունվում է որոշ ռուս մասնագետների կողմից). «Հանրային իրավունքի իրավաբանական անձը հանրային իշխանության կողմից այդպիսին ճանաչված նյութական և հանրային-իրավական ոչ առևտրային կազմակերպություն է, որը մասնակցում է իրավահարաբե-

րություններին տարբեր կազմակերպարավական ձևերով ընդհանուր շահերից ելնելով և օրինական հանրային իշխանություն իրականացնելով, նրա հետ համագործակցելով, նրա վրա ազդելով, որն ունի անուն, այլ անհատականացնող հատկանիշներ, ունի գույք, ունի իրավունքներ ու պարտականություններ և կրում է պատասխանատվություն իր իրավական ակտերի և գործողությունների համար»²⁵:

Վ. Ե. Չիռլիհնի կողմից առաջարկված հասկացությունը քննարկման առարկա է դարձրել Օ.Ա. Յաստրեբովը, ով առանձնացրել է մի քանի թերություններ: Ըստ նրա՝ այդ անձինք ինչպես ներպետական, այնպես էլ արտասահմանյան պրակտիկայում կարող են կազմավորվել՝ գույք չունենալով, բայց դրանք միշտ օժտված են գույք ունենալու հնարավորությամբ: Այստեղից հետևում է, որ չի կարելի խառնել գույքային իրավունակությունը գույքի առկայության հետ: Հաջորդը՝ ավելորդ է մաս նշել, որ հանրային իրավունքի իրավաբանական անձը ոչ առևտրային կազմակերպություն է, քանի որ դա ակնհայտ է դառնում «հանրային իրավունքի իրավաբանական անձ» հասկացությունից: Եվ վերջապես, նրա կարծիքով չարժե ամրագրել, որ հանրային իրավունքի իրավաբանական անձն ունի իրավունքներ և պարտականություններ և կրում է պատասխանատվություն, քանզի ինքնին «անձ» իրավաբանական հասկացությունից բխում է, որ այն հանդիսանում է իրավունքի սուբյեկտ, ունի իրավասուբյեկտություն, որը չի կարող լինել առանց իրավունքների, պարտականություններ ունենալու և պատասխանատվություն կրելու հնարավորության²⁶:

Քննադատորեն մոտենալով Վ. Ե. Չիռլիհնի առաջարկված հասկացությանը՝ Օ.Ա. Յաստրեբովը տալիս է մեկ այլ բնորոշում²⁷:

Ըստ Օ.Ա. Յաստրեբովի. «Հանրային իրավունքի իրավաբանական անձ» հասկացությունը բաղկացած է երեք իրավական կատեգորիայից՝ «անձ», «կազմակերպություն», «հանրային իրավունք»: Առաջինն ամրագրում է հանրային իրավունքի իրավաբանական անձի պատկանելությունը իրավունքի սուբյեկտների շարքին, երկրորդ՝ որոշում է նրա կարգավիճակը իրավական հարթությունում որպես սուբյեկտ, ֆիզիկական անձանցից տարբեր, երրորդ՝ որոշում է նրա օրգա-

նական կապը հանրային կառավարման նորմատիվ կարգավորման յուրահատուկ ոլորտին²⁸:

Օ.Ա. Յաստրեբովը, հանրային իրավունքի իրավաբանական անձ ասելով, հասկանում է «կազմակերպություն, որն ստեղծված է օրենքով կամ ի կատարումն օրենքի, հանրային նշանակության հարցերի լուծման համար, ներգրավված է քաղաքական համակարգի մեջ և գործում է իր անունից, սահմանված կազմակերպարավական ձևով, հանրային իրավունքի նորմերի հիման վրա որոշված իրավական ռեժիմի սահմաններում»²⁹:

Սկզբունքորեն ընդունելով Օ.Ա. Յաստրեբովի առաջարկված հասկացությունը՝ կարծում ենք, որ նախևառաջ կարող են առաջանալ դժվարություններ այն հարցը պարզելիս, թե արդյոք իրավաբանական անձը ներգրավված է քաղաքական համակարգի մեջ, թե ոչ (քաղաքական համակարգ հասկացությունն օրենսդրորեն սահմանված չէ, որի արդյունքում այն դառնում է գնահատողական կատեգորիա և կարող է անորոշություն առաջացնել), բացի այդ, այնքանով, որքանով մենք չունենք իրավաբանական անձի մեկ ընդհանուր հասկացություն, որի տեսակները հանդիսանում են հանրային և մասնավոր իրավունքի իրավաբանական անձերը, մենք չեն կհսում հեղինակի այն կարծիքը, որ անձ հասկացությունից արդեն իսկ բխում է իրավասուբյեկտության առկայությունը: Այդ պատճառով կարծում ենք, որ հանրային իրավունքի իրավաբանական անձ հասկացության մեջ պետք է արտացոլվի իրավասուբյեկտությունը՝ իրավունքներ, պարտականություններ ունենալու և պատասխանատվություն կրելու հնարավորությունը:

Ինչ վերաբերում է այն հարցին, թե ինչպես պետք է սահմանվի հանրային իրավունքի իրավաբանական անձ հասկացությունը, ապա, մեր կարծիքով, պետք է հաշվի առնել հետևյալը.

Առաջին՝ Հանրային իրավունքի իրավաբանական անձ հասկացությունը ենթադրում է, որ այդպիսին հանդիսանում է առաջին հերթին այն անձը, որն ունի նախևառաջ սովորական իրավաբանական անձի հատկանիշները, այսինքն՝ մասնավոր իրավունքի իրավաբանական անձի, քանի որ ակնհայտ է, որ իրավաբանական անձ հասկացությունը և հանրային իրավունքի իրավաբանական անձ հասկացությունները հարաբերակցվում



Քաղաքացիական իրավունք

են որպես սեռ և տեսակ:

Երկրորդ՝ բացի սովորական իրավաբանական անձի հատկանիշներից, հանրային իրավունքի իրավաբանական անձինք պետք է ունենան նաև լրացուցիչ հատկանիշներ, որոնք և թույլ են տալու նրան առանձնացնել որպես իրավաբանական անձանց հատուկ տեսակ: Մեր կարծիքով, այդպիսի լրացուցիչ հատկանիշ, որը թույլ է տալու քաղաքացիաիրավական տեսանկյունից առանձնացնել իրավասուբյեկտ կազմակերպությունները որպես հանրային իրավունքի իրավաբանական անձ, համարվում են իշխանական լիազորությունների առկայությունը (պետական իշխանության մարմինների համար) կամ իրավաբանական անձի կապը հանրային իշխանության հետ, ինչպես նաև հիմնադրման կարգը:

Համադրելով «հանրային իրավունքի իրավաբանական անձ» հասկացության մեր կողմից ներկայացված բնորոշումները, ինչպես նաև այդպիսի անձանց տեսակները՝ մեր կարծիքով, հանրային իրավունքի իրավաբանական անձ հասկացությունը պետք է սահմանել հետևյալ կերպ. «Համապատասխան նորմատիվ իրավական ակտով կամ դրա հիման վրա հիմնադրված հանրային-իրավական կազմակերպություն, որն ունի անուն, այլ անհատականացնող հատկանիշներ, ունի իրավունքներ ու պարտականություններ, կրում է պատասխանատվություն իր իրավական ակտերի և գործողությունների համար, ունի հանրային-իշխանական լիազորություններ կամ կապված է հանրային իշխանության հետ և իրականացնում է ֆինանսական, քաղաքական, պետական, սոցիալական, կրթական, մշակութային կամ այլ հանրային գործունեություն»:

Ըստ որի՝ «հանրային իրավունքի իրավաբանական անձ» հասկացության հիմնական հատկանիշներն են՝

1. Համապատասխան նորմատիվ իրավական ակտով կամ դրա հիման վրա հիմնադրված լինելը, որը ենթադրում է, որ այս իրավաբանական անձինք ստեղծվում են հատուկ կարգով՝ հանրային իշխանության մարմնի կողմից ընդունված օրենքի կամ ենթաօրենսդրական ակտի հիման վրա: Սահմանադրության հիման վրա հիմնադրվում և գործում է պետությունը, հանրային իրավունքի մյուս իրավաբանական անձինք հիմնադրվում են օրենքների և ենթաօրենսդրական

ակտերի հիման վրա:

2. Այն բնորոշվում է որպես հանրային-իրավական կազմակերպություն, քանի որ «հանրային իրավունքի իրավաբանական անձը» իրենից ներկայացնում է ոչ թե մասնավոր-իրավական, այլ հանրային-իրավական կազմավորում. նրա նշանակությունը, հանրության մեջ դերը և գործառույթները տարբեր են մասնավոր իրավունքի իրավաբանական անձանցից: Հանրային իրավունքի իրավաբանական անձի իրավական կարգավիճակը որոշվում է ոչ թե մասնավոր իրավունքի իրավական ակտերով, այլ հանրային իրավունքի նորմատիվ իրավական ակտերով:

3. Այն բնորոշվում է որպես կազմակերպություն, որից բխում է, որ այն ունի կազմակերպական միասնություն, որն արտահայտվում է որոշակի ներքին կայուն կառուցվածք ունենալու, միասնական կամքի և նպատակի առկայության մեջ: Ընդ որում, ընդհանուր իրավական իմաստով կազմակերպություն հասկացության տակ կարող է մտնել պետությունը որպես հանրային իշխանության տարածքային կազմակերպություն և մունիցիպալ կազմավորումները, նրանց մարմինները, նաև ոչ առևտրային կազմակերպություններ (կրոնական կազմակերպություններ)³⁰:

4. Անուն, այլ անհատականացնող հատկանիշներ, իրավունքներ ու պարտականություններ ունենալու և պատասխանատվություն կրելու հնարավորությունից բխում է, որ այն օժտված է իրավասուբյեկտությամբ:

5. Հանրային-իշխանական լիազորություններ, կամ հանրային իշխանության հետ կապ ունենալու հատկանիշից բխում է, որ այդպիսիք են հանդիսանում նախևառաջ պետական կառավարման մարմինները և նրանք, որոնք իշխանական լիազորություններ չունեն, թեկուզև տարբեր մակարդակներով կապված են հանրային իշխանության հետ:

6. Ֆինանսական, քաղաքական, պետական, սոցիալական, կրթական, մշակութային կամ այլ հանրային գործունեություն իրականացնելու հատկանիշն ընդգծում է, որ այս իրավաբանական անձինք սկզբունքորեն տարբերվում են մասնավոր իրավունքի իրավաբանական անձանցից, որոնք ունեն մասնավոր շահեր, որոնց նպատակն է տնտեսական գործունեությամբ զբաղվելը:

1. **Ястребов О.А.** Некоммерческие организации как субъекты публичного права: Учеб. пособие. М., 2009, с. 169.
2. **Чантурия Л.Л.** Введение в общую часть гражданского права. М., Статут. 2006, с. 34.
3. **Суханов Е. А.** О юридических лицах публичного права <http://www.justicemaker.ru/view-article.php?id=4&art=2494> 10.04.2017.
4. **Чантурия Л.** Юридические лица публичного права и их место в гражданском праве, доклад, сделанный в ташкентском государственном юридическом институте 29 июня 2007 года, с. 3.
5. ՀՀ Սահմանադրության (06.12.2015թ. փոփոխություններով) 180-րդ հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է. «Հանայնքը հանրային իրավունքի իրավաբանական անձ է»: 189-րդ հոդվածի 3-րդ մասը սահմանում է. «Միջհանայնքային միավորումը հանրային իրավունքի իրավաբանական անձ է»:
6. **Чиркин В. Е.** Заметки к дискуссии о юридическом лице публичного права / Государство и право, 2010, N7, с. 23-30.
7. Ուժի մեջ է մտել 1900թ.:
8. **Кузык М.Г., Симачев Ю.В.** Государственные корпорации в России: создание и эволюция в 2007-2012 годах. Москва, 2013, с. 26.
9. **Чиркин В. Е.** Заметки к дискуссии о юридическом лице публичного права / Государство и право, 2010, N7, с. 23-30.
10. **Кузык М.Г., Симачев Ю.В.** Государственные корпорации в России: создание и эволюция в 2007-2012 годах. Москва, 2013, с. 27.
11. **Von Land A., Gondouin G., Insarguer-Brisser V.** Dictionnaire du droit administratif. 3-me ed. P., 2002, p. 61.
12. **Mahiou A.** Cours des institutions administratives. 2-me ed. Alger, 1979, p. 61-62, 67.
13. **Drago R.** Les crises de la notion d'établissement public. P., 1950, p. 238.
14. **Ternier Ph.** La responsabilite contractuelle des personnes publiques en droit administratif. P. 1989, p. 7.
15. **Mahiou A.** Cours des institutions administratives. 2-me ed. Alger, 1979, p. 61-62, 67.
16. **Шершеневич Г.Ф.** Учебник русского гражданского права в 2 т. Т.1. М., 2005, с. 155-156.
17. **Кулагин М. И.** Государственно-монополистический капитализм и юридическое лицо // Избранные труды. М., 1997, с. 40.
18. **Шершеневич Г.Ф.**, там же, с. 157; **Кулагин М. И.**, там же, с. 40, **Кавелин К.Д.** Права и обязанности по имуществам и обязательствам в применении к русскому законодательству. Опыт систематического обзора. — СПб., 1879, с. 17-20, **Анненков К.Н.** Система русского гражданского права. Т. 1. Введение и общая часть. СПб., 1910, с. 256.
19. **Рудакова В.Д.** Гражданско-правовой статус публичных юридических лиц, диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. М., 2014, с. 39-40.
20. **Ленин В. И.** О задачах Народный Комиссариат Юстиции Наркомюста в условиях новой экономической политики: Письмо Курский, Дмитрий Иванович Д. И. Курскому // Полное собрание сочинений. Изд. 5-е. Т. 44. М., 1964, с. 389.
21. «Հանրային իրավունքի իրավաբանական անձ» հասկացության բնորոշում տալն իրենից ենթադրում է նրա հատկանիշների պարզաբանում և դրանց արտացոլումը հասկացության մեջ:
22. Վրաստանի Հանրապետության 28/05/1999թ. օրենքը «Հանրային իրավունքի իրավաբանական անձի մասին», հոդված 2: <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/19204>:
23. Վրաստանի Հանրապետության 28/05/1999թ. օրենքը «Հանրային իրավունքի իրավաբանական անձի մասին», հոդված 4: <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/19204>:
24. **Pereira, Caio Mario da Silva** Instituições de direito dvil. 20ed. Rio de Janeiro: Forense. 2004. Vol.1. teoria geral do direito dvil, p. 317.
25. **Чиркин В. Е.** Юридическое лицо публичного права. М., НОРМА, 2007, с. 76-94.
26. **Ястребов О.А.** Юридическое лицо публичного права: сравнительно-правовое исследование: дицсертация на соискание ученой степени доктора юридических наук. М., 2010, с. 295-296.
27. Նույն տեղում, 295-323 էջեր:
28. **Ястребов О.А.** Опорные (узловые) категории построения теоретической конструкции юридического лица публичного права. 2010. // URL: http://www.juristlib.ru/book_9579.html (дата обращения 08.03.2014).
29. **Ястребов О.А.** Юридическое лицо публичного права: сравнительно-правовое исследование: автореферат диссертации ... М., 2010, с. 15.
30. **Ястребов О.А.** Юридическое лицо публичного права: сравнительно-правовое исследование: дицсертация на соискание ученой степени доктора юридических наук. М., 2010, с. 320.



CROWDFUNDING-Ը ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Crowdfunding-ի հասկացությունը

Crowdfunding-ը՝ դրամական միջոցների ներգրավման ընթացակարգ է, որը նպատակ է հետապնդում ֆինանսավորել բիզնեսը: Crowdfunding-ը տեղի է ունենում մեծ թվով ներդրողների կողմից փոքր քանակությամբ դրամական ներդրումներ կատարելու միջոցով: Crowdfunding-ն իրականացվում է առցանց հարթակների միջոցով, ինչպիսիք են Kickstarter.com, Indiegogo.com կայքերը: Crowdfunding համակարգը բաղկացած է 3 մասնակցից՝

1. անձ, ում անհրաժեշտ է ֆինանսավորում,
2. անձ, ով ֆինանսավորում է,
3. հարթակ, որի միջոցով կողմերը հանդիպում են միմյանց:

Գոյություն ունի Crowdfunding-ի մի քանի տեսակ՝

1. նվիրատվական,
2. պարտքային,
3. մասնաբաժնային,
4. պարզևատրային:

1. **Նվիրատվական:** Այս դեպքում մարդիկ ներդնում են գումար՝ առանց ակնկալելու վարձատրություն: Նրանք ունեն ներդնելու անձնական կամ սոցիալական պատճառներ: Ներդրողները պարզապես հավատում են առաջարկվող ծրագրերի հաջողությանը: Մակայն հնարավոր է, որ ներդրողներն ստանան որոշակի ոչ նյութական օգուտ. օրինակ՝ հաճելի զգացողություն

նր ուրիշին օգնելու համար: Այս տեսակի crowdfunding-ի դեպքում ներդրողի և ծրագրի նախագիծ առաջարկողի միջև իրավահարաբերությունները հիմնվում են նվիրատվության պայմանագրի վրա: Ներդրողը չի ակնկալում փոխհատուցում կամ ծառայության կատարում:

2. **Պարտքային:** Ներդրողները գումար են ներդնում՝ ակնկալելով, որ այդ գումարը նրանց կվերադարձվի որոշ ժամանակ անց: Ներդրողն ինքն է որոշում ի՞նչ չափով ֆինանսավորել համապատասխան թեկնածուին կամ յուրահատուկ ծրագրի նախագիծը, կամ ֆինանսավորել ամբողջ բիզնեսը: Ներդրողի և թեկնածուի միջև իրավահարաբերությունը դրսևորվում է վարկային կամ փոխառության պայմանագրով:

3. **Մասնաբաժնային:** Սույն դեպքում ներդրում կատարելուց հետո ներդրողն ստանում է բիզնեսի բաժնետոմսերի մի մասը: Սա հիմնականում կիրառվում է նորաստեղծ կամ IT կազմակերպությունների դեպքում:

4. **Պարզևատրային:** Այս դեպքում անձը, որը կատարել է ներդրում, ստանում է որոշակի մրցանակ, որը հանդիսանում է այդ ներդրումների հաշվին կատարված աշխատանքի արդյունք: Այս տեսակը հիմնված է տնտեսական փոխհատուցման սկզբունքի վրա: Փոխհատուցումը լինում է կամ նյութական, կամ ֆինանսական: Crowdfunding-ը

Գործարարական իրավունք

նյութական փոխհատուցմամբ օգտագործվում է հիմնականում ֆինանսավորելու արվեստի ծրագրերը և ինովացիոն տեխնոլոգիական ծրագրերը, ինչպես նաև կազմակերպություններին աջակցելու համար:

Պատմությունը

Crowdfunding-ը² մարդկությանը հայտնի էր 1700-ական թվականներից սկսած: 1700-ական թվականներին իռլանդացի Ջոնաթան Սվիֆթի ստեղծած կազմակերպությունը փոխառություն էր տալիս ցածր եկամուտ ունեցող ընտանիքներին գյուղական շրջաններում, որոնք չունեին վարկային պատմություն, սակայն ունեին որոշակի ապահովություն և համարվում էին վարկունակ: Մինչև 1800-ական թվականները ավելի քան 300 ծրագիր Իռլանդիայում ֆինանսավորվում էին այդ եղանակով:

Աշխարհի ամենահայտնի տեսարժան վայրերից մեկի³՝ Անկախության արձանի կառուցման համար օգտագործվել է ֆինանսավորման այս եղանակը: The American Committee of the Statue of Liberty կազմակերպությունը պետք է գտներ գումար արձանը կառուցելու համար, սակայն հաջողություն չի ունեցել: Նյու Յորքի քաղաքացետ Գրովեր Կլեյվանդը հրաժարվեց օգտագործել քաղաքի գումարներն այդ արձանի համար: Այդ ժամանակ Ժոզեֆ Պուլիտցերը՝ «The New York World» ամսագրի նոր հրատարակողը, որոշեց օգտագործել թերթը դրամահավաքի քարոզարշավ կազմակերպելու համար: Ընդամենը 5 ամսում փոխանցվել էր \$101.000: Այդ գումարը հավաքվել էր ավելի քան 160000 մարդկանց կողմից, որոնց թվում էին՝ երիտասարդներ, գործարարներ, քաղա-

քական գործիչներ և այլոք: Փոխանցված գումարների երեք քառորդը չէր գերազանցում \$1: Բայց այդ փոքր ներդրումների շնորհիվ հնարավոր եղավ սեղմ ժամկետներում հավաքել անհրաժեշտ գումարը:

1997 թվականին բրիտանական Marillion ռոք խումբը⁴ առցանց ներդրումների շնորհիվ երկրպագուներից կարողացավ հավաքել \$60.000, ինչի շնորհիվ նրանք կարողացան կազմակերպել ճանապարհորդություն դեպի ԱՄՆ: Ոգեշնչվելով այս գաղափարից՝ բոստոնցի երգահան և ծրագրավորող Բրայան Կամելիոն 2003թ-ին ստեղծեց ArtistShare կայքը, որը հանդիսանում է առաջին crowdfunding հարթակը: Ի սկզբանե այն ստեղծվել է որպես կայք, որտեղ երաժիշտները կարող էին ստանալ ֆինանսական աջակցություն իրենց երկրպագուներից թվային ձայնագրություններ ստեղծելու համար: Այժմ այն օգտագործվում է ֆինանսական ներդրումներ կատարելու հարթակ ոչ միայն երաժշտության ոլորտում, այլ նաև նկարչական և ֆիլմոգրաֆիայի ոլորտում:

ArtistShare-ի առաջին ծրագիրը Մարիա Շնեյդերի «Համերգ Այգում» ջազ ալբոմն էր: Այն անձինք, որոնք փոխանցում էին \$9.95, դառնում էին առաջին անձինք, ովքեր կարող էին ներբեռնել այդ ալբոմը, նրանք, ովքեր փոխանցում էին \$250, ալբոմում նշվում էին որպես անձինք, ում շնորհիվ ալբոմը լույս ընծայվեց, իսկ անձը, ով փոխանցել էր \$10.000 նշվել էր, որպես գործադիր պրոդյուսեր: Ընդհանուր հավաքվել էր \$130.000, ինչը հնարավորություն տվեց Մարիային ստեղծել իր սեփական երաժշտությունը, վճարել երաժիշտներին, վարձակալել ձայնագրման ստուդիա և վաճառել ալբոմ-



Գործարարական իրավունք

ները: Վերջիններս վաճառվում էին միայն ArtistShare կայքի միջոցով:

Կարգավորումը Անգլիայի Թագավորությունում⁵

Անգլիայում crowdfunding իրականացնողները պետք է իրագրել լինեն Crowdfunding Association-ի մասին, որը ինքնակարգավորվող կազմակերպություն է, որի նպատակն է ապահովել crowdfunding-ի թափանցիկությունը և ապահովել սպառողների շահերի պաշտպանությունը: Crowdfunding Association-ը հրապարակել է վարքագծի կանոնները, ինչը նպատակ է հետապնդում պաշտպանել ներդրողներին և այն անձանց, ովքեր ցանկանում են այս եղանակով գտնել ֆինանսավորում:

Հիմնական արտաքին կարգավորող մարմինը crowdfunding հարթակի համար հանդիսանում է ֆինանսական վարքագծի մարմին: Գոյություն ունի այս հիմնական խնդիրը crowdfunding հարթակների համար:

Անհրաժեշտ է արդյոք թույլտվություն crowdfunding իրականացնելու համար:

Ցանկացած անձ կամ կազմակերպություն ֆինանսական կանոնավոր գործունեություն իրականացնելու համար պետք է ունենա ֆինանսական վարքագծի իշխանության թույլտվություն: Crowdfunding-ի մասնաբաժնային պահանջի վրա հիմնված և պարտքային պահանջի վրա հիմնված տեսակներով նախատեսված գործունեություն իրականացնելու համար անհրաժեշտ է թույլտվություն: Իսկ նվիրատվության և մրցանակային տեսակների համար անհրաժեշտ չէ: Առանց համապատասխան թույլտվության crowdfunding կազմակերպելու համար անձինք կարող են ենթարկվել

պատասխանատվության՝ մինչև 2 տարի ազատազրկում, բազմաթիվ տուգանքներ, և պարտականություն ներդրողների առջև հատուցել նրանց պատճառված վնասը:

Մասնաբաժնային պահանջի վրա հիմնված crowdfunding-ն ազատորեն իրականացնելու համար անհրաժեշտ է ստանալ ֆինանսական վարքագծի մարմնի լիցենզիան, ինչը կարող է տևել մի քանի ամիս, և ծախսատար լինել: Անհրաժեշտ է ֆինանսական վարքագծի իշխանություն ներկայացնել պատշաճ դիմումը և բիզնես պլանը, որից հետո ֆինանսական վարքագծի իշխանությունն սկսում է քննարկել լիցենզիա տալու հարցը: Լիցենզիա ստացած անձը պետք է ենթարկվի ֆինանսական վարքագծի իշխանության կանոններին:

Ֆինանսական վարքագծի իշխանությունը համարում է պարտքային պահանջի վրա հիմնված crowdfunding-ն ավելի քիչ ռիսկային, քան մասնաբաժնային պահանջի վրա հիմնված crowdfunding-ը, և այդ պատճառով այսպիսի crowdfunding իրականացնելու համար պահանջվող լիցենզիայի համար շատ պահանջներ չեն առաջադրվում: Այնուամենայնիվ, այդ պահանջները ներառում են.

1. գգուշացում ներդրողներին հնարավոր ռիսկերի մասին.

2. գումարների պահպանություն ֆինանսական վարքագծի իշխանության՝ դրամի պահպանության պահանջներին համապատասխան.

3. ապահովել որոշակի գումարի առկայություն կանոնադրական կապիտալում.

4. ունենալ լուծարման ծրագիր այն դեպքի համար, եթե գլխավոր ծրագիրը հաջողության չհասնի:

Կարգավորումը Իտալիայում⁶

Իտալիայում կարգավորումը հիմնականում վերաբերում է բաժնային սկզբունքի վրա հիմնված crowdfunding-ին: Դրա պատճառն այն է, որ այս տեսակի ֆինանսավորումը կրում է անհաջողությունների և խարդախությունների ամենաշատ հնարավորություններ:

Իտալիայում գոյություն ունի crowdfunding-ի բոլոր 3 մասնակիցների վերաբերյալ կարգավորում:

Հարթակի կարգավորում

Ներկայումս, crowdfunding հարթակները կարգավորվում են բազմաթիվ եղանակներով՝

1. ազգային լիցենզավորող մարմնի կողմից լիցենզիայի ստացում,
2. ինստիտուցիոնալ պահանջներ, այդ թվում՝ հարթակների համար կապիտալի պահանջներ,
3. Crowdfunding-ի մոդելների սահմանափակում:

Crowdfunding-ի մասնաբաժնային տեսակի կարգավորումը պահանջում է, որ գումարը մարդկանցից հավաքվի հարթակների միջոցով, որոնք պետք է գրանցված լինեն որպես միջնորդ: Իտալիայում 2014 թվականին 8 հարթակ է գրանցվել, որոնցից երկուսը՝ Stars Up-ը և Assiteca Crowd-ը հաջողության են հասել: Կարգավորումն Իտալիայում պահանջում է, որ հարթակը կցված լինի ֆինանսական հաստատությանը: Հարթակը ֆինանսական հաստատությանը կցելը սահմանափակում է կազմակերպությունների քանակը, որոնք կարող են ստեղծել հարթակ, և հետևաբար դա բարձրացնում է զները: Այնուամենայնիվ դա կարող է պակասեցնել խարդախություններ կատարելու հավանականությունը:

Լիցենզավորման և գրանցման բարդ պրոցեսը լրացուցիչ ծախսեր է

բերում հարթակի համար: Լիցենզավորման պահանջները խոչընդոտներ են ստեղծում crowdfunding իրականացնելու համար: Այդ խոչընդոտները բացասական ազդեցություն են ունենում մեծ քանակով հարթակների, crowdfunding-ի արժեքի վրա: Հարթակները պետք է հնարավորություն տան, որ ֆինանսավորում փնտրող անձի գործունեության մասին հավուր պատշաճի ստուգում կատարվի, որպեսզի ներդրողները համոզված լինեն, որ crowdfunding-ը խարդախություններ անելու համար կարգ չէ: Իտալիայում հնարավոր է, որ հարթակներում ներդրողները պարտադրված լինեն անցնել թեստ, որը կհավաստի, որ նրանք գնահատում են բոլոր ռիսկերը՝ կապված ներդրում կատարելու հետ:

Ներդրողների վերաբերյալ կարգավորում

Ընդհանրապես, ներդրողների վերաբերյալ կարգավորումը լուծում է հետևյալ խնդիրները՝

1. ով կարող է ներդնել,
2. ընդհանուր որքան գումար կարող են ներդնել,
3. յուրաքանչյուր ծրագրի համար որքան կարող են ներդնել,
4. ինչ հաճախականությամբ կարող են ներդնել:

Իտալական կարգավորումը պահանջում է, որ մինչև crowdfunding-ի առաջարկությունը գործադրվի և մշակվի, ակցիաների կապիտալների բաժանորդագրությունների ամենաքիչը 5% կատարած լինի պրոֆեսիոնալ ներդրողը: Իտալական կարգավորումը հիմնվում է այն մտքի վրա, որ պրոֆեսիոնալ ներդրողը կկարողանա պաշտպանել ոչ պրոֆեսիոնալ անձանց խարդախություններից: Իտալական կարգավորումը պահանջում է, որ պրո-



Գործարարական իրավունք

Ֆեախոնալ ներդրողը կարողանա կատարել 2 մակարդակի հավուր պատշաճի ստուգում: Այս միտքը նշանակում է, որ հասարակությունը և պրոֆեսիոնալ ներդրողը մրցակցում են, քանի որ այս 2 տեսակի ներդրողները պետք է զբաղվեն միևնույն ծրագրերով: Իտալիայում կարգավորման գաղափարը հանգում է այն մտքին, որ այն ծրագրերը, որոնք դժվարություններ ունեն ֆինանսավորում գտնել իրական կյանքում, դժվարություններ կունենան նաև crowdfunding իրականացնելու ժամանակ: Արդյունքում ֆինանսավորում կստանան այն տեսակի ծրագրերը, որոնք կֆինանսավորվեն պրոֆեսիոնալ ներդրողների կողմից իրական կյանքում: Իտալիայում կարող են crowdfunding-ի մեջ ներդրումներ կատարել միայն սերտիֆիկացված կամ ինքնուրույն սերտիֆիկատ ունեցող անձինք: Իտալիայի օրենսդրությունը չի սահմանափակում, թե որքան գումար անձը կարող է ծախսել մեկ ծրագրի նախագիծը ֆինանսավորելու համար:

Ֆինանսավորում փնտրող անձի վերաբերյալ կարգավորումը

Իտալիայում ֆինանսավորում փնտրող անձի վերաբերյալ կարգավորումը տալիս է հետևյալ հարցերի պատասխանները՝

1. ո՞վ կարող է փնտրել ֆինանսավորում crowdfunding-ի միջոցով,
2. որքա՞ն գումար կարող է հավաքվել,
3. ի՞նչ հաճախականությամբ:

Իտալիայում crowdfunding-ի միջոցով ֆինանսավորում կարող են ստանալ միայն նորարարական ստարտ-ափերը: Նորարարական կհամարվեն այն ստարտ-ափերը, որոնք գոյություն ունեն 48 ամսից ավելի քիչ: Նրանց

տարեկան շրջանառությունը չպետք է գերազանցի \$5,000,000: Նրա նպատակը պետք է լինի զարգացնել, արտադրել և վաճառել նորարարական սպրանքները, մատուցել ծառայություններ, որոնք ներկայացնում են բարձր տեխնոլոգիական արժեք: Նրանք կարող են 12 ամսվա ընթացքում ներդնել առավելագույնը՝ 5,000,000:

Կարգավորումը ԱՄՆ-ում⁷

2015 թվականի հոկտեմբերի 30-ին Արժեթղթերի և բորսաների հանձնաժողովն ԱՄՆ-ում վերջապես ընդունեց crowdfunding-ը կարգավորող վերջնական կանոնները: Այդ կանոնները սահմանում են՝

1. ֆինանսավորում փնտրող անձը կարող է 12 ամսվա ընթացքում հավաքել ոչ ավելի, քան \$1,000,000 crowdfunding-ի միջոցով.

2. 12 ամսվա ընթացքում հարթակների միջոցով ներդրողին վաճառված արժեթղթերի հանրագումարը չի կարող գերազանցել \$100,000.

3. անհատ ներդրողները կարող են կատարել ներդրումներ՝ կախված նրանց եկամտից կամ net worth-ից:

1) Եթե անձի եկամուտը կամ net worth-ը չի գերազանցում \$100,000, ապա սահմանաչափ է համարվում \$2,000, կամ եկամտի (եթե այն ավելի քիչ է, քան գուտ արժեքը) կամ գուտ արժեքի (եթե այն ավելի քիչ է, քան եկամուտը) 5%-ը, եթե եկամուտը կամ գուտ արժեքը չի գերազանցում \$100,000:

2) Եթե անձի եկամուտը գերազանցում է \$100,000, ապա սահմանաչափ է համարվում եկամտի (եթե այն ավելի քիչ է, քան գուտ արժեքը) կամ գուտ արժեքի (եթե այն ավելի քիչ է, քան եկամուտը) 10%-ը՝ պայմանով, որ

Գործարարական իրավունք

10%-ը չի գերազանցում \$100,000:

Նշված կանոնների համաձայն՝ ֆինանսավորում փնտրող անձանցից, բացի հիմնական փաստաթղթերից, կարող է պահանջվել լրացուցիչ տեղեկատվություն, որը կարող է տրամադրվել ներդրում կատարող անձանց: Բացահայտման ենթակա տեղեկություններից են՝

1. ղեկավար անձանց մասին տեղեկատվություն, ինչպես նաև ինֆորմացիա այն անձանց մասին, ովքեր ֆինանսավորում փնտրող անձի կազմակերպության կապիտալում ունեն 20% կամ ավելի բաժնետոմս:

2. ֆինանսավորում փնտրող անձի բիզնեսի մասին տեղեկություն, և տեղեկություն այն մասին, թե ինչպես են օգտագործվելու հավաքված գումարները:

3. փոխկապված անձանց հետ կապված որոշ գործառնությունների հետ կապված տեղեկատվություն (Certain related-party transactions):

4. ֆինանսավորում փնտրող անձի ֆինանսական վիճակի վերաբերյալ քննարկում (A discussion of the issuer's financial condition):

5. ֆինանսավորում փնտրող անձի ֆինանսական հաղորդագրությունները, որոնք ուղեկցվում են այդ անձի հարկային պարտավորությունների վերաբերյալ տեղեկություններով, և անկախ աուդիտ իրականացնող մարմնի կարծիքով:

Որպեսզի պաշտպանվեն ներդրողների իրավունքները, SEC-ը սահմանում է, որ բոլոր փոխանցումները պետք է իրականացվեն SEC-ի կողմից գրանցված միջնորդի, բրոքեր-դիլերի կամ ներդրումային կայքի միջոցով: Կարգավորվող crowdfunding-ի պայմաններում առաջարկությունները

պետք է կատարվեն բացառապես հարթակների միջոցով, որոնք պետք է ղեկավարվեն գրանցված բրոքերի կողմից: Այս կանոնները միջնորդներից պահանջում են, որ միջնորդները.

1. ներդրողներին տրամադրեն կրթական տեղեկատվություն,

2. միջոցներ ձեռնարկեն խարդախությունների ռիսկերը նվազեցնելու ուղղությամբ,

3. հասանելի դարձնեն տեղեկատվությունը ֆինանսավորում փնտրող անձի և նրա առաջարկի վերաբերյալ,

4. հարթակում առաջարկությունները քննարկելու համար ներդրողին տրամադրեն շփման եղանակ ֆինանսավորում փնտրող անձի հետ:

Crowdfunding-ի ռիսկերը⁸

Գոյություն ունեն crowdfunding-ի հետ կապված որոշ ռիսկեր: Դրանցից են՝

1. Ծրագրեր ստեղծող բազմաթիվ անձինք և ներդրողները չեն գիտակցում, որ հասարակությունը չգիտի ամեն ինչ: Մարդկանց հետաքրքրությունը և հուզմունքը հեշտությամբ գրավվում են նորություններով: Գաղափարները կարող են լինել լավ ձևավորված և օգտակար, սակայն անհրաժեշտ չափով գովազդ չունենան: Այդ պատճառով 4-ից 3 ստարտ-ափերը հաջողության չեն հասնում:

2. Crowdfunding հարթակներում գոյություն չունի մտավոր սեփականության պաշտպանության հնարավորություն: Եթե գաղափարը տեղադրվել է crowdfunding հարթակում, ապա այն չի արտոնագրվում: Հարթակում գաղափարը տեղադրելուց հետո անձն ունի 12 ամիս այդ գաղափարն արտոնագրելու համար: Եթե 12 ամսվա ընթացքում անձը չարտոնագրի գաղափարը, նա կկորցնի արտոնագրելու հնարա-



Գործարարական իրավունք

վորությունը:

3. Ծրագրերի նախագծեր առաջարկողների մեծ մասն ունի լավ գաղափարներ, սակայն չունի բիզնեսի վերաբերյալ գիտելիքներ և փորձ: Նրանք գաղափար չունեն, թե ինչպես բիզնես հիմնել, կամ ինչպես բավարարել բիզնեսի վերաբերյալ օրինական պահանջները: Նրանք չունեն նաև փորձառու օգնականներ, ովքեր կօգնեն նրանց:

4. Հարկային օրենքները, որոնք կարգավորում են առցանց առևտուրը, հստակ սահմանված չեն: Օրինակ՝ եթե crowdfunding-ի միջոցով գումարները հավաքվում են մի քանի պետությունից, արդյո՞ք միջազգային հարկային օրենքները կիրառելի են:

5. Գոյություն ունի խարդախության հնարավորություն: Օրինակ՝ գումարը կարող է օգտագործվել այլ նպատակով, քան նախատեսված էր: Որպեսզի անձինք խարդախների զոհ չդառնան, ակնկալվում է, որ նրանք կիրականացնեն հավուր պատշաճի ստուգում, մինչև գումարի արամադրումը, որը հաճախ անձինք չեն իրականացնում: Դա ունի մի քանի պատճառ.

1) Քանի որ ֆինանսավորում փնտրող կազմակերպությունների մեծ մասը փոքր է կամ նորաստեղծ, կամ նույնիսկ գրանցված չէ, ապա անկախ ստույգիտ իրականացնող մարմինները չունեն անհրաժեշտ տեղեկություն այդ կազմակերպությունների մասին:

2) Ներդրումների մեծ մասը կազմում է չնչին գումար, և ներդրողները յուրահատուկ ուշադրություն չեն դարձնում դրանք վերադարձնելուն: Երբ նրանք կատարում են ներդրումը, նրանք մոռանում են այդ գումարի մասին:

3) Ներդրողներից յուրաքանչյուրը մտածում է, որ մյուսներն իրականաց-

րել են հավուր պատշաճի ստուգում, միայն դրանից հետո են կատարում ներդրում: Սակայն իրականում ոչ ոք չի կատարել ստուգում:

Հնարավոր կարգավորումը Հայաստանի Հանրապետությունում

Հայաստանի Հանրապետությունում crowdfunding իրականացնելու համար ցանկալի կլինի օրենք ընդունել: Օրենքը մանրամասն կկարգավորի crowdfunding հարթակի, ներդրողի և ֆինանսավորում փնտրող անձի հետ կապված բոլոր հարաբերություններն առանձին բաժիններում:

Բացի դրանից, անհրաժեշտ կլինի մարմին, որը հսկողություն կիրականացնի իրականացվող crowdfunding գործարքների նկատմամբ:

Ֆինանսավորում փնտրող անձի վերաբերյալ կարգավորում

Օրենքը պետք է կարգավորի որոշակի առաջնային հարցեր, ինչպիսիք են՝

1. ո՞վ կարող է փնտրել ֆինանսավորում,

2. անհրաժեշտ է արդյոք լիցենզավորված անձ crowdfunding իրականացնելու համար, և, եթե այո, ապա ինչպես է պետք ստանա լիցենզիան.

3. որքա՞ն գումար կարող է հավաքել crowdfunding-ի միջոցով.

4. գոյություն ունի՞ արդյոք հսկողություն իրականացնող մարմին:

Ցանկացած անձ, ով ունի բիզնես ծրագիր, սակայն չունի անհրաժեշտ դրամական միջոցներ այն իրագործելու համար, և ցանկանում է ֆինանսավորում գտնել crowdfunding-ի միջոցով, պետք է ստանա համապատասխան լիցենզիա: Հաշվի առնելով միջազգային փորձը՝ ՀՀ-ում այդպիսի մարմին կարող է հանդիսանալ ԿԲ-ն: Քանի որ crowdfunding համակարգը կարող է

հանդիսանալ համակարգ խարդախություններ կատարելու համար, ապա անհրաժեշտ է լիցենզիա տրամադրել ոչ թե ժամանակով, այլ յուրաքանչյուր նոր ծրագրի համար crowdfunding իրականացնելու համար պահանջվի նոր լիցենզիա: Մինչ լիցենզիա տրամադրելը, անձը ԿԲ պետք է ներկայացնի.

1. ծրագիր, որի համար կատարվում է crowdfunding.

2. ներդրողի հնարավոր ռիսկեր ներդրում կատարելու դեպքում.

3. հարթակ, որի միջոցով կատարվելու է crowdfunding-ը.

4. ծրագրի անհաջողության դեպքում ներդրողների վնասների հատուցման հնարավոր եղանակներ:

Բացի նշված պահանջներից, անձը պետք է սահմանի գումարի հավանական չափ, որն անհրաժեշտ է նրան՝ ծրագիրը կյանքի կոչելու համար: Այդ գումարի մեջ նա պետք է ներառի նաև այն ծախսերը, որոնք անհրաժեշտ է կատարել ներդրումներ ստանալու ընթացքում: Սակայն այդ չափը պետք է լինի պատճառաբանված:

Այս պահանջներից որևէ մեկի չներկայացնելու դեպքում ԿԲ-ն կարող է մերժել լիցենզիայի տրամադրումը:

Անձը պետք է պարբերաբար ԿԲ ներկայացնի.

1. հաշվետվություն ստացած ներդրումների վերաբերյալ.

2. հաշվետվություն կատարած ծախսերի վերաբերյալ.

3. հաշվետվություն կատարված աշխատանքի վերաբերյալ:

Այդ անձը պետք է հնարավորություն տա ներդրողին կատարել հավոր պատշաճի ստուգում՝ համոզվելու, որ այդ ծրագրի համար ֆինանսավորում հավաքելը պարզապես խարդախու-

թյուն կատարելու միջոց չէ: Բացի դրանից, ֆինանսավորում փնտրող անձը պետք է հնարավորություն ընձեռի ներդրում կատարած անձին հետևել, թե ինչպես է օգտագործվում իր ներդրած գումարը: Եթե ֆինանսավորում փնտրող անձը հրաժարվի այսպիսի հնարավորություն տալուց, օրենքը պետք է տարբերակ նախատեսի, որպեսզի ներդրողը կարողանա դիմել համապատասխան պետական մարմիններին՝ ֆինանսավորում փնտրող անձի նկատմամբ ստուգում անցկացնելու, և անհրաժեշտության դեպքում սանկցիա կիրառելու համար:

Սակայն այսպիսի խիստ կարգավորումը կարող է վերաբերել մասնաբաժնային և պարտքային տեսակներին, քանի որ այս դեպքում ներդրողն ունի եկամուտ ստանալու նպատակ, և հնարավոր է ներդրի մեծ գումարներ: Իսկ մյուս 2 տեսակների՝ նվիրատվական և պարզևատրայինի դեպքում կարող է նախատեսվել ավելի պարզ կարգավորում՝ պայմանավորված այն հանգամանքով, որ ներդրողն այդ դեպքում մեծ գումար չի ծախսի, և նա անտարբեր է այդ գումարի հետագայի նկատմամբ:

Հարթակի վերաբերյալ կարգավորում

Հարթակը հանդիսանում է միջնորդ ներդրողի և ֆինանսավորում փնտրող անձի միջև: Քանի որ հարթակը կարող է օգտագործվել խարդախություններ կատարելու համար, օրենքը պետք է հարթակներին ներկայացնի պահանջներ:

1. Հարթակը պետք է գրանցվի պետական մարմիններում, որպեսզի ստանա գործելու թույլտվություն:

2. Հարթակին պետք է կցված լինի բանկային հաշիվ, որը սակայն կղեկա-



Գործարարական իրավունք

վարվի ոչ թե ֆինանսավորում փնտրող անձի կողմից, այլ պետական մարմինների կողմից լիցենզավորված անձի կողմից: Հարթակը բանկային հաշվին կցելը թույլ կտա վստահություն ներշնչել ներդրողին, որ նա չի դառնա խարդախության գոհ, և իր ներդրած գումարները կկորեն: Նա համոզված կլինի, որ իր ներդրած գումարը կհասնի ֆինանսավորում փնտրող անձին: Ինչ վերաբերում է այն հարցին, թե ինչպես պետք է ֆինանսավորում փնտրող անձն ստանա այդ գումարը, պատասխանը հետևյալն է: Գումարը փոխանցելուց առաջ, ֆինանսավորում փնտրող անձը պետք է ներդրողին փոխանցի իր տվյալները, այդ թվում նաև լիցենզիայի համարը: Ներդրողը ստիպված կլինի գումարը փոխանցելուց նշել այդ համարը: Իսկ գումարը փոխանցելուց հետո, երբ ֆինանսավորում փնտրող անձը պետք ստանա այդ գումարը, նա պետք է այդ հաշիվը կառավարողին ներկայացնի լիցենզիայի բնօրինակը, իսկ կառավարողը, համեմատելով ներդրողի նշած համարը և բնօրինակի համարը, և վստահ լինելով, որ դրանք համընկնում են, այդ անձին փոխանցի գումարը:

3. Փոխադարձ կապի հնարավորություն տալ ներդրողին և ֆինանսավորում փնտրող անձին: Հարթակը պետք է նախատեսված լինի այնպես, որ 2 մասնակիցները ստիպված չլինեն միմյանց հետ հաղորդակցվել այլ եղանակներով: Եվ բացի դրանից, պետք է հնարավորություն ստեղծել անհրաժեշտության դեպքում վերահսկել 2 մասնակիցների միջև շփումը:

Ներդրողի վերաբերյալ կարգավորումը

Քանի որ ներդրողը գումար է ներդնում իր սեփական միջոցների հաշվին,

սապա նա ինքնուրույն պետք է որոշի, թե որ ծրագրին և ինչ չափով ֆինանսական աջակցություն կցուցաբերի: Սակայն հնարավոր է, որ ներդրողը դառնա խարդախությունների գոհ՝ գումար ներդնելով: Այդպիսի խարդախություններից խուսափելու ձև կարող է լինել պրոֆեսիոնալ ներդրողներին ընդգրկելը ծրագրերը ֆինանսավորելու համար: Այս գաղափարի էությունն այն է, որ ոչ պրոֆեսիոնալ ներդրողը ներդրում կարողանա կատարել միայն պրոֆեսիոնալ ներդրողի կողմից համաձայնություն ստանալուց հետո: Պրոֆեսիոնալ կարող է համարվել այն ներդրողը, որի մասնագիտական զբաղմունքն է ներդրումներ կատարելը: Հայաստանում այդպիսի ներդրողներ կարող են համարվել ԱԿԲԱ ԱՄՈՒՆԴԻ և Յ2 ԱՄՊԵԳԱ-ն, որոնք օգտագործելով մարդկանց աշխատավարձից կատարվող կենսաթոշակային պահումները, կատարում են ներդրում՝ հետագայում օգուտ ստանալու և թոշակի ժամանակ մարդկանց հավելյալ գումար հետ տալու համար: Պրոֆեսիոնալի կողմից ներդրում կատարելը նպատակ է հետապնդում պարզել, թե արդյոք այդ ծրագիրը խարդախության եղանակ է, թե իսկապես այդ ծրագիրը կյանքի կոչելու համար անհրաժեշտ է գումար:

Սակայն եթե ոչ պրոֆեսիոնալ ներդրողը ներդրում կատարի պրոֆեսիոնալ ներդրողից հետո, սապա հնարավոր է, որ տեղի ունենա շահերի համընկնում: Այդ դեպքում, կարելի է ասել, որ ոչ պրոֆեսիոնալ ներդրողը դառնում է պրոֆեսիոնալ ներդրողի մրցակիցը, և վերջինս, տիրապետելով ավելի շատ ինֆորմացիայի՝ այդ բնագավառում մշտապես գտնվելու շնորհիվ, կխոչընդոտի ոչ պրոֆեսիոնալի ներգրավվե-

Գործարարական իրավունք

լում: Այդպիսի վիճակից խուսափելու համար անհրաժեշտ կլինի օրենքում նշել սահմանափակումներ, որոնք պետք է պահպանվեն ներդրողների կողմից: Կարող է սահմանվել, որ օրինակ՝ պրոֆեսիոնալ ներդրողը չի կարող կատարել պահանջվող ներդրումների ընդհանուր թվի ինչ-որ տոկոսը՝ հաշվի առնելով անձանց հետաքրքրությունը ծրագրերին: Որպեսզի այդ գործընթացը հեշտացվի, հարթակում՝ յուրաքանչյուր ծրագրի նկարագրությունում կարող է առանձին նախատեսվել տեղ, որտեղ կնշվեն այն անձինք, ովքեր ցանկություն ունեն կատարել ներդրում, և միայն այդտեղ ցանկություն հայտնաձև անձինք կկարողանան կատարել ռեալ ներդրում: Հաշվի առնելով ցանկացողների քանակը, հարթակը պետք է որոշի, թե ընդհանուր պահանջվող ներդրումի որ մասը պետք է կատարի պրոֆեսիոնալ ներդրողը: Իսկ ոչ պրոֆեսիոնալը կկարողանա ներդրել միայն պրոֆեսիոնալի կողմից իրենից պահանջվող ամբողջ ներդրումը կատարելուց հետո:

Ամփոփում

Ներկայումս Հայաստանում գոյու-

թյուն չունի crowdfunding-ի վերաբերյալ կարգավորում: Այդ պատճառով այն անձինք, ովքեր ցանկություն ունեն կատարել ներդրում այդ եղանակով, կարող են խաբվել և դառնալ խարդախությունների զոհ: Ներդրում կատարելուց առաջ անհրաժեշտ կլինի մասնաձևն ուսումնասիրել այդ ներդրումը կատարելու համար բոլոր առավելությունները և ռիսկերը, քանի որ ծրագրի անհաջողության դեպքում ներդրողը չի կարողանա հետ ստանալ իր ներդրած գումարը: Իսկ ֆինանսավորում փնտրող անձինք ցանկալի է իրենց ծրագրերը ներկայացնեն այնպիսի եղանակով, որ վստահություն հաղորդեն ներդրողներին: Վստահություն ստանալու համար նրանք կարող են.

- հնարավորինս պարզ ներկայացնել նրանց նպատակները և ծրագրերը.

- վստահեցնել, որ ծրագիրը հաջողություն կունենա.

- երաշխավորել ներդրողներին իր գումարը հետ ստանալու հնարավորությունը՝ պարտքային և մասնաբաժնային տեսակների դեպքում.

- ապահովել փոխադարձ կապը ներդրողի և ֆինանսավորում փնտրող անձի միջև:

1. **Amy Andrew** How start-ups can tap cash from ordinary people and give the prospect of huge profits in return, 18.06.2013, thismoneytalks.com, 18.06.2013.
2. Syndicatoroom.com, 18.10.2014.
3. **Jordan Sale** A brief history of crowdfunding, urbanful.org.
4. Syndicatoroom.com, 18.10.2014.
5. “Crowdfunding in the UK: top tips

for setting up a crowdfunding platform”, united-kingdom.taylorwessing.com, հոկտեմբեր 2014.

6. **Garry A Gabison** Understanding Crowdfunding and its Regulations, 2015, p. 20-24.

7. Regulation Crowdfunding, sec.gov.

8. Nate Nead “NINE RISKS ASSOCIATED WITH CROWDFUNDING”, crowdfund.co.



ՄԱՔՍԱՆԵՆԳՈՒԹՅԱՆԸ ՆՊԱՏՈՂ ԳՈՐԾՈՆՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Տնտեսական հարաբերությունների դեմ ուղղված հանցագործությունների (այդ թվում՝ մաքսանենգության) գոյությունն ու վերարտադրությունը պայմանավորված են այն նույն գործոններով, ինչպես և ընդհանրապես հանցավորությունը: Այսինքն՝ մաքսանենգությանը նպաստող գործոնները կազմում են ընդհանուր հանցավորության պատճառների և պայմանների հիմնախնդրի բաղկացուցիչ մաս: Միևնույն ժամանակ, սակայն, դրանք բնութագրվում են մի շարք առանձնահատկություններով:

Մասնավորապես՝ Հայաստանի Հանրապետությունում մաքսանենգության դրսևորումները պայմանավորված են հետևյալ օբյեկտիվ գործոններով՝ բարոյահոգեբանական, սոցիալ-տնտեսական, քաղաքական, կազմակերպակառավարչական և իրավական:

Բարոյահոգեբանական գործոնների առումով նախևառաջ անհրաժեշտ է նշել այն հանգամանքը, որ ներկայիս պայմաններում հայաստանցիների գիտակցության մեջ արմատավորվել է ամեն կերպ (այդ թվում՝ անօրինական ճանապարհով) հարստանալու ձգտումը: Ավելին, երկրի բնակչության ամենատարբեր խմբերի բազմաթիվ ներկայացուցիչների շրջանում լայն տարածում է ստացել պատկերացումն այն մասին, որ կենսական տարբեր խնդիրների լուծման համար հակաիրավական որոշ արարքների

կատարումը երբեմն ոչ միայն ընդունելի է, այլև անհրաժեշտ կամ անխուսափելի:

Դրան, բնականաբար, նպաստում է նաև հանցավոր գաղափարախոսության և բարոյականության ազդեցությունը, որը, ինչպես ցույց են տալիս հետազոտությունները, վերջին տարիներին մեր հասարակությունում առավել շոշափելի է: Շատերը հրապուրված են հանցավոր կյանքի հուսավառությամբ, ինչն էլ հաճախ կանխորոշում է նրանց վարքագիծը հասարակական տարբեր հարաբերություններում: Նման իրավիճակում հասարակության շրջանում լայն տարածում են ստանում հանցավոր ենթամշակույթի՝ ավանդույթներն ու կանոնները, այսինքն՝ տեղի է ունենում բնակչության գիտակցության և վարքագծի զրբալ քրեականացում:

Հանցածին էական նշանակություն ունի նաև ներկայիս հայ հասարակության սոցիալ-տնտեսական շերտավորումը, որը վերջին տարիներին Հայաստանում աննախադեպ չափերի է հասել: Մարդիկ ոչ մի կերպ չեն կարողանում համակերպվել այն մտքին, թե առանձին սոցիալական խմբերի եկամուտների ծավալները կարող են էապես տարբերվել: Բանն այն է, որ նախկինում, խորհրդային հզոր քարոզական մեքենայի շնորհիվ, մարդկանց ներշնչել էին, թե նրանք բացարձակապես հավասար են: Յուրաքանչյուրը համոզված էր, որ ոչ որ և ոչ մի

ԱՊՐԻԼ 2017 4 (214)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

դեպքում չի կարող ավելի հարուստ լինել մյուսներից: Եվ հանկարծ ի հայտ եկան հարուստների առանձին խմբեր, ինչի արդյունքում հասարակության ներսում լայնորեն տարածվեցին ունեցվածքային անհավասարության և սոցիալական անարդարության զգացումները⁴:

Այդ առումով լուրջ մտահոգության տեղիք է տալիս հատկապես անապահով ընտանիքներում ապրող երիտասարդների սոցիալ-տնտեսական ներկայիս դրությունը: Նրանք գրեթե զրկված են իրենց համար էական նշանակություն ունեցող՝ նորածն իրեր ձեռք բերելու և կյանքի այլ բարիքներից օգտվելու հնարավորությունից: Միևնույն ժամանակ, այդ բարիքների մասին նրանց տեղեկացվածությունը կասկած չի հարուցում. այդ ամենը գովազդվում է հեռուստատեսությամբ, ռադիոյով, համացանցային տարբեր սոցիալական կայքերում, ժամանակակից բազմաթիվ խանութ-սրահների ցուցափեղկերում և այլն: Բնականաբար, հաճախ երիտասարդների մոտ առաջ են գալիս նախանձի, արհամարիված և ոչ պիտանի լինելու զգացումներ, որոնք, իրենց հերթին, կարող են իրավախախտ վարքագծի պատճառ դառնալ (և հաճախ դառնում են): Ուստի, ամենևին պատահական չէ, որ հանցանք (այդ թվում՝ մաքսանենգություն) կատարողներից շատերն իրենց գործողությունները պատճառաբանում և, նույնիսկ, արդարացնում են վերը նշված բարիքները ձեռք բերելու, ինչպես նաև կրած զրկանքների ու տառապանքների համար հոգեբանական փոխհատուցում ստանալու ցանկությամբ⁵:

Մաքսանենգության դեմ պայքարի

արդյունավետության վրա բացասական ազդեցություն են ունենում նաև համապատասխան պարտադիր վճարումների (օրինակ՝ ավելացված արժեքի հարկի, մաքսատուրքերի և այլն), մեր կարծիքով, չարդարացված մեծ չափերը: Բանն այն է, որ հաճախ հենց դրանք են սահմանված հարկերից, տուրքերից և պարտադիր այլ վճարումներից խուսափելու պատճառ հանդիսանում, քանի որ դրանց վճարումն էապես ազդում է նրանց գործունեության եկամտաբերության վրա: Ուստի, պատահական չէ, որ, տվյալ իրավիճակով պայմանավորված, շատ գործարարներ գերադասում են համալրել ստվերային տնտեսությունը:

Այդ առումով հարկ է նշել նաև ազգային տնտեսության ցածր մրցունակությունը, որը գլխավորապես պայմանավորված է դրա առանձին ոլորտների տեխնոլոգիական բազայի հետամնացությամբ: Արդյունքում, երկրում արտադրվող ապրանքների ցածր որակի և բարձր ինքնարժեքի պատճառով շատ հայրենական գործարարներ արտասահմանյան ֆիրմաների կողմից դուրս են մղվում շուկայից՝ ստիպված լինելով դադարեցնել իրենց գործունեությունը:

Հանցավորության քննարկվող դրսևորմանը նպաստող օբյեկտիվ գործոնների շարքում հարկ է նշել նաև այն հանգամանքը, որ ԽՍՀՄ փլուզումից հետո ձևավորված նոր պետություններում (այդ թվում՝ Հայաստանի Հանրապետությունում) էապես սրվեցին մաքսային կարգավորման և հսկողության ոլորտում առկա հիմնախնդիրները, որոնց վերջնական լուծումը դեռ երկար ժամանակ կպահանջի: Միևնույն ժամանակ, այդ խն-



Քրեական իրավունք

դիրներին, որպես կանոն, քաջատեղյակ են նաև մաքսանենգությամբ զբաղվողները, ովքեր հաջողությամբ կարողանում են օգտագործել դրանք իրենց հանցավոր նպատակների իրականացման համար: Մասնավորապես՝ իրավապահ մարմինների ներկայացուցիչների, մաքսավորների և մաքսանենգության համար դատապարտված անձանց շրջանում մեր կողմից իրականացված հարցումների արդյունքները ցույց են տալիս, որ քննարկվող հանցանք կատարողները ոչ միայն քաջատեղյակ են մաքսային հսկողության տեխնոլոգիական և այլ նրբություններին, այլև հաճախ օգտվում են տվյալ ոլորտում առկա բարդություններից, որոնք գլխավորապես կապված են տարբեր իրավիճակներում համապատասխան ծառայողների կողմից օպերատիվ որոշումներ կայացնելու անհրաժեշտության հետ:

Բացի այդ, Հայաստանի Հանրապետության և օտարերկրյա մի շարք պետությունների (մասնավորապես՝ ԵՏՄ անդամ հանդիսացող) միջև մաքսային հսկողության թուլացման կամ դրա վերացման վերաբերյալ կնքված միջազգային համաձայնագրերը երկակի նշանակություն ունեն: Դրանց ուժով, մի կողմից՝ ընդգծվում է սահմանների թափանցիկությունը, ինչը խթանում է տնտեսական հարաբերությունների, ապրանքափոխանակության զարգացումը, մյուս կողմից՝ նպաստավոր պայմաններ են ստեղծվում ոչ միայն տնտեսական նշանակության ապրանքների, այլև թմրանյութերի, զենքի, կեղծ փողերի և հանրավտանգ այլ առարկաների տեղափոխման (արտահանման, ներմուծման) համար: Այդ առումով թե՛ մեր ուսումնասիրությունները և թե՛

փորձագիտական տարբեր գնահատականները վկայում են, որ մաքսանենգությամբ զբաղվողները հաճախ հմտորեն օգտվում են նաև նշված հանգամանքից:

Բացի այդ, հանցածին նշանակություն ունի նաև որոշ պետությունների (մասնավորապես՝ Ադրբեջանի և Թուրքիայի) հետ մաքսային հսկողության բացակայությունը: Ճիշտ է, նշված երկրների հետ Հայաստանի Հանրապետության պետական սահմանները խստորեն վերահսկվում են, սակայն հայտնի են դեպքեր, երբ դրանցով մաքսանենգ ճանապարհով տեղափոխվում են հատկապես տնտեսական նշանակության ապրանքներ (սննդամթերք, ծխախոտ, ալկոհոլային խմիչքներ և այլն): Ավելին, չի բացառվում նաև զենքի և թմրանյութերի մաքսանենգությունը, թեև մնան դեպքեր պաշտոնապես դեռևս չեն արձանագրվել:

Հանցավորության քննարկվող դրսևորման բացասական միտումների վրա զգալի ազդեցություն է թողնում նաև պետական որոշ ծառայողների կոռումպացվածությունը, մաքսանենգությամբ զբաղվողների հետ նրանց «գործընկերական» հարաբերությունները: Այդ մասին են վկայում նաև համապատասխան մասնագետների շրջանում մեր կողմից իրականացված հարցումների արդյունքներն ու փորձագիտական տարբեր գնահատականները: Մինչդեռ, դրանց դեմ պայքարի առումով էական դրական տեղաշարժ չի նկատվում:

Պետական ծառայողների կոռումպացվածությամբ պայմանավորված՝ տեղի է ունենում նաև տնտեսության և դրա կառավարման ոլորտների քրեականացում, ինչը նպաստավոր պայ-

մաններ է ստեղծում հանցավոր ճանապարհով ձեռք բերված եկամուտները թաքցնելու, հարկերը, տուրքերը և պարտադիր այլ վճարումները կատարելուց խուսափելու համար⁶: Միևնույն ժամանակ, հետազոտությունները ցույց են տալիս, որ կոռուպցիան ոչ միայն պայմանավորում է հանցավորության ու դրա առանձին դրսևորումների տարածումը, այլև խոչընդոտում համապատասխան երկրների սոցիալ-տնտեսական զարգացումը⁷:

Հայաստանի Հանրապետությունում մաքսանենգությանը նպաստող օբյեկտիվ գործոնների շարքում հարկ է նշել նաև կազմակերպված հանցավոր խմբերի գործունեության բացահայտման և դրանց ներկայացուցիչներին պատասխանատվության ենթարկելու ոլորտներում առկա թերություններն ու բացթողումները: Վերջիններս գլխավորապես պայմանավորված են այդ խմբերի կառուցվածքային կազմակերպվածությամբ և դրանց ներկայացուցիչների միջև դերերի հստակ բաշխմամբ ու տարբեր պաշտոնյաների հետ սերտաճմամբ:

Քննարկվող գործոնների առումով առանձնահատուկ նշանակություն ունեն նաև մաքսային և իրավապահ մարմինների աշխատակիցների մասնագիտական պատրաստվածության ցածր մակարդակն ու համապատասխան կառույցների միջև պատշաճ համագործակցության բացակայությունը: Տվյալ հանգամանքը հատկապես կարևորվում է մաքսային պատշաճ հսկողություն իրականացնելու և մաքսանենգության դեպքերը կանխելու տեսանկյունից: Գաղտնիք չէ, որ բանիմաց կադրերը, համապատասխան այլ կառույցների հետ արդյու-

նավետ համագործակցության պայմաններում, առավել օգտակար են նշված գործառույթն իրականացնելու համար:

Քննիչների և մաքսավորների մասնագիտական պատրաստվածության ցածր մակարդակի մասին են վկայում նրանց շրջանում մեր կողմից իրականացված հարցումները: Մասնավորապես՝ հարցման ենթարկվածների շուրջ կեսը (48,7%-ը) խոստովանել է, որ քրեական և մաքսային օրենսդրության նորմերի պատշաճ կիրառմանը խոչընդոտում է համապատասխան ծառայողների մասնագիտական պատրաստվածության ոչ բավականաչափ բարձր մակարդակը: Նրանց ընդամենը 14,3%-ն է նշել, որ ծանոթ է տվյալ ոլորտին վերաբերող տեսական և մեթոդաբանական գրականությանը: Միևնույն ժամանակ, հարցվածների 74,8%-ն ընդունել է, որ տնտեսական գործունեության դեմ ուղղված հանցագործությունների (այդ թվում՝ մաքսանենգությունների) կանխարգելման արդյունավետությունն ապահովելու առումով խիստ կարևորվում է մասնագիտական որակների բարձրացումը, ինչին կարող են նպաստել հատուկ կազմակերպվող վերապատրաստման դասընթացները:

Ինչ վերաբերում է վերոհիշյալ մարմինների համագործակցությանը, ապա այդ առումով պետք է նշել, որ լուրջ թերություններ կան հատկապես օպերատիվ տեղեկատվության ձեռքբերման, մշակման և փոխանակման ոլորտներում: Դրան է նպաստում նաև ՀՀ քրեական, քրեադատավարական և մաքսային գործող օրենսդրության անկատարությունը: Այդ մասին, մեր կողմից անցկացված հարցումներ-



Քրեական իրավունք

րի արդյունքներում, նշել են նաև վերոհիշյալ մարմինների աշխատակիցները: Վերջիններիս ընդամենը 52,3%-ն էր այդ համագործակցությունն արդյունավետ համարել՝ քննարկվող հանգամանքի հետ կապված թերություններն ու բացթողումները գլխավորապես պայմանավորելով համապատասխան օրենսդրական բազայի բացակայությամբ կամ անկատարությամբ:

Մաքսանենգությանը նպաստող սուբյեկտիվ գործոնները, ի տարբերություն օբյեկտիվների, կապված են ոչ թե մարդկանց գիտակցությունից և կամքից անկախ գոյություն ունեցող հանգամանքներից, այլ անձի հակահասարակական հայացքներից, շարժառիթներից, սովորություններից, ինչպես նաև նրա բարոյահոգեբանական ոլորտի ձևախեղումներից: Այդ կապակցությամբ մասնագիտական գրականության մեջ արդարացիորեն նշվում է, որ հանցավոր վարքագծի հիմքում, որպես կանոն, հակաբարոյական, ձևախեղված պահանջումներն են, որոնք վերաբերում են մարդկային կենսագործունեության նյութական և հոգևոր ոլորտներին*:

Այս առումով նախևառաջ հարկ է նշել այն հանգամանքը, որ Հայաստանի Հանրապետությունում մաքսանենգություն կատարողները մի շարք հատկանիշներով զգալիորեն տարբերվում են ինչպես օրինապաշտ քաղաքացիներից, այնպես էլ հանցավոր բազմաթիվ այլ արարքներ կատարողներից: Մասնավորապես՝ նրանց բնորոշ են գլխավորապես շահադիտական-սպառողական կողմնորոշումները, ցանկացած գնով հարստանալու, ճոխ կյանք վարելու, թանկարժեք առարկաների տիրապետելու ձգտու-

մը: Նրանց համոզմամբ, ազնիվ աշխատանքով, օրինապահ վարքագիծ դրսևորելով հնարավոր չէ իրենց պահանջումներին համապատասխանող կյանք վարելու համար անհրաժեշտ նախապայմաններ ստեղծել:

Պատահական չէ, որ ՀՀ-ում քննարկվող հանցագործությունները գլխավորապես պայմանավորված են այդ հանցանքները կատարողների ձևախեղված արժեքային կողմնորոշումներով, նրանց պահանջումների և շարժառիթների սոցիալապես անընդունելի, բարոյական և իրավական տեսանկյունից դատապարտելի համակարգերով: Նշված անձանց՝ մաքսանենգությանը նպաստող սուբյեկտիվ գործոններ հանդիսացող խաթարված արժեքային կողմնորոշումներն ու պահանջումները, որպես կանոն, կապված են եղել սեփական բիզնեսը շատ արագ զարգացնելու և դրա արդյունքում հնարավորինս շուտ և մեծ եկամուտ ստանալու, թանկարժեք մեքենա, ժամանակակից բրենդային հագուստ, բջջային հեռախոս, զարդեր, թմրանյութեր ձեռք բերելու և օգտագործելու ցանկության հետ:

Միևնույն ժամանակ, իրավիճակն ավելի է բարդանում այն հանգամանքով պայմանավորված, որ ներկայիս Հայաստանի Հանրապետությունում առավել ազդեցիկ է դարձել հասարակական գիտակցության վրա հարստության պաշտամունքի, «կտեզոմանիայի» (հարստամոլության) ներգործությունը, սրվել են իրավական միհիլիզմի (մերժողականության) դրսևորումները: Մասնավորապես՝ շատերի համար փողը, հարստությունը հանդիսանում են բարձրագույն արժեքներ, որոնցով էլ գլխավորապես պայմանավորված է մարդու կարգավիճակը, արժանապատվու-

թյունը: Ուստի, պատահական չէ, որ նշված բարիքների հասանելիությունն ապահովելու համար, նրանց կարծիքով, ընդունելի են բոլոր միջոցները, այդ թվում՝ հանցավոր:

Մաքսանենգության համար դատապարտված անձանց և դատավորների ու իրավապահ մարմինների ներկայացուցիչների շրջանում մեր կողմից իրականացված հարցումների արդյունքները վկայում են, որ քննարկվող հանցանքը կատարողներից շատերը ձգտում են տիրանալ ցանկալի նյութական արժեքների, ինչը հնարավորություն կտա նրանց.

- բավարարված զգալ անձամիջյան հարաբերություններում և գրավել իրենց հետաքրքրող մարդկանց ուշադրությունն ու հաճույք ստանալ սեփական զոյությունից.

- բարելավել սեփական կարգավիճակը և բարձրանալ իրենց համար ցանկալի հանդիսացող շրջապատի աչքերում.

- ստեղծել կամ զարգացնել սեփական բիզնեսը և ընդլայնել շփումների

շրջանակը՝ մուտք գործելով շատերի կողմից «էլիտար» համարվող շրջապատ.

- զերծ մնալ աշխատանքի տեղավորվելու և արդար աշխատանքով գումար վաստակելու համար լրացուցիչ, իրենց կարծիքով, անիմաստ ջանքեր գործադրելուց.

- վարել թանկարժեք ավտոմեքենա, հագնել բրենդային հագուստ, կրել ճոխ բջջային հեռախոս և օգտվել կյանքի այլ, նախկինում անհասանելի բարիքներից.

- շռայլություններ թույլ տալ և սեփական հաճույքների համար մեծ գումարներ ծախսել:

Այսպիսով, Հայաստանի Հանրապետությունում առկա են մաքսանենգություններին նպաստող օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ բնույթի մի շարք առանձնահատուկ գործոններ, որոնք անհրաժեշտ է հաշվի առնել հանրորեն վտանգավոր տվյալ երևույթի դեմ պայքարի արդյունավետության բարձրացմանն ուղղված միջոցառումներ մշակելիս և իրականացնելիս:

1. *Анисимов В.М.* Криминальная субкультура. Уфа: Уфимский юридический институт МВД РФ, 1997, с. 10-50.

2. *Бовкун В.В.* Объективные факторы, обуславливающие совершение контрабанды // Пробелы в российском законодательстве, 2009, N1, с. 166.

3. *Габузян А.А.* Проблемы преступности в Республике Армения в переходный период. Ереван, 2007, с. 118.

4. *Аракелян С.В.* Преступное насилие. Ереван: Изд-во ЕГУ, 2013, с. 95.

5. *Антонян Ю.М.* Жестокость в на-

шей жизни. М., «Инфра-М», 1995, с. 272-273.

6. *Овчинский В.С., Эминов В.Е. и др.* Основы борьбы с организованной преступностью. М., ИНФРА-М, 1996, с. 16-24.

7. *Ларьков А., Кесарева Т.* Экономическая преступность: характеристика и факторный анализ // Уголовное право, 1998, N33, с. 133.

8. *Панов Н.И.* Способ совершения преступления и уголовная ответственность. Харьков: Вища шк. Изд-во при Харьк. ун-те, 1982, с. 77.



ԾԱՅՐԱՇԵՂ ԱՆՀՐԱԺԵՆՏՈՒԹՅՈՒՆԸ՝ ՈՐՊԵՍ ԱՆՁԻ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՄՊԱՆՈՎՄԱՆ ԻՆՔՆՎԱՐ ՔՐԵԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ՄԻՋՈՑ

Ծայրահեղ անհրաժեշտության վիճակում կատարված արարքն օրինաչափ, կատարված արարքի հանցավորությունը բացառող հանգամանք է: Այս իրավիճակի իրավաբանական գնահատականը, այսպիսով, հավասարազոր է անհրաժեշտ պաշտպանության վիճակում կատարված գործողության գնահատականին:

ՀՀ քրեական օրենքի 44-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն. «1. Հանցագործություն չի համարվում քրեական օրենքով պաշտպանվող շահերին վնաս պատճառելը ծայրահեղ անհրաժեշտության վիճակում, այսինքն՝ տվյալ անձի կամ այլ անձանց կյանքին, առողջությանը, իրավունքներին և օրինական շահերին, հասարակության կամ պետության շահերին անմիջականորեն սպառնացող վտանգը վերացնելու համար, եթե այդ վտանգը չէր կարելի վերացնել այլ միջոցներով և թույլ չի տրվել ծայրահեղ անհրաժեշտության սահմանների անցում»:

Ծայրահեղ անհրաժեշտության ինստիտուտի դերը պայմանավորված է նրա սոցիալ-քաղաքական ուղղվածությամբ և հանրային օգտակարությամբ: Վերջիններս իրենց կոնկրետ դրսևորումն են ստանում, երբ վերացնում են որոշակի կարևորություն ունեցող անհատական և հանրային շահերին սպառնացող վտանգը՝ այդ ընթացքում զոհաբերելով համեմատաբար նվազ արժեքավոր կոլեկտիվ և անհատական շահեր¹: Ծայրահեղ անհրաժեշտության վիճակում գործող սուբյեկտներն օրինաչափ շահը փրկում են տվյալ իրավիճակում վնաս պատճառելուց բացի այլ ճանապարհով վնասը վերացնելու

հնարավորության չլինելու պայմաններում, ընդ որում, հասցված վնասը կանխված վնասի համեմատությամբ ավելի նվազ կարևորություն ունի:

Ի տարբերություն անհրաժեշտ պաշտպանության, որի ժամանակ սպառնացող վտանգը կանխվում է ոտնձգողին վնաս հասցնելու միջոցով, ծայրահեղ անհրաժեշտության ժամանակ օրենքով պաշտպանվող բարիքին սպառնացող վտանգը կանխվում է մեկ այլ բարիքի վնաս հասցնելու միջոցով: Չնայած ծայրահեղ անհրաժեշտության դեպքում վնաս է հասցվում օրենքով պաշտպանվող շահերին, օրենսդիրն արդարացիորեն այն համարում է իրավաչափ և արարքի հանցավորությունը բացառող հանգամանք, որովհետև անձը, վնաս հասցնելով հանդերձ, ձգտում է այդ միջոցով կանխել ավելի մեծ վնասի սպառնալիքը: Փաստորեն ծայրահեղ անհրաժեշտության վիճակն առաջանում է օրենքով պաշտպանվող երկու բարիքների (շահերի) բախման ժամանակ: Նման իրավիճակներում անհրաժեշտություն է առաջանում ընտրություն կատարել այդ բարիքների միջև և մի բարիքը (շահը) պաշտպանել մյուսի հաշվին: Բնականաբար, նախապատվությունը պետք է տրվի առավել արժեքավոր բարիքին կամ այն բարիքին, որին ավելի մեծ վտանգ է սպառնում: Ուստի ծայրահեղ անհրաժեշտության վիճակում կատարված գործողությունները (անգործությունը) իրավաչափ կհամարվեն այն դեպքում, երբ սպառնացող վտանգի համեմատ ավելի փոքր վնաս հասցվի²:

Ծայրահեղ անհրաժեշտության օրինաչափության պայմանները սովորաբար

ԱՊՐԻԼ 2017 4 (214)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

դասակարգվում են որպես սպառնացող վտանգին վերաբերող և պաշտպանությանը բնութագրող պայմաններ:

Սպառնացող վտանգին վերաբերող օրինաչափության պայմանները հանգում են հետևյալին.

ա) Ծայրահեղ անհրաժեշտության դեպքում տվյալ անձի կամ այլ անձանց կյանքին, առողջությանը, իրավունքներին և օրինական շահերին, հասարակության կամ պետության շահերին անմիջականորեն սպառնացող վտանգի աղբյուրը կարող է միանգամայն բազմապիսի ու բազմատեսակ լինել:

Ծայրահեղ անհրաժեշտության վիճակ կարող է առաջանալ բնության ուժերի հետևանքով (ջրհեղեղ, երկրաշարժ, բուք, առատ ձյուն, մրրիկ և այլն), որոնցից զանազան արժեքներ փրկելու համար սուբյեկտը հարկադրված է լինում հանցագործություն հիշեցնող մեկ այլ արարք կատարել, օրինակ, հեղեղի հնարավոր հետևանքները խափանելու համար քանդել հարևանի պատը և դրա քարերով փակել հեղեղատի ճանապարհը:

Ֆիզիոլոգիական և պաթոլոգիական պրոցեսները նույնպես կարող են այնպիսի վիճակ ստեղծել, որի վերացման համար ավելի փոքր վնաս է պատճառվում³:

Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ անհնարին է տալ վտանգի այն աղբյուրների սպառիչ ցանկը, որոնք ծայրահեղ անհրաժեշտության վիճակ են ստեղծում, քանի որ միշտ կարող է ի հայտ գալ մի դեպք, որը նախատեսված չլինի անգամ ամենաընդարձակ ցանկով:

բ) Ծայրահեղ անհրաժեշտության ժամանակ վտանգը պետք է առկա և իրական լինի, այսինքն՝ իսկապես գոյություն ունենա և կարծեցյալ բնույթ չկրի:

Վտանգի ռեալությունը նշանակում է, որ այն պետք է գոյություն ունենա իրականում, այլ ոչ թե անձի սուբյեկտիվ պատկերացման կամ երևակայության մեջ: Վտանգի առկայության և ռեալության մասին սխալ պատկերացումները չեն կարող ծայրահեղ անհրաժեշտության վիճակ

ստեղծել, բայց ազդեցություն են ունենում կատարվածի սուբյեկտիվ կողմի վրա:

Եթե սուբյեկտը ենթադրել է, որ վտանգ գոյություն ունի, չնայած ըստ գործի հանգամանքների կարող էր և պետք է գիտակցել իր ենթադրության ոչ իրական լինելը, սակայն նա պատասխանատվության է ենթարկվում անգոյությունը վնաս պատճառելու համար, այսինքն՝ մի գործողության համար, որը ձեռնարկվել է ենթադրվելիք վտանգը վերացնելու միտումով: Իսկ եթե նա բոլոր հիմքերն ունեցել է ենթադրելու, որ վտանգը ռեալ գոյություն ունի, և ըստ գործի հանգամանքների չէր կարող գիտակցել իր ենթադրության ոչ ճիշտ լինելը, սակայն այդպիսի կարծեցյալ վտանգը վերացնելու համար պատճառված վնասը պատահական կլինի և քրեական պատասխանատվության չի հանգեցնի:

Ծայրահեղ անհրաժեշտության օրինաչափության այն պայմանները, որոնք վերաբերում են պաշտպանությանը, հետևյալներն են.

ա) Ծայրահեղ անհրաժեշտության իրավիճակում կատարվող գործողություններով կարող են պաշտպանվել ինչպես սեփական, այնպես էլ ուրիշի, կոլեկտիվ և անհատական շահերը: Օրինաչափության այս պայմանը նշանակում է, որ ծայրահեղ անհրաժեշտության ճանապարհով կարելի է պահպանել անձի կյանքը, առողջությունը, ազատությունը, ինչպես իր, այնպես էլ ուրիշի գույքը: Ծայրահեղ անհրաժեշտության ակտի միջոցով թույլատրելի է նաև ցանկացած ընդհանրական շահերի պաշտպանությունը՝ պետության շահերը, հանրային շահերը:

Ծայրահեղ անհրաժեշտության միջոցով կարելի է պաշտպանել միայն համապատասխան օրինական իրավունքներն ու շահերը: Օրենքով չպահպանվող շահերի պաշտպանությունը ծայրահեղ անհրաժեշտության ճանապարհով չի կարող ճանաչվել որպես իրավաչափ գործողություն:

բ) Ծայրահեղ անհրաժեշտությունը հանդես է գալիս որպես արարքի հանցավորությունը բացառող հանգամանք միայն



Քրեական իրավունք

այն դեպքում, երբ սպառնացող վտանգը տվյալ հանգամանքներում այլ միջոցներով չէր կարելի վերացնել:

Միանգամայն բնական ու հասկանալի է, որ սպառնացող վտանգն այլ միջոցներով վերացնելու անհնարիությունը յուրաքանչյուր անգամ լուծվում է՝ ելնելով կոնկրետ իրավիճակից: Սա նշանակում է, որ փաստական իրավիճակը օբյեկտիվորեն այնպիսին է եղել, որ անհատական կամ ընդհանրական շահերի համար ստեղծված վտանգը կարող է վերացվել միայն ծայրահեղ միջոցներով, այն էլ՝ երրորդ անձանց վնաս պատճառելու միջոցով:

Ծայրահեղ անհրաժեշտության պայմանն առաջադրվում է այն պատճառով, որ ծայրահեղ անհրաժեշտության ժամանակ վտանգը օրենքով պահպանվող մեկ շահից փոխադրվում է մեկ այլ այնպիսի շահի վրա, որը նույնպես օգտվում է օրենքի այդպիսի պաշտպանությունից: Պաշտպանության նման միջոցը հանրորեն վտանգավոր չի դառնում, այլ ընդհակառակը, օրինաչափ է համարվում միայն այն ժամանակ, երբ այն տվյալ բարիքը փրկելու ծայրահեղ, բացառիկ միջոց է: Ուստի, եթե վտանգից կարելի է խույս տալ այլ միջոցներով, առանց որևէ վնաս պատճառելու. օրինակ՝ փախուստի դիմելով, ապա ծայրահեղ անհրաժեշտության ակտի իրականացումը նման պայմաններում չի կարող իրավաչափ համարվել: Նշված հատկանիշով ծայրահեղ անհրաժեշտությունը տարբերվում է անհրաժեշտ պաշտպանությունից: Ծայրահեղ անհրաժեշտությունն օրինաչափ ճանաչելու համար հիշյալ պայմանի պահանջն ուղղակիորեն բխում է գործող քրեական օրենսդրությունից (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 44-րդ հոդված):

Ասվածը բնավ չի նշանակում, թե ծայրահեղ անհրաժեշտության վիճակում գործող անձի տրամադրության տակ սպառնացող վտանգից ընդհանրապես փրկվելու այլ միջոց չկա: Բայց նշանակում է, որ սուբյեկտի տրամադրության տակ չկա այնպիսի միջոց, որը վնաս չպատճառի

օրենքով պահպանվող այլ շահերի:

գ) Ծայրահեղ անհրաժեշտությունը վերացնում է արարքի հանցավորությունն այն դեպքում, երբ դրանով պատճառված վնասը կանխված վնասի համեմատությամբ ավելի նվազ կարևորություն ունենա:

Քանի որ ծայրահեղ անհրաժեշտության վիճակը, ի տարբերություն անհրաժեշտ պաշտպանության, վտանգը վերացնում է ոչ թե անմիջականորեն ուսնձգողին, այլ վերացվող վտանգի հետ առնչություն չունեցող որևէ այլ հանրային կամ անհատական շահի վնաս պատճառելու ճանապարհով, ապա հենց պլանով էլ պետք է բացատրել օրենքով ծայրահեղ անհրաժեշտությանը ներկայացվող այն պահանջը, թե ծայրահեղ անհրաժեշտության վիճակում հասցված վնասը կանխված վնասի համեմատությամբ պետք է ավելի նվազ կարևորություն ունենա:

Այսպիսով, քրեական օրենքը խոսում է մի կողմից՝ պատճառված վնասի, մյուս կողմից՝ կանխված վնասի մասին: Ավելի պարզ ասած՝ ծայրահեղ անհրաժեշտության վիճակը ճիշտ ընկալելու համար այդ երկու վնասները համեմատության մեջ են դրվում: Սակայն վերջիններիս հարաբերակցությունը ծայրահեղ անհրաժեշտության և անհրաժեշտ պաշտպանության ժամանակ տարբեր են: Ծայրահեղ անհրաժեշտության օրինաչափությունը հավաստելու համար պարտադիր է, որ հասցված վնասը կանխված վնասի համեմատությամբ ավելի նվազ կարևորություն ունենա, այսինքն՝ մի պահանջ, որը պարտադիր չէ անհրաժեշտ պաշտպանության վիճակի համար: Ընդ որում, որոշակի բարիքներն ավելի կամ պակաս արժեքավոր ճանաչելու հարցը յուրաքանչյուր առանձին դեպքում լուծվում է՝ ելնելով կատարվածի ողջ կոնկրետ իրավիճակից:

Սպառնացող և հասցվող վնասների արժեքավորության հարցը պետք է լուծվի իրադրության հանգամանքներից ելնելով⁴: Ընդ որում, կանխված և հասցված վնասների համեմատության հարցը լուծելիս անհրաժեշտ է հիմնվել ոչ թե սուբյեկտիվ,

այլ օբյեկտիվ չափանիշի վրա: Այլ կերպ ասած՝ ոչ մի նշանակություն չունի այն հանգամանքը, թե ինչպես է գնահատում կանխված և հասցված վնասների արժեքը ինքը՝ ծայրահեղ անհրաժեշտության ակտն իրականացրած անձը (հնարավոր է, որ որևէ մեկն իր արժեքավոր գույքն ավելի թանկ գնահատի, քան ուրիշի առողջությունը): Կարևորն այն է, թե օբյեկտիվորեն որ վնասն է առավել կամ պակաս արժեքավոր: Ծայրահեղ անհրաժեշտության իրավաչափության հարցը լուծելիս անհրաժեշտ է հաշվի առնել նաև կոնկրետ իրադրության այլ հանգամանքները: Մասնավորապես՝ էքստրեմալ պայմաններում վտանգը կարող է այնքան հանկարծակի ծագել և արագընթաց լինել, որ անձի համար դժվար լինի ճիշտ գնահատել սպառնացող վտանգի բնույթը:

Քրեական իրավունքի երկու դասական ինստիտուտներն ընդհանուր շատ բան ունեն: Միևնույն ժամանակ, դրանց միջև կան նաև էական տարբերություններ: Անհրաժեշտ պաշտպանության էությունը հանրորեն վտանգավոր ոտնձգությունից՝ օրենքով պահպանվող օբյեկտների պաշտպանության ընթացքում ոտնձգողին վնաս պատճառելն է: Իսկ ծայրահեղ անհրաժեշտության էությունն այն է, որ օրենքով պահպանվող մեկ բարիքը պաշտպանվում է մեկ ուրիշ բարիքի վնաս պատճառելու

հաշվին⁵:

Անհրաժեշտ պաշտպանության ժամանակ վտանգի աղբյուրը մարդու հարձակումն է (ոտնձգությունը), իսկ ծայրահեղ անհրաժեշտության դեպքում՝ վտանգի աղբյուրը զգալիորեն լայն է, այդ թվում նաև մարդու հարձակումը՝ պայմանով, որ վնասը պետք է պատճառվի ոչ թե հարձակվողին, այլ երրորդ անձանց: Անհրաժեշտ պաշտպանության ընթացքում վնասը պատճառվում է միայն բուն հարձակվողին և նրա շահերին, իսկ ծայրահեղ անհրաժեշտության ժամանակ վնասն առավել հաճախ պատճառվում է ոչ այն անձանց, որոնց գործողություններով առաջացել է տվյալ վտանգը⁶: Անհրաժեշտ պաշտպանության ժամանակ ոտնձգողին պատճառվող վնասը կարող է ավելի փոքր, հավասար կամ ավելի մեծ լինել՝ կանխված վնասի համեմատությամբ: Ծայրահեղ անհրաժեշտության դեպքում՝ հասցված վնասը կանխված վնասի համեմատությամբ միշտ ավելի նվազ կարևորություն ունի:

Անձի անվտանգության տեսանկյունից՝ և՛ անհրաժեշտ պաշտպանությունը, և՛ ծայրահեղ անհրաժեշտությունը քրեաիրավական հիմնավորց դասական ինստիտուտներն են, որոնք ուղղված են պաշտպանելու տվյալ հարձակման ենթակա անձի անվտանգությունը, երրորդ անձանց շահերը:

1. *Ларченко М.А.* Криминологически значимые факторы и определение их роли в детерминации преступного поведения //Государство и право. 2016, N7, с. 40-41. *Блинников В.А.* Система обстоятельств, исключающая преступность деяния в уголовном праве. Россия: дисс...канд. юрид. наук. Н. Новгород, 2002, с. 53-54.

2. Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք: Ընդհանուր մաս: Գասագիրք բուհերի համար: Երևան, 2012, էջ 342-343:

3. *Слуцкий И.И.* Обстоятельства, исключающие уголовную ответственность, издво ЛГУ, 1996, с. 97.

4. *Гехфенбаум Г.В.* Крайняя необходимость в уголовном праве: дис... канд. юрид. наук. Ставрополь, 2002, с. 78-79. *Пархоменко С.В.* Деяния, преступность которых исключается в силу социальной полезности и необходимости: дис... д-ра юрид. наук. Уркутск, 2004, с. 216-217.

5. *Михайлов С.М.* Нормативно-правовая защита прав и свобод человека и гражданина: дис...канд. юрид. наук. Чебоксары, 2005, с. 118-119.

6. *Новикова М.А.* Безопасность личности в Российском обществе в условиях становления государства: дис... канд. юрид. наук. М., 2003, с. 241-242.



Իրավաբանական Հոգեբանություն

Լևոն ՍԱՐԳՍՅԱՆ

*ՀՊՄՀ կիրառական հոգեբանության ամբիոնի դասախոս,
հոգեբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ*

Մանուկ ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄՅԱՆ

ՀՊՄՀ իրավաբանական հոգեբանության մագիստրոս

ՏԻԳՐԱՆՈՒՀԻ ԱՐՇԱԿՅԱՆ

ՀՊՄՀ իրավաբանական հոգեբանության մագիստրոս

ՊՐՈԲԱՅԻՆ ՇԱՌԱՅՈՒԹՅԱՆ ԴԵՐԸ

ԴԱՏԱԴԱՐՏՅԱԼՆԵՐԻ

ՀԱՐՄԱՐՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՅՈՒՄ

Ռատապարտյալի անձի վերատուգոցային խնդիրներից է համարվում ազատության պայմաններին, մարտահրավերներին, տարատեսակ խնդիրներին (ֆինանսական, սոցիալական, հոգեբանական և այլն) հարմարումը, որում կարևորվում է այն հարցը, թե դատապարտյալը պատժի կրումից ինչպիսի հանգամանքներում է ազատվել: Այն կարող է լինել ինչպես պատժաժամկետի ավարտված լինելու, առողջության ծայրահեղ վատթարացման, ոչ ծանր հանցագործությունների կատարման պարագայում համաներման արժանանալու, գործով որոշ հանգամանքների բացահայտման պրոյունքում անմեղսունակ ճանաչվելու, այնպես էլ պրոբացիոն (պրոբացիա - լատիներեն բառ է, որը նշանակում է՝ փորձաշրջան կամ փորձություն) ծառայության շահառուների ցանկում ընդգրկվելու դեպքում:

Ազատության պայմաններում նախկին դատապարտյալների հարմարման արդյունավետության, հասարակությունում ինտեգրման մասին խոսելիս մենք կարևորում ենք առաջին հերթին քրեակատարողական հիմնարկության (այսուհետ՝ ՔԿՀ) պայմանները, այնտեղ տիրապետող բարքերը, ռեժիմը, վարչական աշխատանքի առանձնահատկությունները, որոնցում անձը կրում է պատժաժամկետը: Հոգեբանական տե-

սանկյունից խնդիրը դատապարտյալի անձը չվնասելն է, հոգեկան առողջության պահպանումը, ՔԿՀ-ում հումանիստական գաղափարախոսությունն արմատավորելը, այսինքն՝ մարդուն որպես անստարկելի արժեք ընդունելուն միտված հստակ քայլերը կյանքի կոչելը:

Այս տեսանկյունից բարոյական, սոցիալական, իրավական նորմերն ու օրենքները պետք է համընդհանուր լինեն, իսկ հասարակության որոշ շերտերում տիրող անպատժելիության մթնոլորտի վերացման ուղղությամբ լրջագույն քայլեր ձեռնարկելու անհրաժեշտությունն այսօր ավելի քան հրատապ է: Անցյալից ժառանգած երկակի չափորոշիչներով առաջնորդվելը վաղուց սպառել է իրեն: Արդարության (իսկ այս հասկացությունը, անշուշտ, ոչ միանշանակ է մեկնաբանվում) վերականգմանն ուղղված գործողությունների կիրառումը, իրավապահ մարմինների գործունեության հանդեպ հավատի և վստահության վերականգնումն այսօր առաջնահերթ լուծում ենթադրող խնդիրներից է: Մյուս գուգահեռ, հարկ է նշել, որ պատիժը՝ հասարակական կարգը, համակեցության կանոնները խախտողների, իրավախախտում թույլ տված, մանր ու մեծ հանցագործություն կատարած անձանց հանդեպ պետք է լինի ինչպես օրինաչափ, օբյեկտիվ և ոչ ժամա-

ԱՊՐԻԼ 2017 4 (214)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Իրավաբանական հոգեբանություն

նակավրեպ, այնպես էլ վերականգնողական, շտկողական, թերապևտիկ:

Իր հերթին ինչպես իրավացիորեն նկատում էր արդարադատության հայրերից իտալացի Չեզարե Բեկարիան [4], պատիժը չպետք է վերածվի բռնության: Ավելին, այստեղ պետք է կարևորել դատապարտյալի անձը որպես ապագայում հասարակության լիարժեք անդամի, արժեքաստեղծ անհատի:

Պատմությունը վկայում է, որ մ. թ. ա. 1754թ-ին Սիջագետքում Համուրաբի արքայի կողմից ընդունված իրավական փաստաթուղթը հաստատում էր մարդկանց իրավունքներն ու պարտականությունները, նրանց միջև հարաբերությունները, հաշվեհարդարը՝ «ակն ընդ ական» սկզբունքով: Ինչ էր սա նշանակում՝

- պետությանն ու հասարակությանը հասցրած վնասի փոխհատուցում,
- սոցիալական, բարոյական ու քաղաքական ասանունների հաստատում,
- անհատական ու սոցիալական վարքի վերահսկում,
- այլոց տարիամուգում [6]:

Մ. թ. ա. VII դարում Աթենքում գործում էին Դրակոնի օրենքները: Դրակոնի օրենքի համաձայն՝ ուրիշի այգուց մի ողկույզ քաղելու համար անձին ենթարկում էին մահապատժի: Թե՛ չնդկաստանում՝ Սանուի օրենքում (մ.թ.ա. 1200թ.) և թե՛ Հին Հռոմի 12 օրենքներում (մ.թ.ա. 450թ.) առաջնային կարևորություն էր տրվում պետության, կրոնի, գույքի, անձի, սեփականության պահպանման և անվտանգության հարցերին: Անձի սեփականության դեմ ոտնձգություն կատարողին մահապատժի էին ենթարկում [6]:

Պատժի մասին խոսելիս, հարկ ենք համարում մանրամասնել դրա՝ «Լուսավորչական տեսության» հիմնադիր իտալացի մտածող Չեզարե Բեկարիայի հայացքները (1738թ. Սիլան), ով հանդիսանում է արդի քրեական արդարադատության մտածողության հայրը: Ըստ հեղինակի՝ քրեադատավարական համակարգում բարեփոխումները պետք է հիմնված լինեն ռացիո-

նալ փիլիսոփայական մտածողության վրա:

Հեղինակի կողմից առաջադրված որոշ դրույթներ մեծագույն նշանակություն ունեցան այս ոլորտի բարեփոխումների համար: Դրանք են՝

- հատուցման գործառույթների բացառում,
- հանցանքին համարժեք պատժի կիրառում,
- դատական վարույթների հրապարակային բնույթ,
- կատարած հանցագործությունից հետո պատժի արագ կիրառում [4]:

Ֆրանսիական մեծ հեղափոխության տարիներից (1789-1799 թթ.), որով հիմք դրվեց ազատության, հավասարության, եղբայրության գաղափարներին, անձի ազատության և արժանապատվության գաղափարներն սկսեցին հիմնարար համարվել: Այս առումով հիշարժան է Շառլոտա Կորդենի դեպքը, ով սպանելով հեղափոխության առաջնորդներից Մարատին դատապարտվեց մահապատժի: Շառլոտայի գլուխն ընկավ գիյոտինով զամբյուղի մեջ (դահիճ Սանտոնը Մարատին սպանելու համար հանում է վերջինիս գլուխն ու սպտակում), ինչը, ինչպես հետո պարզվեց, թանկ արժեքավ Սանտոնի համար: Անձը վիրավորելու՝ «Պատժել՝ առանց ստորացնելու» օրենքը խախտելու համար նրան հեռացրին պաշտոնից: Սպանել, իհարկե, նա կարող էր, ինչպես դա 200 տարի շարունակ անում էին Սանտոնների դինաստիայի Փարիզի դահիճները, բայց ոչ երբեք վիրավորել [1]:

1890-ականներին Լոնդոնում հիմք դրվեց պատժի բարօրության գաղափարին: Մրանով սկիզբ դրվեց արդարադատության լուսաբացին, երբ կարևորվեցին նաև այնպիսի հարցեր, որոնցից էին դատապարտյալի նախապատրաստումն ազատության պայմաններին: Եթե լայն իմաստով իրավաբանական հոգեբանության համար կարևորվում էր դատապարտյալի անձի պատժի կրման և ուղղման հարցերը, ապա պենիտենցիար հոգեբանության խնդիրներ-



Իրավաբանական հոգեբանություն

րից դարձավ դատապարտյալի անձի նախապատրաստումն ու հարմարումն ազատության պայմաններին:

Անդրադառնալով ազատության պայմաններում դատապարտյալի անձի վերասոցիալակացմանը՝ նշենք, որ այն ունենում է իր առանձնահատկությունները և բարդությունները հատկապես երկարաժամկետ անազատության պայմաններում գտնվող և կյանքի նախկին ռիթմին բնորոշ սովորություններից, ապրելակերպից հետ վարժված անձանց համար:

Այս մասին դեռևս Ֆյոդոր Դոստոևսկին, ով հրաշալի կերպով էր դատում մարդու հոգեվիճակների ու սպրումների մասին (հոգեբաններ Չ. Ֆրոյդն ու Վ. Ֆրանկլը նշում են, որ ժամանակին մեծապես ազդվել են ռուս մեծ մտածողի գործերից), իր՝ «Նամակներ մեռյալ տնից» գրքում գրում է, որ բանտային կյանքը, ռեժիմը բազմաթիվ սահմանափակումներից բացի, ենթադրում է նաև հարկադիր համակեցություն, որը, թերևս տանջանքներից մեծագույնն է, քանզի անազատության պայմաններում են հայտնվում այնպիսի անձինք, որոնց հետ քչերը կցանկանային գոյակցել ազատության պայմաններում [5]:

Է. Գրինը անազատությունը բնութագրում է որպես սովորական դարձած սոցիալական կապերի, ավանդույթների խարխուլում, կոնֆլիկտների անխուսափելիություն, կաստաների առաջացում, դատապարտյալների դասակարգում՝ ըստ ստատուսի [2]:

Անազատության ժամկետը կարող է այնքան երկար տևել, որ ազատություն ստացած անձը հայտնվի ոչ միայն նոր սոցիալական իրադրության, լուծում պահանջող բազմաթիվ կենցաղային ու սոցիալ-հոգեբանական հարմարման խնդիրների, այլև նորաստեղծ պետության, քաղաքական նոր կարգերի առջև, որտեղ արդեն կարող են այլ լինել անգամ երկրի պետական լեզուն, դրամական միավորը և այլն:

Այս իրավիճակը, իհարկե, ավելի է բարդացնում վերասոցիալակացումն ու հարմարումը, իսկ տվյալ անձից պահանջում

կամային որակների, ինքնավերահսկողության բարձր աստիճան:

Ելնելով անձնային առանձնահատկություններից՝ խառնվածքի տիպից, բնավորության շեշտվածությունից, անձի ուղղվածությունից, այն արժեքային համակարգից, որը կրում է իր մեջ անձը, պարզ է դառնում, որ ոչ բոլորն են ընդունակ նման ինքնավերահսկման, կամային ճիգերի գործադրման, դժվարությունների հաղթահարման, և ոչ բոլորն ունեն անհրաժեշտ հոգեբանական դիմադրողականությունը՝ դիմագրավելու հերթական բացասական ներգործություններին: Նման իրավիճակում, կարծես, պարարտ հող է ստեղծվում կրկնահանգսգործությունների համար:

Հարկ ենք համարում ընդգծել, որ ՔԿՀ-ից ազատվածների վերասոցիալականացումը հաջողված կլինի առավելապես այն պարագայում, երբ հստակ քայլեր ձեռնարկվեն նրանց զբաղվածության, ուսման, կյանքում նոր հետաքրքրությունների բացահայտման, ընտանիքի անդամների և ընկերների հետ նախկին կապերի վերականգնման (եթե, իհարկե դրանք դրականորեն կանդրադառնան դատապարտյալների վրա), կյանքի համար անհրաժեշտ նվազագույն սոցիալական պայմանների, անցյալի հետ կապված վատ հիշողությունների հաղթահարման, իսկ ապագային առնչվող՝ դրական, լավատեսական դիրքորոշումների ձևավորման, սեփական հայեցողությամբ որոշումների կայացման, անձնային աճի, բացասական ազդեցությունների նկատմամբ դիմադրության ուղղությամբ:

Հոգեբանական աշխատանքներում շտկողական, վերականգնողական աշխատանքների հիմքերը պետք է դնել դեռ անազատության մեջ գտնվելու ժամանակահատվածում՝ դատապարտյալին բարոյապես և հոգեբանորեն պատրաստելով ազատությանը: Այստեղ մեծ դերակատարում ունի նաև ՔԿՀ անձնակազմը և նրանց կողմից կիրառվող աշխատանքի մեթոդները, որոնցում ռազմավարությունը, պարտականությունների, իրավասությունների կատարումը, շահառուների հանդեպ ունեցած

պատասխանատվությունը, ՔԿՀ անձնակազմի պրոֆեսիոնալիզմը, կոմպետենտությունը և ոչ պակաս կարևոր՝ այս ամենն իրագործելու ցանկությունը:

ՔԿՀ-ում հոգեբանական ծառայության առավել կիրառելի և արդյունավետ մեթոդական մոտեցումներից է անհատական հոգեթերապևտիկ գրույցը, մասնավորապես՝ կոգնիտիվ-վարքաբանական և ռացիոնալ-հուզական թերապևտիկ մոդելները: Նշենք նաև, որ ողջ պատժաժամկետի ընթացքում կարևորում ենք դատապարտյալի հետ խորքային թերապևտիկ անցկացման անհրաժեշտությունը՝ տրավմաների և առհասարակ կյանքի որոշակի դժվարությունների, նախկինում ունեցած անհաջող փորձի հաղթահարման նպատակով, ինչը մեծագույն նշանակություն կունենա դատապարտյալի ուղղման և հետո նաև ազատությանը նախապատրաստման գործում: Շատ կարևոր է նաև, որ ճիշտ շտկողական աշխատանքների արդյունքում դատապարտյալի մոտ «կտրվի» դրական ներազդեցության նկատմամբ ցուցաբերվող համառությունն ու դիմադրությունը:

Հոգեբանական ծառայությանը զուգահեռ կարևորում ենք նաև սոցիալական աշխատողների դերը՝ սոցիալական միջավայրում նոր կապերի հաստատման տեսանկյունից, ինչպես նաև նախկին դատապարտյալների և սոցիալ-հոգեբանական, վերականգնողական կենտրոնների միջև հետադարձ կապի պահպանումը: Այս տեսանկյունից արմատական փոփոխություններ են անհրաժեշտ ուստիկանության պրոֆիլակտիկայի բաժիններում, ինչը, մեր խորին համոզմամբ, ճիշտ կլինի ուստիկանության համակարգից անջատել՝ դարձնելով անկախ մարմին, կամ կցել արդարադատության նախարարության ենթակայությանը:

Ըստ Ս. Արզումանյանի [1]՝ դատապարտյալի հոգեբանական նախապատրաստումն ազատությանը կատարվում է ինչպես ուղղման և վերադաստիարակման սկզբնական փուլում, այնպես էլ ամփոփիչ՝ երբ դատապարտյալի մոտ ձևավորվում է

հոգեբանական պատրաստակամություն սպրելու նոր՝ ազատության պայմաններում: Որոշ հետազոտություններ [3] փաստում են, որ այս ընթացքում խնդիրներ են առաջանում մասնավորապես՝ կրկնահանցագործների և երկարաժամկետ ազատազրկվածների շրջանում (10 տարի և ավելի): Որոշ դատապարտյալներ զուգահեռներ են տանում ազատության և ՔԿՀ-ում անցկացրած տարիների միջև՝ ցույց տալով, որ իրենց կյանքի ընթացքում շատ ավելի են եղել ՔԿՀ-ում, քան ազատության մեջ, ինչի արդյունքում չեն պատկերացնում իրենց հետագա կյանքն ազատության պայմաններում: Օրինակ՝ 35 տարեկան դատապարտյալը կյանքի 20 տարին անց է կացրել ՔԿՀ-ում, ինչը կարծում ենք «մեղք է մեղսագործի նկատմամբ»: Չարդարացնելով հանցագործության փաստը, նշենք, որ մասնավորապես նման դեպքերում արդարադատության համակարգն այլընտրանքային պատժամիջոցների մշակման խնդիր ունի: Փորձը ցույց է տալիս, որ շատ ավելի դժվար է հոգեբանական աշխատանքը և նախապատրաստական աշխատանքներն այն դատապարտյալների հետ, ովքեր ազատությունից ավելի գտնվել են ՔԿՀ-ում:

Պարադոքսալ է, երբ ՔԿՀ-ում գտնվող որոշ դատապարտյալներ միտումնավոր զանցանքներ կամ հանցանքներ են գործում այս դեպքում պատժաժամկետը երկարացնելու համար (որոշ դատապարտյալներ դրսում «անելիք» չունեն, չունեն հարազատներ, կամ ձգտում են դեպի քրեական աշխարհ) և արդարադատության համակարգը նման խնդիրների լուծումը տալիս է նոր դատավճռի, պատժաժամկետն ավելացնելու միջոցով: Եվ ինչ պետք է դատարանում դատապարտյալն ասի վերջին խոսքի իրավունքով՝ կարծում ենք՝ շնորհակալություն, շնորհակալություն, որ հեշտությամբ շնորհվեց ՔԿՀ-ում գտնվելու ևս մի քանի տարի: Սա խոսում է այն մասին, որ ՔԿՀ-ում տարիներ շարունակ չեն աշխատում դատապարտյալների հետ, չեն ճանաչում դատապարտյալի անձը, չգիտեն



Իրավաբանական հոգեբանություն

արարքի դրդապատճառների մասին, կամ անտարբերությունն օգտագործում են որպես լավագույն միջոցն այս դեպքում: Այստեղ արդարադատության համակարգը, պատկան մարմինները մեծ անելիքներ ունեն՝ գտնելու և մշակելու նմանատիպ դեպքերում այլընտրանքային միջոցներ:

Այդ միջոցներից կարող են լինել պրոբացիոն ծառայությունների զարգացումը մեր երկրում: Եթե արդարադատության համակարգի տեսանկյունից վերջինս լուծում է քրեակատարողական հիմնարկների գերբեռնվածության խնդիրը, համապատասխան ոլորտի մասնագետների անհրաժեշտության ու այս ամենով պայմանավորված նյութական ծախսերի կրճատումը, ապա հոգեբանական տեսանկյունից կարևորվում է մարդու ազատության գաղափարը:

Մանրամասնելով՝ նշենք, որ սա ենթադրում է ազատագրկման ավանդական գաղափարախոսությունից անցում դեպի վերականգնողական, փորձաշրջանային արդարադատության գաղափարախոսության: Էությունն ազատագրկման այլընտրանքային միջոցներով պատժի նպատակներից հասնելն է, քանի որ քրեակատարողական հիմնարկներն այսօր չեն տալիս ցանկալի արդյունք, և եթե դրա հիմնական ֆունկցիաների մեջ պետք է մտնեն հանցագործություն կատարած անձի մեկուսացումը հասարակությունից որպես պատիժ, նրա ուղղման, վերադաստիարակության ուղղությամբ անհրաժեշտ քայլերի ձեռնարկումը, դատապարտյալի մոտ առկա դրական անձնային հատկանիշների, որակների պահպանումը և դրանց ուղղված աշխատանքները, ապա շատ հաճախ քրեակատարողական համակարգը կատարում է միայն առաջին ֆունկցիան՝ հասարակությունից հանցագործին մեկուսացման, իսկ վերջինիս էլ հնարավորություն ընձեռում կատարելագործելու քրեական որոշ հմտություններ, յուրացնելու նորերը:

Թեմայի արդիականությունն այն է, որ այսօր մեր հանրապետությունում բավական խնդրահարույց է ՔԿՀ-ների գերբեռնվածության հարցը: Հասարակության հա-

մար ոչ խիստ սպառնալիք հանդիսացող իրավախախտումներ և մանր հանցագործություններ կատարող անձանց հանդեպ հաճախ կիրառվում են անհամաչափ պատժամիջոցներ և ազատությունից զրկում ոչ կարճ ժամանակով:

Այսօր աշխարհի մի շարք երկրներում (Մեծ Բրիտանիա և այլն) ներդրվում են արդարադատության իրականացման նոր մեխանիզմներ: Պրոբացիայի պետական ծառայություն է ստեղծվել նախկին ԽՍՀՄ և ԱՊՀ անդամ պետություններում՝ Լատվիայում, Էստոնիայում, Մոլդովայում, Վրաստանում: Նախատեսվում է այս ծառայության հիմնումը նաև Ռուսաստանի Դաշնությունում և Ուկրաինայում:

ՀՀ արդարադատության նախարարության կազմում ևս նախատեսված է ստեղծել պրոբացիոն ծառայություն, որի հիմնական գործիքը լինելու է վերականգնողական արդարադատությունը կամ ցանկանում ենք կիրառել «հոգեբանական արդարադատություն» հասկացությունը:

Ըստ էության, տարվող քաղաքականությունն ուղղվում է ոչ թե դատապարտյալների թվաքանակի ավելացմանն այս ծրագրում, այլ աշխատանքային պայմանների, հնարավորությունների ապահովման միջոցով որոշակի անձանց հսկողությամբ աշխատելուն, նյութական արժեքների ստեղծմանը, հանրօգուտ աշխատանքների կատարմանը, ազատագրկման այլընտրանքային միջոցներով պատժի արդյունավետության հասնելուն:

Հանցագործությունների, իրավախախտումների դեմ պայքարում կարևորվելու է հասարակության դերը: Այս ծառայությունն ազատագրկման փոխարեն անձին պահում է հասարակության, ազատության մեջ, չխզելով նրա կապերն իր համար կարևոր խմբերի և անձանց հետ:

Ըստ Էնդրյու Բերնհարդտի տեսակետի՝ վերականգնողական արդարադատության մոտեցման համաձայն՝ հանցագործությունը և իրավախախտումը կատարվում են նախ՝ անձի, համայնքի նկատմամբ, այնուհետև օրենքի: Սակայն ցան-

Իրավաբանական հոգեբանություն

կանում ենք նշել, որ համընդհանուր վարքանորմատիվային համակարգը՝ չգրված օրենքներն ու Սահմանադրության մեջ խարսխված, համապարտադիր և համընդհանուր համարվող օրենքները, նույն իրավախախտը կարող է և չընդունել, չհամարել իրենը, որդեգրել նիհիլիստական-անարխիստական դիրքորոշում: Հաճախ օրենքի տարրը չի պահվում այն պատճառով, որ չի համարվում «իրենը»: Մինչդեռ քրեական արդարադատության պատժիչ ուղղվածությունը հանցագործությունը բնորոշում է որպես պետության օրենքների խախտում, այլ ոչ թե հասարակության և նրանում առկա հարաբերություններին ուղղված վնաս: Պրոբացիոն ծառայության ներդրումն ունենալով մեծ արդյունավետություն՝ ենթադրում է մաս զգալի նյութական միջոցների տնտեսում, մինչդեռ ՔԿՀ-ները հաճախ չեն արդարացնում իրենց, ընդհակառակը՝ առավել դեգրադացնում են պատիժը կրող անձին:

Այսպիսով, պայմանական վաղաժամկետ ազատման հիմնական նպատակները կարելի է շարադրել այս կերպ.

1. Ուղղումը գնահատելուց հետո անձին ազատության մեջ գտնվելու հնարավորության ընձեռումը, քանի որ դա շահավետ է ինչպես պետության, այնպես էլ դատապարտյալի համար:

2. Անձին ազատության մեջ լինելու հնարավորության ընձեռումը, ՔԿՀ-ի բեռնաթափումը, արդարության վերականգնումը, արդեն ուղղված անձի ազատ արձակելու հարցի լուծումը:

3. Դատապարտյալի ուղղված լինելը գնահատելը, ինչը կապ չունի նրա անձը խղ-

ճալու կամ ուղղակի արդարացնելու հետ:

4. Պատժի նպատակներին հասնելուց հետո անձի ազատ արձակումը, սոցիալական արդարության վերականգնումը, ուղղումը:

Նպատակն այն է, որ անձնավորությունը շահագրգռված լինի ուղղվելու և որպես ուղղվելու գրավական իրեն դրսևորի պատշաճ ձևով՝ վստահ լինելով, որ պատժաժամկետի ընթացքում խախտում թույլ չտալով բռնել է ուղղվելու, ապա ազատության ճանապարհը՝ այսօր պատժի նպատակներին հասնելու հիմնական միջոցը:

Պայմանական վաղաժամկետ ազատման մոդելը դատապարտյալի ուղղմանը խթանող միջոց է, որն օգնում է քաղաքացուն վերաինտեգրվել հասարակության մեջ, մշակել կանխարգելման միջոցառումներ:

Անվտիպելով՝ նշենք, որ պատիժն ազատության պայմաններում լուծում է հոգեբանական մի շարք խնդիրներ.

- դատապարտյալի անձի հոգեկան առողջության պահպանում,

- հեռացում քրեական ենթաշակույթից,

- անձի սոցիալական կայունության ապահովում,

- սոցիալական դիրքի և կարգավիճակի պահպանում,

- անձի՝ իր համար ռեֆերենտային անձանց և խմբերի հետ կապի առկայություն,

- սեփական անձը որպես հասարակության լիարժեք անդամ զգալու հնարավորություն,

- բացասական ներազդեցությունների և անձնային աստիճանական դեգրադացիայի բացառում,

- ընդգրկվածություն հասարակական կյանքի զարգացումներին և այլն:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. **Արզումանյան Ս., Գրին Է.** Իրավաբանական հոգեբանություն: Եր.: Չանգակ-97, 2004, էջ 432:

2. **Գրին Է.** Ուղղիչ (պենիտենցիար) հոգեբանություն: Եր.: Չանգակ-97, 2002, էջ 56:

3. **Մարգարյան Լ.Կ.** Ինքնավերաբերմունքի դերը դատապարտյալների հարմարման գործընթացում: Ատենախոսության սեղմագիր, հ.գ.թ., Եր.: 2015, էջ 22:

4. **Беккариа Ч.** О преступлениях и наказании. Юридическое издательство НКЮ СССР. Москва, 1939, с. 463.

5. **Достоевский Ф.М.** Записки из мертвого дома. Эксмо. М., 2005, с. 512.

6. **Сурянин С.Ю., Явкина Т.Н.** История Древнего мира. изд. Феникс. 2004, с. 224.



Շուշան ԴՈՅԴՈՅԱՆ

*Բանասիրական գիտությունների թեկնածու, ԵՊՀ դոցենտ,
ՀՀ ԱՆ Անձնական տվյալների
պաշտպանության գործակալության պետ*

ԵՐԵՒԱՆԵՐԻ ԱՆՁՆԱԿԱՆ ՏՎՅԱԼՆԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ

2016թ. փետրվարին երկու անչափահաս երեխա ինքնասպանության փորձ էր կատարել Երևանի գիշերօթիկ դպրոցներից մեկում: Երեխաների լուսանկարները հեղեղել էին մամուլը: Այսպիսի լուրերը մամուլի համար լսարան նվաճելու ամենաշատ գործածվող միջոցներից են: Դրանք միանգամից գրավում են լսարանի հետաքրքրասիրությունը, հանրային մեծ քննարկումների առիթ դառնում: Եվ այդ լուրերում հիմնականում լրագրողները չեն ապանձնավորում երեխաների անձնական տվյալները: Հակառակը՝ այս դեպքը լուսաբանող լրատվամիջոցները հանրայնացրել էին երեխաների լուսանկարները, անուն-ազգանունները և դեպքի վայրը, իսկ մեր փոքր հասարակությունում ընթերցողները միանգամից կարողացել էին նույնականացնել տուժած երեխաներին: Ու թեև կարճ ժամանակ անց սկզբնաղբյուրից հեռացվել էին լուսանկարներն ու անուն-ազգանունները, սակայն ինտերնետում դրանք կմնան ընդմիշտ: Համացանցում ամեն ինչ հետք է թողնում: Ավելին՝ համացանցում հայտնված և որոնողական համակարգերի միջոցով մշտապես հասանելի այդ տեղեկատվությունը հակասում է երեխայի լավագույն շահին՝ կարող է խիստ բացասական ազդեցություն ունենալ երեխաների կյանքի հետագա զարգացման վրա: Երեխաներին հասցված վնասը նրանց հետ կլինի իրենց ողջ կյանքի ընթացքում:

ՀՀ ԱՆ անձնական տվյալների պաշտպանության գործակալությունն այդ դեպքի առիթով հրապարակեց իր դիրքորոշումը՝ մամուլին խորհուրդ տալով երեխաների անձնական տվյալներ հրապարակելիս ցուցաբերել հատուկ զգուշավորություն չվնասելու համար՝ օգտագործելով անձնական տվյալներն ապանձնավորելու միջոցներ (փոխել երեխայի անունը, օգտագործել միայն անվան առաջին տառերը, փակել լուսանկարում երեխայի դեմքը և այլն), երեխաների անձնական տվյալները հրապարակել միայն այն բացառիկ դեպքերում, երբ

հրապարակումը խիստ կարևոր է երեխայի լավագույն շահը պաշտպանելու համար և ապանձնավորված կերպով հնարավոր չէ հասնել այդ նպատակին: Եվ վերջապես, Գործակալությունը կոչ արեց բոլոր այն լրատվամիջոցներին, որոնք հրապարակել էին երեխաների անձնական տվյալները (այդ թվում՝ լուսանկարներ), անհապաղ ապանձնավորել (անհնարինության դեպքում՝ հեռացնել) դրանք՝ ընթերցողներին բացատրելով մնան քայլի պատճառները:

Երեխաների անձնական տվյալների պաշտպանության իրավունքն առաջնահերթ ուշադրության է արժանի, քանի որ երեխաներն առավել խոցելի են: Երեխան, որը չունի ֆիզիկական և հոգեբանական հասունության բավարար մակարդակ, ի տարբերություն չափահաս անձանց, ավելի շատ պաշտպանության կարիք ունի: Դա նշանակում է, որ երեխայի ոչ հասուն լինելը, որը նրան դարձնում է խոցելի, պետք է փոխհատուցվի համարժեք պաշտպանությամբ և հոգատարությամբ: Սա բխում է երեխայի լավագույն շահի սկզբունքից: Այս սկզբունքն իր ամրագրումն է ստացել 2015 թվականի խմբագրությամբ ՀՀ Սահմանադրությունում, որի 37-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն. «Երեխային վերաբերող հարցերում երեխայի շահերը պետք է առաջնահերթ ուշադրության արժանանան»: Սակայն, երբեմն երեխայի լավագույն շահը և նրա անձնական կյանքը հարգելու իրավունքը կարող են միմյանց հակադրվել: Այս դեպքում նախապատվությունը տրվում է երեխայի լավագույն շահին:

Երեխայի լավագույն շահի սկզբունք

Երեխայի լավագույն շահի սկզբունքի էությունն է ապահովել երեխայի ֆիզիկական, հոգեբանական և բարոյական առողջ զարգացումը, այլ կերպ ասած՝ նպաստել երեխայի անհատականության բնականոն զարգացմանը:

Երեխան, որը չունի ֆիզիկական և հոգեբանական հասունության բավարար մակարդակ,



ի տարբերություն չափահաս անձանց, ավելի շատ պաշտպանության կարիք ունի: Դա նշանակում է, որ երեխայի ոչ հասուն լինելը, որը նրան դարձնում է խոցելի, պետք է փոխհատուցվի համարժեք պաշտպանությամբ և հոգատարությամբ: Այդ համարժեք պաշտպանության ապահովմանն է ուղղված երեխայի՝ ներկայացուցչություն ունենալու իրավունքը: Երեխան իր իրավունքների ճնշող մեծամասնությունն իրականացնում է օրինական ներկայացուցիչների միջոցով: Սակայն, երեխան իր չափահասության տարիքին մոտենալուն գուզընթաց ավելի մեծ մասնակցություն է ունենում իր իրավունքների, այդ թվում՝ անձնական տվյալների պաշտպանության իրավունքի իրականացմանը: Այս դեպքում երեխան իր վերաբերյալ որոշումները կայացնում է ինքնուրույն կամ ծնողների հետ համատեղ (վերջիններս խորհրդակցում և հաշվի են առնում երեխայի կարծիքը):

Երեխայի լավագույն շահի սկզբունքը պահանջում է, որ երեխայի անձնական կյանքը հնարավորինս լավ պաշտպանված լինի՝ այդ առումով հատկապես կարևորելով երեխայի անձնական տվյալների պաշտպանության իրավունքը: Սակայն, երբեմն երեխայի լավագույն շահը և նրա անձնական կյանքը հարգելու իրավունքը կարող են միմյանց հակադրվել: Այս դեպքում մախապատվությունը տրվում է երեխայի լավագույն շահին:

Երեխաների անձնական տվյալների հրապարակումը մամուլում

2016 թվականի դեկտեմբերին մամուլը հրապարակել էր սեռական ոտնձգության գոհ դարձած մի աղջկա պատմություն՝ մանրամասներ հրապարակելով նաև նրա անձնական տվյալներից՝ անուն-ազգանունը, բնակության վայրը և լուսանկարը: Լրագրողները պարտավոր են ապանձնավորել սեռական բռնության կամ շահագործման գոհ դարձած, ֆիզիկական կամ սեռական բռնություն գործադրած, հանցագործության կատարման համար դատավարտված կամ մեղադրվող երեխայի անուն-ազգանունը, բնակության վայրը և նրան նույնականացնող այլ տվյալները, քանի որ նման դեպքերում երեխաների համար հաճախ ծագում են խիստ բացասական հետևանքներ (օրինակ՝ սեռական ոտնձգության ենթարկված երեխային կարող են շրջապատում ծաղրել): Նշված դեպքում այս պահանջներից ոչ մեկը լրատվամիջոցների մի մասը չէր կատարել: Գործակալությունը ստիպված էր կրկին մի-

ջամտել և խնդրել ՁԼՄ-ներից հեռացնել աղջկան նույնականացնող անձնական տվյալները:

Երեխաների անձնական տվյալների հրապարակման ցանկացած դեպքում լրատվամիջոցը (լրագրողը) պետք է զգուշավորություն ցուցաբերի երեխային չվնասելու համար՝ **օգտագործելով անձնական տվյալներն ապանձնավորելու միջոցներ** (փոխել երեխայի անունը, օգտագործել միայն անվան առաջին տառերը, քողարկել լուսանկարում երեխայի դեմքը, փոխել երեխայի ձայնը և այլն): Երեխաներն առավել խոցելի են, քանի որ իրենց ֆիզիկական և մտավոր զարգացման, իրավագիտակցության ձևավորման ճանապարհին կարող են ամբողջությամբ չգիտակցել իրենց անձնական տվյալների պաշտպանության կարևորությունը: Փոքր տարիքի հետևանքով հնարավոր է երեխաները չկարողանան պատշաճ պաշտպանել իրենց իրավունքները: Ելնելով նշված հանգամանքներից՝ երեխայի լավագույն շահը արգելում է լրատվամիջոցներին տարածել այնպիսի տեղեկատվություն, որը երեխայի առողջության, մտավոր և ֆիզիկական զարգացման և դատախարակության վրա բացասական ազդեցություն ունի:

Չանգվածային լրատվության միջոցները **առանց երեխայի կամ նրա օրինական ներկայացուցչի համաձայնության** երեխաների անձնական տվյալները կարող են հրապարակել միայն այն բացառիկ դեպքերում, **եթե հրապարակումը խիստ կարևոր է երեխայի լավագույն շահը պաշտպանելու համար և ապանձնավորված կերպով հնարավոր չէ հասնել այդ նպատակին:** Օրինակ՝ երեխան կորել է, և նրան գտնելու նպատակով զանգվածային լրատվության միջոցներով նրա անուն-ազգանունը, բնակության վայրը և լուսանկարը տարածելը օրինաչափ է, քանի որ խնդրո առարկա է երեխայի կյանքի և առողջության անձեռնմխելիությունը: Սա է կանոնը:

Երեխաների անձնական տվյալների մշակումը ուսումնական հաստատություններում

ՀՀ ԱՆ անձնական տվյալների պաշտպանության գործակալությունը 2017 թվականի հունվարին Երևանի 20 դպրոցների դեմ հարուցած վարչական վարույթների շրջանակում իրավական գնահատական տվեց դպրոցներում երեխաների անձնական տվյալների ոչ պատշաճ մշակման (օրինակ՝ հավաքման, պահպանման, օգտագործման) վերաբերյալ: Դրանք այն դպրոցներն էին, որտեղ իրական-

ԱՊՐԻԼ 2017 4 (214)

ՊԱՏՍԿԱՆ
Իշխանություն



նացվում էր տեսահսկում: Անհանգստացնողն այն էր, որ դպրոցների ղեկավարներն ընհանրապես անտեղյակ էին Անձնական տվյալների պաշտպանության մասին ՀՀ օրենքով մշակողների պարտականությունների շրջանակից: Ամենից հաճախ արձանագրված խախտումը տեսահսկման կանոններին անհամապատասխան տեսահսկման իրականացումն էր և երեխաների լուսանկարների հանրայնացումը: Ուսումնական հաստատությունները հաճախ իրենց ինտերնետային կայքերում կամ սոցցանցերի էջերում, ինչպես նաև մասնավոր հրապարակում են աշակերտների լուսանկարներ՝ հաստատության հետ կապված զանազան իրադարձությունների վերաբերյալ նյութերում: Օրինակ՝ N... ավագ դպրոցի 11-րդ դասարանի աշակերտը (անուն-ազգանուն) մասնակցել է ֆիզիկա առարկայի միջազգային օլիմպիադային և զբաղեցրել 2-րդ հորիզոնականը, այնուհետև այդ նյութի տակ տեղադրված է այդ աշակերտին նույնականացնող լուսանկարը: Լուսանկարն անձնական տվյալ է, ուստի այն ենթակա է պաշտպանության անձնական տվյալների պաշտպանության իրավունքի կանոններով: **Երեխային է պատկանում իր նկարի օգտագործման և անօրինական բացառիկ իրավունքը, ուստի ուսումնական հաստատության կողմից աշակերտի լուսանկարի օգտագործումը, այդ թվում՝ բազմացումը, տարածումը, հրապարակումը, կարող է իրականացվել միայն աշակերտի կամ նրա օրինական ներկայացուցչի նախնական համաձայնության հիման վրա:**

Դպրոցներում լայնորեն կիրառվող տեսահսկումը, թվում է, շատ լավ միջոց է դպրոցում վերահսկելի մթնոլորտ և կարգուկանոն ապահովելու համար: Սակայն լայնորեն կիրառվող տեսահսկման համակարգերը պետք է տեղադրվեն տեսահսկման կանոններին խիստ համապատասխան և երեխաների անձնական տվյալների մշակումը տվյալ դեպքում խիստ համաչափ պետք է լինի հետապնդող նպատակին: Հարկավոր է հաշվի առնել, որ դպրոցում տեսահսկման համակարգի տեղադրումը ոչ թե արդյունավետ միջոց է, այլև՝ խիստ ծայրահեղ: Գործակալությունն այն տեսակետն է առաջ քաշել, որ **երեխայի՝ իր անհատականությունն աստիճանաբար զարգացնելու իրավունքը խեղաթյուրվում է, եթե վաղ հասակից սկսած՝ երեխան բնականոն երևույթ համարի իրեն տեսահսկելը:** Այս միջոցին կարելի է դիմել բացառապես այն դեպքում, եթե այլ արդյունավետ

միջոցներով (անձնական կյանք նվազ ներխուժող) հնարավոր չէ հասնել հետապնդվող նպատակին: Որպես տեսահսկմանը փոխարինող այլ արդյունավետ տարբերակներ առաջարկվում է դպրոցի տարածք մագնիսական քարտերով մուտք գործելը, անձնակազմի կողմից ուժեղացված հսկողություն իրականացնելը, որոնք կարող են իսկապես համարժեք լինել հետապնդվող՝ անվտանգության ապահովման նպատակին:

Դպրոցների որոշ վայրերում (դասասենյակ, ուսուցչանոց) մշտապես տեսահսկում իրականացնելու անհրաժեշտությունը հակակշռվում է աշակերտների, ուսուցիչների և այլ աշխատողների **անձնական կյանքը հարգելու իրավունքին** (right to privacy): Մասնավորապես, դասասենյակներում տեսահսկում իրականացնելը կարող է միջամտել և խոչընդոտել մի կողմից աշակերտների **կրթություն (ուսում) ստանալու և խոսքի (արտահայտվելու) ազատությանը**, իսկ մյուս կողմից՝ ուսուցիչների համար **ուսուցման (դասավանդման) ազատությանը**: Այս դիտողությունները պետք է հաշվի առնել նաև երեխայի՝ իր անհատականությունը զարգացնելու իրավունքի (right to the development of the personality) համատեքստում:

Տեսահսկման իրականացման դեպքում կարևոր է նաև ապահովել երեխաների անձնական տվյալներ մշակելու անվտանգությունը: «Անձնական տվյալների պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենքի 19-րդ հոդվածի համաձայն. «1. Մշակողը պարտավոր է ոչնչացնել կամ ուղեփակել անձնական այն տվյալները, որոնք անհրաժեշտ չեն օրինական նպատակին հասնելու համար: 2. Անձնական տվյալները մշակելու ընթացքում մշակողը պարտավոր է օգտագործել գաղտնագրման միջոցներ՝ անձնական տվյալներ պարունակող տեղեկատվական համակարգերի պաշտպանվածությունը պատահական կորստից, տեղեկատվական համակարգեր անօրինական մուտք գործելուց, անձնական տվյալների անօրինական օգտագործումից, ձայնագրումից, ոչնչացումից, վերափոխումից, ուղեփակումից, կրկնօրինակումից, տարածումից և այլ միջամտությունից ապահովելու համար: 3. Մշակողը պարտավոր է կանխել անձնական տվյալների մշակման համապատասխան տեխնոլոգիաների մատչելիությունը դրա իրավունքը չունեցող անձանց համար և ապահովել, որ այդ համակարգերի օրինական օգտագործողի համար հասանելի լինեն միայն իր կողմից մշակման ենթակա տվ-



յալները և այն տվյալները, որոնցից թույլատրված է օգտվել (...): Այսինքն, տեսահսկում իրականացնողը պետք է **տեխնիկական և կազմակերպչական** միջոցներ ձեռնարկի անձնական տվյալները պաշտպանելու համար:

Անձնական տվյալների պաշտպանության գործակալության հարուցած վարույթների արդյունքում սահմանվեցին այն հինգ հիմնական սկզբունքները, որոնցով պետք է առաջնորդվեն ուսումնական հաստատությունների ղեկավարները.

- Տեսահսկումը պետք է կատարվի միայն օրինական և որոշակի նպատակների համար:

- Տեսահսկումը պետք է իրականացվի անձնական տվյալների սուբյեկտների (աշակերտներ կամ նրանց օրինական ներկայացուցիչներ, ուսուցիչներ) համաձայնությամբ:

- Անվտանգության նպատակով իրականացվող տեսահսկմանը ձեռք բերված անձնական տվյալները չպետք է օգտագործվեն այլ նպատակներով:

- Տեսահսկում իրականացնող դպրոցների տնօրինությունը պարտավոր է իրականացնել անձնական տվյալների սուբյեկտներին անձնական տվյալների մշակման մասին իրազեկելու իր պարտականությունը՝ ի թիվս այլնի համապատասխան իրազեկող տեսանելի և ակնհայտ ցուցանակների տեղադրման միջոցով:

- Գլխորդներում տեսահսկում իրականացնելիս պարտադիր է տվյալների մշակման համաչափության ապահովումը: Տեսահսկումը կարող է ընդգրկել դպրոցի մուտքը և դպրոցի մասնաշենքի 4 կողմը, բայց ոչ՝ դասասենյակներն ու ուսուցչանոցները: Գասասենյակում կամ ուսուցչանոցում տեսահսկումը թույլատրվում է միայն օրինական նպատակն արդարացնող ծավալով, օրինակ՝ թանկարժեք գույքը պաշտպանելու նպատակով՝ տեսահսկելով միայն այդ գույքը, այլ ոչ թե ամբողջ ուսուցչա-

նոցը կամ դասասենյակը: Վարչական վարույթով որոշմամբ Գործակալությունը խստորեն պահանջել է դպրոցներից՝ ապահովել այս սկզբունքների կատարումը:

Վերոնշյալ կանոնները բխում են «Անձնական տվյալների պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենքի 4-րդ հոդվածով սահմանված օրինականության սկզբունքից, 5-րդ հոդվածով սահմանված համաչափության սկզբունքից, 8-րդ հոդվածից, որն ամրագրում է անձնական տվյալները մշակելու օրինականությունը, 9-րդ և 10-րդ հոդվածներից, որոնք սահմանում են անձի համաձայնությունը ստանալու և համաձայնությունը ստանալու համար անձին իրազեկելու կանոնները:

Ի դեպ, Անձնական տվյալների պաշտպանության գործակալությունը լիազորված է վարչական պատասխանատվության ենթարկել երեխաների անձնական տվյալները օրենքով սահմանված կանոններին անհամապատասխան մշակելու դեպքում: Ընդ որում, տարբեր խախտումների համար նախատեսված տուգանքի չափը տատանվում է 50.000-ից 500.000 ՀՀ դրամի սահմաններում և սահմանված է Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 198.17-րդ հոդվածով: Հարկ է նշել, սակայն, որ 198.17-րդ հոդվածը սահմանում է կարգավորում, ըստ որի՝ եթե խախտում կատարած անձը վերացնում է խախտումը և այդ մասին ապացույցներ ներկայացնում Գործակալությանը, ապա ազատվում է տուգանքից: Մա վկայում է այն մասին, որ վարչական պատասխանատվության միջոցը կանխարգելիչ նշանակություն ունի և կարևոր է ոչ թե տուգանել անձանց, այլ ստեղծել այնպիսի միջավայր, որտեղ անձնական տվյալներ մշակողները կգործեն Օրենքին համապատասխան և բարեխղճորեն, իսկ մարդկանց անձնական տվյալներն առավելագույնս պաշտպանված կլինեն:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. «Համացանցում երեխաների անվտանգության կարգավորումը», խմբ.՝ Սիմոնե Վանդերհոֆ, Բիբիև Վանդերհոֆ, Բարթ Շերմեր, Լեյդեն Համալսարան, Նիդերլանդներ, Իրավագիտության ֆակուլտետ, 2014թ.:

https://books.google.am/books?id=8PbHBAAAQBAJ&pg=PA129&lpg=PA129&dq=children+data+protection+article&source=bl&ots=w3tDkHiRxxk&sig=iAXU5c14-S216cpr-Wlahq2IGjU4&hl=en&sa=X&ved=0ahUKEwj_4fLrvCHTAhVCWxQKHVhNBts4FBD0AQhdMAU#v=onepage&q=children%20data%20protection%20article&f=false

2. Article 29 Working Party of the European Commission, Opinion 2/2009 on the protection of children's personal data (General Guidelines and the special case of schools) Adopted on 11 February 2009.

http://ec.europa.eu/justice/policies/privacy/docs/wpdocs/2009/wp160_en.pdf

3. Handbook on European Data Protection Law, European Union Agency for Fundamental Rights, 2014 Council of Europe, 2014.

<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806b294a>

4. Մեծ Բրիտանիայի տեղեկատվության ազատության հանձնակատարի որոշումները տես <https://ico.org.uk/for-organisations/data-protection-reform/overview-of-the-gdpr/key-areas-to-consider/>:

5. «Երեխաների անձնական տվյալների պաշտպանությունը և ծնողների համաձայնությունը», Advertising Education forum , 2013թ: <http://www.aeforum.org/gallery/5248813.pdf>.



Դատական պրակտիկա

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀՀ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԶՐԵԱԿԱՆ ԴԱՍԱՏՉ
(ԱՅՍՈՒՇԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)**

2016 թվականի հունիսի 24-ին

ք. Երևանում

դռնբաց դատական նիստում, քննության առնելով ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի (այսուհետ՝ նաև՝ Վերաքննիչ դատարան)՝ 2016 թվականի հունվարի 11-ի որոշման դեմ մեղադրյալ Լևոն Պավլուշայի Հարությունյանի պաշտպան Մ.Սարգսյանի վճռաբեկ բողոքը,

Պ Ա Ր Զ Ե Ց

Գործի դատավարական նախապատմությունը.

1. 2015 թվականի դեկտեմբերի 3-ին ՀՀ կառավարությանն առընթեր ազգային անվտանգության ծառայության քննչական վարչությունում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 311-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 3-րդ կետի հատկանիշներով հարուցվել է թիվ 58217215 քրեական գործը:

2015 թվականի դեկտեմբերի 15-ին Լևոն Հարությունյանը ձերբակալվել է:

Նախաքննության մարմնի՝ 2015 թվականի դեկտեմբերի 17-ի որոշմամբ Լ.Հարությունյանը ներգրավվել է որպես մեղադրյալ, և նրան մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 311-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 3-րդ կետով:

Նույն օրվա մեկ այլ որոշմամբ միջնորդություն է հարուցվել Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան (այսուհետ՝ նաև Առաջին ատյանի դատարան)՝ մեղադրյալ Լ.Հարությունյանի նկատմամբ որպես խափանման միջոց 2 ամիս ժամկետով կալանավորում կիրառելու մասին:

2. Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2015 թվականի դեկտեմբերի 17-ի որոշմամբ Լ.Հարությունյանի նկատմամբ որպես խափանման միջոց է կիրառվել կալանավորումը՝ 2 ամիս ժամկետով:

3. Պաշտպանի վերաքննիչ բողոքի քննության արդյունքում Վերաքննիչ դատարանը 2016 թվականի հունվարի 11-ին որոշում է կայացրել բողոքը մերժելու, Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2015 թվականի դեկտեմբերի 17-ի որոշումը՝ օրինական ուժի մեջ թողնելու մասին:

4. Վերաքննիչ դատարանի՝ 2016 թվականի հունվարի 11-ի որոշման դեմ վճռաբեկ բողոք է բերել մեղադրյալ Լ.Հարությունյանի պաշտպան Մ.Սարգսյանը:

Վճռաբեկ դատարանի՝ 2016 թվականի մայիսի 11-ի որոշմամբ վճռաբեկ բողոքը վարույթ է ընդունվել:

Դատավարության մասնակիցները վճռաբեկ բողոքի պատասխան չեն ներկայացրել:

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեցող փաստերը.

5. Լ.Հարությունյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 311-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 3-րդ

ԱՊՐԻԼ 2017 4 (214)

ԴԱՍԱԿԱՆ
Իշխանություն

կետով մեղադրանք է առաջադրվել այն բանի համար, որ «նա, զբաղեցնելով ՀՀ ԱԱԾ սահմանապահ զորքերի թիվ 5073 զորամասի հրամանատարի պաշտոնը, հանդիսանալով պաշտոնատար անձ, նույն զորամասի վաշտի հրամանատար Արտյոմ Ավետիսյանի միջնորդությամբ, վերջինիս ծանոթ Արմինե Խաչատրյանին պայմանագրային ծառայության ընդունելու համար 2013 թվականի մայիսին պահանջել և որպես կաշառք ստացել է խոշոր չափերով՝ 324.000 ՀՀ դրամին համարժեք 1.500 ԱՄՆ դոլար, որից հետո Արմինե Խաչատրյանը որպես պայմանագրային ծառայող, ծառայության է անցել նշված զորամասում»:

Թիվ 5073 զորամասի ծառայողական ավտոմեքենայի վարորդ Արթուր Քոչարյանի ներկայացրած անձանց նույն զորամասում պայմանագրային ծառայության ընդունելու համար պահանջել և Արթուր Քոչարյանի միջոցով 2015թ. հուլիսին որպես կաշառք Էդգար Մելքոնյանից ստացել է խոշոր չափերով՝ 381.720 ՀՀ դրամին համարժեք 800 ԱՄՆ դոլար, իսկ 2015թ. սեպտեմբերին Վալերի Մուրադովից՝ խոշոր չափերով՝ 384.992 ՀՀ դրամին համարժեք 800 ԱՄՆ դոլար, որից հետո նշված անձինք՝ որպես պայմանագրային զինծառայողներ, ծառայության են անցել զորամասում» (տե՛ս նյութեր, թերթ 9):

6. Առաջին ատյանի դատարանի որոշման դեմ բերված վերաքննիչ բողոքում Լ.Հարությունյանի պաշտպան Մ.Սարգսյանը խնդրել է. «(...) Լևոն Հարությունյանի նկատմամբ կալանավորումը որպես խափանման միջոց ընտրելու մասին՝ [Առաջին ատյանի դատարանի] (...) որոշումը վերացնել» (տե՛ս նյութեր, թերթեր 52-60):

7. Վերաքննիչ դատարանի դատական ակտի համաձայն. «(...) [ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 288-րդ և 394-րդ հոդվածների] բովանդակությունից ակնհայտ է, որ Վերաքննիչ դատարանն առաջին ատյանի դատական ակտը վերացնելու լիազորությամբ օժտված չէ:

Վերոգրյալը հիմք ընդունելով՝ Վերաքննիչ դատարանը գտնում է, որ վերաքննիչ բողոքը պետք է մերժել:

Վերաքննիչ դատարանը, (...) հաշվի առնելով, որ վերաքննիչ բողոքով ներկայացվել է այնպիսի պահանջ, որը լուծելու լիազորությամբ դատարանն օժտված չէ, ուստի գտնում է, որ նման պայմաններում բողոքում բերված հիմքերը և հիմնավորումները քննության առարկա չեն կարող դառնալ (...)» (տե՛ս նյութեր, թերթեր 77-80):

Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը.

Վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքերի սահմաններում ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

8. Բողոքի հեղինակը գտել է, որ Վերաքննիչ դատարանն իր որոշմամբ թույլ է տվել դատական սխալ, որն ազդել է գործի ելքի վրա:

Ի հիմնավորումն իր վերոգրյալ փաստարկի՝ պաշտպան Մ.Սարգսյանն արձանագրել է, որ իր ներկայացրած բողոքը Վերաքննիչ դատարանը մերժել է՝ ստորադաս դատարանի դատական ակտը վերացնելու լիազորությամբ օժտված չլինելու պատճառաբանությամբ: Մինչդեռ Վերաքննիչ դատարանը, ըստ բողոքաբերի, պետք է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 381-րդ հոդվածի 6-րդ մասի կարգով վերաքննիչ բողոքը վարույթ ընդունելը մերժեր, քանի որ այդ բողոքի պահանջի ձևակերպման ժամանակ տեղի էր ունեցել տեխնիկական վրիպակ, այն է՝ դրանում ներկայացվել էր Առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտը վերացնելու պահանջ:

Բողոք բերած անձը նշել է նաև, որ Վերաքննիչ դատարանը քննության առարկա չի դարձրել վերաքննիչ բողոքում բերված հիմքերը և հիմնավորումները, ինչի հետևանքով մեղադրյալ Լ.Հարությունյանը զրկվել է արդար դատաքննության և իրավական



Դատական պրակտիկա

պաշտպանության արդյունավետ միջոցների իրավունքներից: Արդյունքում, ըստ բողոքների, խախտվել են ՀՀ Սահմանադրության (2005 թվականի նոյեմբերի 27-ի փոփոխություններով) 18-րդ, 19-րդ հոդվածների, «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 5-րդ, 6-րդ, 13-րդ հոդվածների, «Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի» 8-րդ հոդվածի, «Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին» միջազգային դաշնագրի 2-րդ հոդվածի 3-րդ մասի և ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 17-րդ հոդվածի պահանջները:

9. Հիմք ընդունելով վերոշարադրյալ փաստարկները՝ պաշտպան Մ.Սարգսյանը խնդրել է բեկանել Վերաքննիչ դատարանի որոշումը և գործն ուղարկել նույն դատարան՝ նոր քննության:

Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը.

10. Սույն գործով Վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված իրավական հարցը հետևյալն է. օրինական և հիմնավորված է արդյոք մեղադրյալ Լ.Հարությունյանի պաշտպան Մ.Սարգսյանի վերաքննիչ բողոքը մերժելու վերաբերյալ Վերաքննիչ դատարանի որոշումը:

11. «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ՝ նաև Կոնվենցիա) 5-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն. «Յուրաքանչյուր ոք, ով ձերբակալված կամ կալանավորման պատճառով գրկված է ազատությունից, իրավունք ունի վիճարկելու իր կալանավորման օրինականությունը, որի կապակցությամբ դատարանն անհապաղ որոշում է կայացնում և կարգադրում է նրան ազատ արձակել, եթե կալանավորումն անօրինական է»:

ՀՀ Սահմանադրության (2015 թվականի փոփոխություններով) 27-րդ հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն. «Անձնական ազատությունից գրկված յուրաքանչյուր ոք իրավունք ունի վիճարկելու իրեն ազատությունից գրկելու իրավաչափությունը, որի վերաբերյալ դատարանը սեղմ ժամկետում որոշում է կայացնում և կարգադրում է նրան ազատ արձակել, եթե ազատությունից գրկելը ոչ իրավաչափ է»:

Մեջբերված նորմերով նախատեսված է անձի ազատության իրավունքի ապահովման կարևոր դատավարական երաշխիք՝ ի դեմս իրեն ազատությունից գրկելը դատական կարգով վիճարկելու իրավունքի: Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը (այսուհետ՝ նաև Եվրոպական դատարան), անդրադառնալով Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 4-րդ մասով նախատեսված դատական վարույթին, արձանագրել է, որ պարտադիր չէ, որ դրա վրա տարածվեն քրեական և քաղաքացիական վարույթների համար Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված երաշխիքները: Այդուհանդերձ, էական է, որ տվյալ անձն օգտվի դատարանի մատչելիության իրավունքից և անձամբ կամ, անհրաժեշտության դեպքում, ներկայացուցչի միջոցով լավամիտ լինելու հնարավորություն ունենա, հակառակ դեպքում կհամարվի, որ նրան չեն տրամադրվել «ազատությունից գրկելու վարույթի հիմնարար երաշխիքները» (տե՛ս Winterwerp v. The Netherlands գործով Եվրոպական դատարանի՝ 1979 թվականի հոկտեմբերի 24-ի վճիռը, գանգատ թիվ 6301/79, կետ 60):

12. Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն. «Յուրաքանչյուր ոք, երբ որոշվում են նրա քաղաքացիական իրավունքներն ու պարտականությունները կամ նրան ներկայացված ցանկացած քրեական մեղադրանքի առնչությամբ, ունի օրենքի հիման վրա ստեղծված անկախ ու անաչառ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում արդարացի և հրապարակային դատաքննության իրավունք (...):»:

ՀՀ Սահմանադրության 61-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն. «Յուրաքանչյուր ոք

ունի իր իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ դատական պաշտպանության իրավունք»:

ՀՀ Սահմանադրության 63-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն. «Յուրաքանչյուր ոք ունի անկախ և անաչառ դատարանի կողմից իր գործի արդարացի, հրապարակային և ողջամիտ ժամկետում քննության իրավունք»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 17-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն. «Յուրաքանչյուր ոք ունի արդարության բոլոր պահանջների պահպանմամբ, անկախ և անկողմնակալ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում իր շահերին առնչվող քրեական գործի քննության իրավունք»:

Մեջբերված միջազգային և մեր պետական իրավաբանների համադրված վերլուծությունից բխում է, որ դատարանի մատչելիության իրավունքի ապահովումն արդար դատաքննության հիմնարար իրավունքի արդյունավետ իրականացման երաշխիքներից մեկն է: Թեև դատարանի մատչելիության իրավունքն ուղղակիորեն սահմանված չէ Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածում, սակայն Եվրոպական դատարանն այդ իրավունքը ճանաչել է որպես 6-րդ հոդվածի անբաժանելի տարր՝ գտնելով, որ եթե անձը գրկված է դատարանի մատչելիության իրավունքից, իմաստագուրկ է նաև արդար դատաքննության իրավունքը: Այսպես՝ *Գոլդերն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության* գործով վճռում Եվրոպական դատարանն իրավական դիրքորոշում է արտահայտել այն մասին, որ արդարադատության մատչելիության իրավունքը Եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետով երաշխավորված իրավունքների անբաժանելի մասն է: Ընդ որում, այս եզրակացությունը հիմնված է նշված հոդվածի առաջին նախադասության տեքստի նախադասության վրա, որը մեկնաբանվել է այդ հոդվածի համատեքստում՝ հաշվի առնելով «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի նպատակն ու առարկան, ինչպես նաև իրավունքի համընդհանուր սկզբունքները (տե՛ս *Goldner v. The United Kingdom* գործով 1975 թվականի փետրվարի 21-ի վճիռը, գանգատ թիվ 4451/70, կետեր 28, 36):

Հիրշհորն ընդդեմ Ռումինիայի գործով վճռում Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը նշել է, որ դատարան դիմելու իրավունքը բացարձակ չէ և կարող է որոշակի սահմանափակումների ենթարկվել. դրանք թույլատրված են այն կանխադրույթի հիման վրա, որ դատարան դիմելու իրավունքն իր բնույթով պահանջում է պետության կողմից սահմանված կարգավորման առկայություն: Այս առումով պետություններն ունեն հայեցողության որոշակի սահման, թեև Կոնվենցիայի պահանջների պահպանման կապակցությամբ վերջնական որոշումը կայացնում է Եվրոպական դատարանը: Անհրաժեշտ է հիմնավորել, որ կիրառված սահմանափակումները դատարան դիմելու՝ անձի իրավունքն այն աստիճան չեն սահմանափակում կամ նվազեցնում, որ դրա արդյունքում խաթարվի իրավունքի բուն էությունը: Բացի դրանից, սահմանափակումը չի համապատասխանի Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասին, եթե այն օրինական նպատակ չիետապնդի, և առկա չլինի համաչափության ողջամիտ հարաբերակցություն գործադրված միջոցի և հետապնդված նպատակի միջև (տե՛ս *Hirschhorn v. Romania* գործով 2007 թվականի հուլիսի 26-ի վճիռը, գանգատ թիվ 29294/02, կետ 50):

12.1. Վերոնշյալ կոնվենցիոն, սահմանադրական և օրենսդրական դրույթների, ինչպես նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքի վերլուծության հիման վրա Վճռաբեկ դատարանը *Ա. Այվազյանի* գործով որոշմամբ արձանագրել է, որ դատարանի մատչելիության իրավունքը պետք է լինի իրական և ոչ թե պատրանքային, ինչը ենթադրում է, որ անձն իր իրավունքների ու ազատությունների խախտման յուրաքանչյուր դեպքում՝ ողջամիտ սահմանափակումների պայմաններում, պետք է դատարան դիմելու, իր խախտված իրավունքները և ազատությունները



Դատական պրակտիկա

ընդ վերականգնելու իրական հնարավորություն ունենա: Դատական պաշտպանության իրավունքի իրացման հնարավոր սահմանափակումները չպետք է ձևական բնույթ կրեն, որպեսզի շահագրգիռ անձը հավասար պայմաններում, արդարության բոլոր պահանջների պահպանմամբ, անկախ և անկողմնակալ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում իր գործի հրապարակային քննության իրավունքի իրացման հնարավորություն ունենա: Հակառակ դեպքում կխախտվեն անձի՝ դատարանի մատչելիության և արդար դատաքննության իրավունքները (տե՛ս Արթուր Այվազյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի՝ 2013 թվականի սեպտեմբերի 13-ի թիվ ՇԳ-2/0007/15/12 որոշման 16-րդ կետը):

13. Սույն որոշման 12-12.1-րդ կետերում շարադրված իրավական դիրքորոշումների համադրված վերլուծության հիման վրա Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ քրեական վարույթի համար Կոմվենցիայի 6-րդ հոդվածով նախատեսված երաշխիքներից դատարանի մատչելիության իրավունքը հավասարապես կիրառելի է անձի՝ իրեն ազատությունից զրկելու իրավաչափությունը դատական կարգով վիճարկելու իրավունքի նկատմամբ: Վերջինս պետք է լինի իրական և ոչ թե պատրանքային, ինչը ենթադրում է, որ անձը ողջամիտ սահմանափակումների պայմաններում պետք է դատարան դիմելու, իր խախտված իրավունքները և ազատությունները վերականգնելու իրական հնարավորություն ունենա: Դատական պաշտպանության իրավունքի իրացման հնարավոր սահմանափակումները չպետք է ձևական բնույթ կրեն, որպեսզի շահագրգիռ անձն անկախ և անկողմնակալ դատարանի կողմից իրեն ազատությունից զրկելու իրավաչափությունը վիճարկելու հնարավորություն ունենա: Հակառակ դեպքում կխախտվեն անձի ազատության և դատարանի մատչելիության իրավունքները:

14. Սույն գործի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ Առաջին ատյանի դատարանի որոշմամբ մեղադրյալ Լևոն Հարությունյանի նկատմամբ որպես խափանման միջոց է կիրառվել 2 ամիս ժամկետով կալանավորումը (տե՛ս սույն որոշման 2-րդ կետը):

Վերոգրյալ որոշման դեմ բերված վերաքննիչ բողոքում Լ.Հարությունյանի պաշտպան Մ.Սարգսյանը խնդրել է մեղադրյալի նկատմամբ կալանավորումը որպես խափանման միջոց ընտրելու մասին Առաջին ատյանի դատարանի որոշումը վերացնել (տե՛ս սույն որոշման 6-րդ կետը):

Վերաքննիչ դատարանն իր որոշմամբ արձանագրել է, որ վերաքննիչ բողոքում ներկայացվել է Առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտը վերացնելու պահանջ, որը լուծելու լիազորությամբ Վերաքննիչ դատարանն օժտված չէ: Արդյունքում ստորադաս դատարանը քննարկման առարկա չի դարձրել պաշտպան Մ.Սարգսյանի վերաքննիչ բողոքում բերված հիմքերն ու հիմնավորումները և մերժել է այն (տե՛ս սույն որոշման 7-րդ կետը):

15. Սույն որոշման նախորդ կետում մեջբերված փաստական հանգամանքները գնահատելով սույն որոշման 11-13-րդ կետերում շարադրված իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Վերաքննիչ դատարանի կողմից մեղադրյալ Լ.Հարությունյանի պաշտպան Մ.Սարգսյանի բողոքի հիմքերը և հիմնավորումները քննության առարկա չդարձնելու պատճառաբանությունը՝ կապված այդ բողոքի պահանջի ձևակերպման հետ, կրում է ձևական բնույթ: Նման մոտեցումը հանգեցրել է անձի՝ իրեն ազատությունից զրկելու իրավաչափությունը վիճարկելու այնպիսի սահմանափակման, որի արդյունքում անձի քննարկվող իրավունքը դարձել է վերացական և պատրանքային՝ խախտելով գործադրված միջոցի և հետապնդվող նպատակի միջև հավասարակշռության ողջամիտ հարաբերակցությունը:

ԱՊՐԻԼ 2017 4 (214)

ԴԱՏԱՎԱՍ
Իշխանություն

Ուստի Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ մեղադրյալ Լ.Հարությունյանը գրկվել է իրեն ազատությունից գրկելու իրավաչափությունը վիճարկելու և դատարանի մատչելիության իրավունքներից, ինչն էլ հանգեցրել է «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 4-րդ մասի, 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի, ՀՀ Սահմանադրության 27-րդ, 61-րդ, 63-րդ հոդվածների և ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 17-րդ հոդվածի 1-ին մասի պահանջների խախտման:

Հիմք ընդունելով վերոգրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ օրինական և հիմնավորված չէ մեղադրյալ Լ.Հարությունյանի պաշտպան Ս.Սարգսյանի վերաբերյալ բողոքը մերժելու վերաբերյալ Վերաքննիչ դատարանի որոշումը:

16. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 398-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն. «Զրեադատավարական օրենքի էական խախտումներ են դատական քննության ժամանակ սույն օրենսգրքի սկզբունքների և այլ ընդհանուր դրույթների խախտումները, որոնք գործին մասնակցող անձանց՝ օրենքով երաշխավորված իրավունքներից գրկելու կամ դրանցում սահմանափակելու կամ այլ ճանապարհով խոչընդոտել են գործի հանգամանքների բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ հետազոտմանը, ազդել են կամ կարող էին ազդել գործով ճիշտ որոշում կայացնելու վրա»:

Սույն գործով Վերաքննիչ դատարանի կողմից թույլ տրված քրեադատավարական օրենքի խախտումներն իրենց բնույթով էական են, քանի որ ազդել են գործով ճիշտ որոշում կայացնելու վրա, ինչը, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 398-րդ, 406-րդ և 419-րդ հոդվածների համաձայն, հիմք է Վերաքննիչ դատարանի դատական ակտը բեկանելու և գործը նույն դատարան՝ նոր քննության ուղարկելու համար: Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ գործի նոր քննության ընթացքում Վերաքննիչ դատարանը պետք է պատշաճ քննարկման առարկա դարձնի վերաքննիչ բողոքի հիմքերն ու հիմնավորումները և դրա արդյունքում կայացնի համապատասխան որոշում (վերաքննիչ դատարանի կողմից վերաքննիչ բողոքի հիմքերին և հիմնավորումներին անդրադառնալու իրավական հարցի վերլուծությունը մանրամասն տես Ս.Պողոսյանի և մյուսների գործով Վճռաբեկ դատարանի՝ 2016 թվականի հունիսի 24-ի թիվ ՇԳ/0034/01/15 որոշումը):

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության (2005 թվականի փոփոխություններով) 91-րդ, 92-րդ հոդվածներով, Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 16-րդ, 39-րդ, 43-րդ, 361¹-րդ, 419-րդ, 422-423-րդ հոդվածներով և Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգրքի 20-րդ հոդվածով՝ Վճռաբեկ դատարանը

Ո Ր Ո Շ Ե Ց

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել: Մեղադրյալ Լևոն Պավլուշայի Հարությունյանի նկատմամբ կալանավորումը որպես խափանման միջոց ընտրելու վերաբերյալ Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի՝ 2015 թվականի դեկտեմբերի 17-ի որոշումն օրինական ուժի մեջ թողնելու մասին ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի 2016 թվականի հունվարի 11-ի որոշումը բեկանել և գործն ուղարկել ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարան՝ նոր քննության:

2. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում դատական նիստերի դահլիճում հրապարակման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:



Դատական պրակտիկա

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
ՈՐՈՇՈՒՄ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀՀ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՔԱՂԱՔԱԳԻԱԿԱՆ ԵՎ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԴԱՍԱԵ
(ԱՅՍՈՒՇԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)**

2017 թվականի ապրիլի 7-ին
դռնբաց դատական նիստում, քննելով Հարություն Վարդանյանի ներկայացուցիչ Սամվել Սիմոնյանի վճռաբեկ բողոքը ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 17.12.2015 թվականի որոշման դեմ՝ ըստ դիմումի «ԱՌ-ԷԿՄԻՄԲԱՆԿ-ԳԱԶՊԻՐՈՄ-ԲԱՆԿԻ ԽՈՒՄԲ» ՓԲԸ-ի (այսուհետ՝ Բանկ) ընդդեմ Հարություն Վարդանյանի՝ սնանկ ճանաչելու պահանջի մասին,

Պ Ա Ր Ձ Ե Ց

1. Գործի դատավարական նախապատմությունը
Դիմելով դատարան՝ Բանկը պահանջել է Հարություն Վարդանյանին ճանաչել սնանկ:

Երևանի Մալաթիա-Սեբաստիա վարչական շրջանի ընդհանուր իրավասության դատարանի (դատավոր՝ Լ. Կատվայան) (այսուհետ՝ Դատարան) 15.09.2015 թվականի վճռով դիմումը մերժվել է:

ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի (այսուհետ՝ Վերաքննիչ դատարան) 17.12.2015 թվականի որոշմամբ Բանկի վերաքննիչ բողոքը բավարարվել է մասնակիորեն՝ Դատարանի 15.09.2015 թվականի վճիռը բեկանվել է, և գործն ուղարկվել է նույն դատարան՝ նոր քննության:

Սույն գործով վճռաբեկ բողոք է ներկայացրել Հարություն Վարդանյանի ներկայացուցիչը:

Վճռաբեկ բողոքի պատասխան չի ներկայացվել:

2. Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը

Սույն վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքի սահմաններում ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

Վերաքննիչ դատարանը խախտել է ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 362-րդ հոդվածը, 364-րդ հոդվածի 1-ին կետը, 375-րդ հոդվածի 1-ին կետը, 380-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ կետերը, 399-րդ հոդվածը, «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասը, 46-րդ, 47-րդ հոդվածները, վիճելի իրավահարաբերության ծագման պահին գործող՝ 23.06.2011 թվականի խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, 43-րդ հոդվածի 3-րդ և 7-րդ մասերը:

Բողոք բերած անձը նշված պնդումը պատճառաբանել է հետևյալ փաստարկներով.

Բանկը նույն վարկային պայմանագրի հիմքով սնանկ ճանաչելու պահանջներ է ներկայացրել ինչպես հիմնական պարտապանի, այնպես էլ բոլոր երաշխավորների դեմ, մինչդեռ նույն պայմանագրի հիման վրա սնանկ ճանաչվել չեն կարող և՛ հիմ-

ԱՊՐԻԼ 2017 4 (214)

ԴԱՍԱԿԱՆ
Իշխանություն

նական պարտապանը, և՛ վերջինիս պարտավորության կատարումն ապահովող երաշխավորները: Վարկային պայմանագրի և ի ապահովումն դրա կնքված երաշխավորության կամ գրավի պայմանագրի հիման վրա սնանկության վարույթ կարող է հարուցվել միայն հիմնական պարտապանի նկատմամբ, իսկ վերջինիս սնանկության վարույթում Բանկի պահանջը կհամարվի ապահովված պահանջ:

«Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի վերլուծությունից բխում է, որ երաշխավորի գույքը չի ընդգրկվում պարտապանի գույքի կազմի մեջ, և սնանկության գործով կառավարիչն իրավասություն չունի այն տնօրինելու: Տվյալ դեպքում սնանկ ճանաչված պարտապանի պարտավորությունների՝ երաշխավորությամբ ապահովված լինելը և երաշխավորի միջոցների հաշվին բավարարումը ենթադրվում է սնանկության վարույթի շրջանակներից դուրս՝ կամավոր ձևով կամ հարկադիր կատարման վարույթում: Ուստի «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 43-րդ հոդվածն առանձնացնում է սնանկության վարույթը և երաշխավորի միջոցների հաշվին բավարարում ստանալու վարույթները: Այլ կերպ ասած՝ խոսքը գնում է միայն հիմնական պարտապանի սնանկության վարույթի մասին, այլ ոչ թե նաև երաշխավորների՝ առանձնացնելով այդ վարույթները և սահմանելով, որ երաշխիք կամ երաշխավորություն տված անձի միջոցները բավարար չլինելու կամ երաշխիք կամ երաշխավորություն տված անձին պահանջ (ընդ որում ոչ թե սնանկության, այլ առանձին հայցային վարույթով) չներկայացնելու դեպքում պարտատերը «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 46-րդ հոդվածով սահմանված կարգով ընդգրկվում է սնանկության գործով պարտատերի ցուցակում:

Վերոգրյալի հիման վրա բողոք բերած անձը պահանջել է բեկանել Վերաքննիչ դատարանի 17.12.2015 թվականի որոշումը և Դատարանի 15.09.2015 թվականի վճիռը թողնել օրինական ուժի մեջ:

3. Վճռաբեկ բողոքի քննության համար նշանակություն ունեցող փաստերը

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեն հետևյալ փաստերը.

1) Բանկի և «ԽԱՍ-ՊՐՈՖԻՏ» ՍՊԸ-ի միջև 13.10.2011 թվականին կնքված թիվ V04526 Վարկային գործառնությունների իրականացման գլխավոր պայմանագրով և դրան կից համաձայնագրերով, 31.10.2012 թվականին կնքված թիվ V04639 վարկային գործառնությունների իրականացման գլխավոր պայմանագրով և դրան կից համաձայնագրերով, ինչպես նաև դրանց հիման վրա 31.10.2012 թվականին կնքված թիվ V04639/2, 28.02.2014 թվականին կնքված թիվ V04526/12, 29.10.2014 թվականին կնքված թիվ V04526/14, 27.11.2014 թվականին կնքված թիվ V04526/19, 18.12.2014 թվականին կնքված թիվ V04526/20, 19.01.2015 թվականին կնքված թիվ V04526/21, 29.04.2015 թվականին կնքված թիվ V04526/22 վարկային պայմանագրերով Բանկի հանդեպ «ԽԱՍ-ՊՐՈՖԻՏ» ՍՊԸ-ի ունեցած պարտքի ընդհանուր գումարը կազմում է 8.137.698,71 ԱՄՆ դոլար (հատոր 1-ին, գ.թ 16-47, 88-108, 112-121, 123-129, 132-133, 138-144):

2) Որպես Բանկի և «ԽԱՍ-ՊՐՈՖԻՏ» ՍՊԸ-ի միջև 13.10.2011 թվականին կնքված թիվ V04526 Վարկային գործառնությունների իրականացման գլխավոր պայմանագրով և 31.10.2012 թվականին կնքված թիվ V04639 Վարկային գործառնությունների իրականացման գլխավոր պայմանագրով ստանձնած պարտավորությունների կատարման ապահովում՝ 13.10.2011 թվականին, 31.10.2012 թվականին և 28.02.2014 թվականին կնքվել են համապատասխանաբար թիվ V04526/7, թիվ



Դատական պրակտիկա

V04639/1 և թիվ V04526/13 երաշխավորության պայմանագրերը՝ Բանկի (պարտատեր), «ԽԱՍ-ՊՐՈՖԻՏ» ՍՊԸ-ի (պարտապան), Վարդան Վարդանյանի, Ստեփան Վարդանյանի, Արթուր Ալեքսանյանի, Հարություն Վարդանյանի և Լուսինե Մանուկյանի (երաշխավորներ) միջև, որոնց հիման վրա երաշխավորները պարտավորվել են յուրաքանչյուրն առանձին-առանձին իրենց անձնական ամբողջ գույքով և դրամական միջոցներով պարտատիրոջ առջև համապարտ պատասխանատվություն կրել վարկային պայմանագրով պարտապանի ստանձնած պարտավորությունների պատշաճ կատարման համար (հատոր 1-ին, գ.թ. 48-54, 109-111):

3) Բանկը դիմում է ներկայացրել Երևանի Շենգավիթ վարչական շրջանի ընդհանուր իրավասության դատարան՝ «ԽԱՍ-ՊՐՈՖԻՏ» ՍՊԸ-ին սնանկ ճանաչելու պահանջով, որը 12.06.2015 թվականի որոշմամբ ընդունվել է վարույթ, և նշանակվել է ժամանակավոր կառավարիչ (գործ թիվ ԵՇԴ/0052/04/15) (հատոր 2-րդ, գ.թ. 20):

4. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումները

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ վճռաբեկ բողոքի վարույթ ընդունումը պայմանավորված է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 234-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին և 2-րդ կետերով նախատեսված հիմքերի առկայությամբ, այն է՝

1) բողոքում բարձրացված հարցի վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանի որոշումը կարող է էական նշանակություն ունենալ օրենքի միատեսակ կիրառության համար, և գտնում է, որ տվյալ դեպքում երաշխավորին սնանկ ճանաչելու իրավական հնարավորության վերաբերյալ արտահայտած դիրքորոշումները կարևոր նշանակություն կունենան նմանատիպ գործերով միասնական և կանխատեսելի դատական պրակտիկա ձևավորելու համար,

2) ստորադաս դատարանի կողմից վիճելի իրավահարաբերության ծագման պահին գործող՝ 23.06.2011 թվականի խմբագրությամբ «Մնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 43-րդ հոդվածի 3-րդ և 7-րդ մասերի խախտման հետևանքով առկա է առերևույթ դատական սխալ, որը կարող էր ազդել գործի ելքի վրա, և որի առկայությունը հիմնավորվում է ստորև ներկայացված պատճառաբանություններով.

Վերոգրյալով պայմանավորված Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում անդրադառնալ հետևյալ իրավական հարցադրումներին.

- որն է երաշխավորի պատասխանատվության առանձնահատկությունը,
- որոնք են հարկադրված դիմումի հիման վրա պարտապանին սնանկ ճանաչելու պայմանները և հետևանքները

- արդյոք հիմնական պարտավորության պարտատերը կարող է ներկայացնել այդ պարտավորության կատարումն ապահովող երաշխավորին սնանկ ճանաչելու պահանջ:

ա. երաշխավորի պատասխանատվության ընդհանուր բնութագիրը.

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 375-րդ հոդվածի 1-ի կետի համաձայն՝ երաշխավորը, երաշխավորության պայմանագրով, այլ անձի պարտատիրոջ առջև պարտավորվում է պատասխանատվություն կրել այդ անձի կողմից իր պարտավորությունը լրիվ կամ մասնակի կատարելու համար:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 377-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ պարտապանի կողմից երաշխավորությամբ ապահովված պարտավորությունը չկատարելու կամ անպատշաճ կատարելու դեպքում երաշխավորը և պարտապանը պարտատիրոջ առջև կրում են համապարտ պատասխանատվություն, եթե երաշխավոր-

րի սուբսիդիար պատասխանատվություն նախատեսված չէ օրենքով կամ երաշխավորության պայմանագրով: Նույն հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ երաշխավորը պարտատիրոջ առջև պատասխանատվություն է կրում նույն ծավալով, ինչ պարտապանը, ներառյալ՝ տոկոսներ վճարելը, պարտքը բռնագանձելու կապակցությամբ դատական ծախսերը և պարտապանի կողմից պարտավորությունը չկատարելու կամ անպատշաճ կատարելու հետևանքով առաջացած՝ պարտատիրոջ այլ վնասները հատուցելը, եթե այլ բան նախատեսված չէ երաշխավորության պայմանագրով:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 362-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ պարտապանների համապարտ պարտականության դեպքում պարտատերն իրավունք ունի, ինչպես բոլոր պարտապաններից համատեղ, այնպես էլ յուրաքանչյուրից պահանջել կատարելու պարտավորությունն ինչպես լրիվ, այնպես էլ պարտքի մի մասով: Նույն հոդվածի 3-րդ կետի համաձայն՝ համապարտ պարտապանները պարտական են մնում այնքան ժամանակ, քանի դեռ պարտավորությունը լրիվ չի կատարվել:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 364-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ պարտապաններից մեկի կողմից համապարտ պարտականությունը լրիվ կատարելը մնացած պարտապաններին ազատում է պարտատիրոջ հանդեպ պարտականությունը կատարելուց:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 415-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ մինչև պահանջներն այն անձին ներկայացնելը, ով օրենքին, այլ իրավական ակտերին կամ պարտավորության պայմաններին համապատասխան կրում է հիմնական պարտապանի պատասխանատվությանը լրացուցիչ պատասխանատվություն (սուբսիդիար պատասխանատվություն), պարտատերը պետք է պահանջ ներկայացնի հիմնական պարտապանին: Նույն հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ եթե հիմնական պարտապանը հրաժարվել է պարտատիրոջ պահանջը բավարարելուց, կամ պարտատերը ողջամիտ ժամկետում չի ստացել նրան ներկայացված պահանջի պատասխանը, ապա այդ պահանջը կարող է ներկայացվել սուբսիդիար պատասխանատվություն կրող անձին:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 380-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ պարտավորությունը կատարած երաշխավորին են անցնում այդ պարտավորությամբ պարտատիրոջ իրավունքները և պարտատիրոջ՝ որպես գրավառուի պատկանող իրավունքներն այն ծավալով, որով երաշխավորը բավարարել է պարտատիրոջ պահանջը: Երաշխավորն իրավունք ունի նաև պարտապանից պահանջել հատուցելու պարտատիրոջը վճարած գումարի տոկոսներն ու, պարտապանի փոխարեն պատասխանատվությունը կրելու կապակցությամբ, իր կրած այլ վնասները: Նույն հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ պարտավորությունը երաշխավորի կողմից կատարելուց հետո պարտատերը պարտավոր է երաշխավորին հանձնել պարտապանի դեմ ունեցած իր պահանջը հավաստող փաստաթղթերը և փոխանցել այդ պահանջն ապահովող իրավունքները:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 399-րդ հոդվածի համաձայն՝ սկզբնական պարտատիրոջ իրավունքը նոր պարտատիրոջն է անցնում իրավունքի անցման պահին գոյություն ունեցող ծավալով և պայմաններով, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով կամ պայմանագրով: Մասնավորապես, նոր պարտատիրոջն են անցնում պարտավորության կատարումն ապահովող, ինչպես նաև պահանջի հետ կապված այլ իրավունքները, ներառյալ՝ չվճարված տոկոսների նկատմամբ իրա-



Դատական պրակտիկա

վունքը:

Վերոգրյալ իրավական նորմերի վերլուծության արդյունքում Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ ՀՀ քաղաքացիական օրենսդրության համաձայն՝ երաշխավորը, կնքելով երաշխավորության պայմանագիր, իր վրա է վերցնում պարտապանի կողմից պարտավորությունը որևէ հիմքով խախտելու արդյունքում բացասական հետևանքներ կրելու ռիսկը: Դ-ա, մասնավորապես, դրսևորվում է պարտավորության խախտման դեպքում երաշխավորի՝ պարտավորության ամբողջ ծավալով համապարտ պատասխանատվությամբ:

Նախկինում կայացված որոշումներից մեկով ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ օրենսդիրն ամրագրել է երաշխավորի համապարտ պատասխանատվության կանխավարկածը, ինչը ենթադրում է, որ պարտավորությունը չկատարելու կամ ոչ պատշաճ կատարելու դեպքում պարտատերն իրավունք ունի կատարման պահանջ ներկայացնելու ինչպես պարտապանին և երաշխավորին միասին, այնպես էլ նրանցից յուրաքանչյուրին ինչպես լրիվ, այնպես էլ պարտքի մի մասով:

Երաշխավորի սուբսիդիար պատասխանատվությունը կարող է նախատեսվել միայն օրենքով կամ պայմանագրով: Պայմանագրով երաշխավորի պատասխանատվությունը կրում է սուբսիդիար բնույթ, եթե այդ մասին ուղղակիորեն սահմանված է պայմանագրում կամ երաշխավորին պահանջի ներկայացման ընթացակարգի վերաբերյալ պայմանագրային դրույթների կարգավորումից հետևում է, որ այն այդպիսին է:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը գտել է, որ պարտատերը սուբսիդիար պատասխանատվություն ստանձնած անձին պարտավորության կատարման պահանջ կարող է ներկայացնել միայն հիմնական պարտապանին այդպիսի պահանջ ներկայացնելուց հետո և միայն այն չափով, որ չափով պարտավորությունը չի կատարվել վերջինիս կողմից: Այսինքն՝ սուբսիդիար պատասխանատվություն կրող անձին պահանջը կարող է ներկայացվել, եթե

- հիմնական պարտապանը հրաժարվել է պարտատիրոջ պահանջը բավարարելուց, կամ

- պարտատերը ողջամիտ ժամկետում չի ստացել նրան ներկայացված պահանջի պատասխանը:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, նույն որոշմամբ վերլուծելով ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 377-րդ հոդվածի 1-ին կետը, նշել է, որ գործում է երաշխավորի լրիվ ծավալով պատասխանատվության սկզբունքը, եթե այլ բան նախատեսված չէ երաշխավորության պայմանագրով (տես «Կոնվերս բանկ» ՓԲԸ-ն ընդդեմ Մարինե Նազարյանի և մյուսների թիվ ԵՇԴ/0700/02/12 քաղաքացիական գործով 18.07.2014 թվականի ՀՀ վճռաբեկ դատարանի որոշումը):

Վերոգրյալ իրավանորմերի վերլուծության արդյունքում Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ երաշխավորությունը՝ որպես պարտավորության կատարման ապահովման միջոց, լրացուցիչ (ակցեսոր) պարտավորություն է, այսինքն՝ առանց հիմնական պարտավորության՝ գոյություն ունենալ չի կարող: Այլ կերպ ասած՝ երաշխավորությունը միշտ լրացուցիչ պարտավորություն է, ինչը նշանակում է, որ հիմնական պարտապանի կողմից պարտավորությունը խախտելուց հետո միայն պարտատերը կարող է պահանջ ներկայացնել երաշխավորի դեմ, ընդ որում՝ պահանջ ներկայացնելն ունի առանձնահատկություն՝ կապված նրանից, թե երաշխավորի պատասխանատվությունը համապարտ է, թե սուբսիդիար: Եթե համապարտ պատասխանատվության դեպքում պարտատերն իր հայեցողությամբ կարող է պա-

ԱՊՐԻԼ 2017 4 (214)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Դատական պրակտիկա

հանջ ներկայացնել ինչպես հիմնական պարտապահին, այնպես էլ՝ երաշխավորին, ապա սուբսիդիար պատասխանատվության դեպքում, ղեկավարվելով ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 415-րդ հոդվածով, մինչև երաշխավորի դեմ պահանջ ներկայացնելը պարտատերը պետք է պահանջ ներկայացնի հիմնական պարտապահին, և միայն այն դեպքում, եթե հիմնական պարտապահը հրաժարվել է պարտատիրոջ պահանջը բավարարելուց, կամ պարտատերը ողջամիտ ժամկետում չի ստացել նրան ներկայացված պահանջի պատասխանը, ապա այդ պահանջը կարող է ներկայացվել երաշխավորին:

Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում նաև հավելել, որ երաշխավորը պարտապահի կողմից պարտավորությունը խախտելու դեպքում պարտատիրոջ առջև պարտապահի հետ միասին պատասխանատվություն կրող անձն է: Նկատի ունենալով, որ երաշխավորը հիմնական պարտավորության պարտապահը չէ, երաշխավորի կողմից հիմնական պարտավորությունը կատարելու դեպքում օրենսդիրը երաշխավորին տվել է իրավունք հիմնական պարտապահի նկատմամբ ձեռք բերել պահանջի իրավունք՝ իր կողմից կատարած պարտավորության չափով: Այլ կերպ ասած՝ այն դեպքերում, երբ երաշխավորը հիմնական պարտավորության պարտապահի փոխարեն կատարում է պարտավորությունը, ապա հիմնական պարտավորության պարտատիրոջ փոխարեն սկսում է հանդես գալ որպես պարտատեր:

բ. հարկադրված դիմումի հիման վրա պարտապահին սնանկ ճանաչելու պայմանները և հետևանքները.

«Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ պարտապահը կարող է սնանկ ճանաչվել դատարանի վճռով՝ սեփական նախաձեռնությամբ (կամավոր սնանկության դիմում) կամ պարտատիրոջ պահանջով (հարկադրված սնանկության դիմում), եթե պարտապահն անվճարունակ է:

Նույն հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետի համաձայն՝ պարտապահը՝ դատարանի վճռով կարող է սնանկ ճանաչվել՝ հարկադրված սնանկության դիմումի հիման վրա՝ եթե թույլ է տվել օրենքով սահմանված նվազագույն աշխատավարձի հազարապատիկը գերազանցող անվիճելի վճարային պարտավորությունների 60-օրյա կամ ավելի ժամկետով կետանց, և վճռի կայացման պահին նշված կետանցը շարունակվում է (փաստացի անվճարունակություն): Վճարային պարտավորությունն անվիճելի է, եթե պարտապահը չի առարկում դրա դեմ, կամ եթե առարկում է հիշյալ պարտավորության դեմ, սակայն՝

ա) վճարային պարտավորությունը ճանաչված է օրինական ուժի մեջ մտած վճռով կամ դատավճռով, և բացակայում է հաշվանցի հնարավորությունը,

բ) պահանջը հիմնված է գրավոր գործարքի վրա, և պարտապահը չի ապացուցում, որ տվյալ պահանջի դեմ առարկելու բավարար հիմքեր ունի (ներառյալ՝ պահանջի հաշվանցը),

գ) պահանջը բխում է օրենքով սահմանված հարկեր, տուրքեր կամ պարտադիր այլ վճարներ վճարելու պարտապահի պարտավորությունից, և պարտապահը չի ապացուցում, որ տվյալ պահանջի դեմ առարկելու բավարար հիմքեր ունի (ներառյալ՝ պահանջի հաշվանցը),

դ) պահանջի չվիճարկվող մասը գերազանցում է օրենքով սահմանված նվազագույն աշխատավարձի հազարապատիկը:

Վերոնշյալ իրավական նորմերի վերլուծության արդյունքում Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ պարտապահին սնանկ ճանաչելու հիմքը նրա անվճար-



Դատական պրակտիկա

րունակությունն է, որը հարկադրված սնանկության դեպքում դրսևորվում է օրենքով սահմանված նվազագույն աշխատավարձի հազարապատիկը գերազանցող անվիճելի վճարային պարտավորությունների 60-օրյա կամ ավելի ժամկետով կետանցի առկայության և վճռի կայացման պահին նշված կետանցը շարունակվելու հանգամանքով: Ընդ որում, անձին սնանկ ճանաչելու նպատակը քաղաքացիական շրջանառության կայունության ապահովումն է՝ այդ շրջանառության անվճարունակ մասնակիցներին ֆինանսապես առողջացնելու կամ նրանց քաղաքացիական շրջանառությունից դուրս մղելու նպատակով, որպեսզի վերջիններիս անվճարունակության հետևանքով չտուճահարվեն նաև քաղաքացիական շրջանառության մնացած մասնակիցների շահերը:

Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում հավելել, որ պարտապանին սնանկ ճանաչելը պարտավորությունը ոչ պատշաճ կատարած պարտապանի նկատմամբ դատական այնպիսի միջամտություն է, որի պայմաններում սահմանափակվում է պարտապանի գործողությունների շրջանակը մինչև սնանկության վարույթի ավարտը, որպիսի կարգավորման նպատակը պարտապանի և պարտատերերի շահերի հավասարակշռությունն ապահովելն է:

գ. երաշխավորին սնանկ ճանաչելու հնարավորությունը.

Երաշխավորին հիմնական պարտատիրոջ կողմից պահանջ ներկայացնելու առանձնահատկությունները սահմանվում են «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի հետևյալ նորմերով.

«Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածի 3-րդ մասի «դ» կետի համաձայն՝ մորատորիումի գործողությունը չի տարածվում ի ապահովումն սնանկության գործընթացում գտնվող պարտապանի պարտավորությունների կատարման՝ երաշխիք կամ երաշխավորություն տված անձանց կողմից այդ երաշխիքի կամ երաշխավորության գծով դրամական կամ այլ բավարարում տալու կամ դրա կատարմանն ուղղված ցանկացած գործողության կամ գործընթացի վրա: Ընդ որում, պարտապանի սնանկության գործընթացը չի ազդում ի ապահովումն պարտապանի պարտավորությունների կատարման երաշխիք կամ երաշխավորություն տված անձի՝ երաշխիքով կամ երաշխավորությամբ ստանձնած պարտավորությունների կատարման վրա:

«Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 43-րդ հոդվածի համաձայն.

«1. Ապահովված են համարվում ապահովված իրավունքով ծանրաբեռնված պահանջները: Ապահովված պարտատերեր են համարվում ապահովված իրավունք ունեցող անձինք՝ այդ պահանջների մասով:

2. Ապահովված իրավունքի առարկան իրացնելու մասին դիմումը բավարարելու վերաբերյալ դատարանի որոշմամբ ապահովված պարտատերը չի ընդգրկվում սնանկության գործով պարտատերերի ցանկում, և նրա ապահովված պահանջները բավարարվում են բացառապես այդ պարտավորության համար ապահովված իրավունքի առարկայի իրացման հաշվին: Այդ դեպքում ապահովված պարտատերը, անկախ ապահովված պահանջների բավարարման չափից, տվյալ պարտավորության մասով հետագայում չի կարող որևէ պահանջ ներկայացնել պարտապանի այլ գույքի նկատմամբ:

3. Երաշխիքով կամ երաշխավորությամբ ապահովված պարտատիրոջ պահանջները, այդ թվում՝ ապահովված պարտավորությունները չկատարելու կամ ոչ պատշաճ կատարելու համար պայմանագրով սահմանված տուժանքները, տուգանքները և վճարման ենթակա տոկոսները կարող են բավարարվել երաշխիք կամ

երաշխավորություն տված անձի միջոցների հաշվին: Երաշխիք կամ երաշխավորություն տված անձի միջոցները բավարար չլինելու կամ երաշխիք կամ երաշխավորություն տված անձին պահանջ չներկայացնելու դեպքում ապահովված պարտատերը նույն օրենքի 46-րդ հոդվածով սահմանված կարգով ընդգրկվում է սնանկության գործով պարտատերերի ցանկում և իր պահանջների բավարարումն ստանում է նույն հոդվածի 7-րդ մասով սահմանված կարգով: Ընդ որում, երաշխիքով կամ երաշխավորությամբ ապահովված պարտավորությունների չկատարման կամ ոչ պատշաճ կատարման համար պարտապանի սնանկության գործընթացում հաշվարկված՝ պայմանագրով սահմանված տուժանքների, տուգանքների և վճարման ենթակա տոկոսների գումարները չեն կարող պահանջվել պարտապանից:

(...)

7. Եթե ապահովված իրավունքի առարկայի իրացումից ստացված միջոցները բավարար չեն պարտատերերի ցանկում ընդգրկված ապահովված պարտատիրոջ պահանջներն ամբողջովին մարելու համար, ինչպես նաև երաշխիքով (երաշխավորությամբ) ապահովված պահանջների չբավարարված (այդ թվում՝ երաշխիք կամ երաշխավորություն տված անձից պարտավորության կատարում չպահանջելու հետևանքով չբավարարված) մասը (բացառությամբ այդ պարտավորությունների չկատարման կամ ոչ պատշաճ կատարման համար պարտապանի սնանկության գործընթացում հաշվարկված՝ պայմանագրով սահմանված տուժանքների, տուգանքների և վճարման ենթակա տոկոսների գումարների) համարվում է չապահովված պահանջ, իսկ պարտատերը՝ չապահովված պարտատեր՝ չապահովված պահանջի չափով:

(...)

11. Երրորդ անձ գրավատուի, երաշխավորի կամ երաշխիք տվող անձի՝ պարտապանի նկատմամբ օրենսդրությամբ սահմանված կարգով պահանջ ձեռք բերելու դեպքում այդ պահանջը ենթակա է բավարարման՝ որպես նույն օրենքի 82-րդ հոդվածի 1-ին մասի «է» կետով նախատեսված պահանջ (չապահովված պարտատերերի պահանջներ, ներառյալ՝ պարտադիր սոցիալական վճարները և Հայաստանի Հանրապետության պետական բյուջեի և համայնքների բյուջեների նկատմամբ առաջացած՝ հարկային, պարտադիր այլ վճարների, վարչարարությունից ծագած տուգանքների գծով պարտավորությունները, բացառությամբ ստորադաս չապահովված պարտատերերի պահանջների)»:

Վիճելի իրավահարաբերության ծագման պահին գործող՝ 23.06.2011 թվականի խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 43-րդ հոդվածի համաձայն.

«1. Ապահովված են համարվում գրավով (այդ թվում՝ երրորդ անձին պատկանող գույքի գրավով), երաշխիքով կամ երաշխավորությամբ ապահովված պահանջները: Ապահովված պարտատերեր են համարվում ապահովված պահանջներ ունեցող անձինք՝ այդ պահանջների մասով:

2. Մորատորիում չտարածելու մասին դատարանին ծանուցած գրավով ապահովված պարտատերը չի ընդգրկվում սնանկության գործով պարտատերերի ցանկում, և նրա ապահովված պահանջները բավարարվում են բացառապես այդ պարտավորության համար գրավադրված գույքի իրացման (այդ թվում՝ գործող օրենսդրությամբ սահմանված՝ առանց դատարան դիմելու) հաշվին: Այդ դեպքում պարտատերը, անկախ ապահովված պահանջների բավարարման չափից, տվյալ պարտավորության մասով հետագայում չի կարող որևէ պահանջ ներկայացնել պարտապանի այլ գույքի նկատմամբ:



Դատական պրակտիկա

3. Երաշխիքով կամ երաշխավորությամբ ապահովված պարտատիրոջ պահանջները, այդ թվում՝ ապահովված պարտավորությունները չկատարելու կամ ոչ պատշաճ կատարելու համար պայմանագրով սահմանված տուժանքները, տուգանքները և վճարման ենթակա տոկոսները կարող են բավարարվել երաշխիք կամ երաշխավորություն տված անձի միջոցների հաշվին: Երաշխիք կամ երաշխավորություն տված անձի միջոցները բավարար չլինելու կամ երաշխիք կամ երաշխավորություն տված անձին պահանջ չներկայացնելու դեպքում պարտատերը նույն օրենքի 46-րդ հոդվածով սահմանված կարգով ընդգրկվում է սնանկության գործով պարտատերերի ցանկում և իր պահանջների բավարարումն ստանում է նույն հոդվածի 7-րդ մասով սահմանված կարգով: Ընդ որում, երաշխիքով կամ երաշխավորությամբ ապահովված պարտավորությունների չկատարման կամ ոչ պատշաճ կատարման համար պարտապանի սնանկության գործընթացում հաշվարկված՝ պայմանագրով սահմանված տուժանքների, տուգանքների և վճարման ենթակա տոկոսների գումարները չեն կարող պահանջվել պարտապանից:

(...)

7. Եթե համապատասխան գրավի առարկայի իրացումից ստացված միջոցները բավարար չեն պարտատերերի ցանկում ընդգրկված ապահովված պարտատիրոջ պահանջներն ամբողջովին մարելու համար, ինչպես նաև երաշխիքով (երաշխավորությամբ) ապահովված պահանջների չբավարարված (այդ թվում՝ երաշխիք կամ երաշխավորություն տված անձից պարտավորության կատարում չպահանջելու հետևանքով չբավարարված) մասը (բացառությամբ այդ պարտավորությունների չկատարման կամ ոչ պատշաճ կատարման համար պարտապանի սնանկության գործընթացում հաշվարկված՝ պայմանագրով սահմանված տուժանքների, տուգանքների և վճարման ենթակա տոկոսների գումարների) համարվում է չապահովված պահանջ, իսկ պարտատերը՝ չապահովված պարտատեր՝ չապահովված պահանջի չափով:

(...)

11. Երրորդ անձ գրավատուի, երաշխավորի կամ երաշխիք տվող անձի՝ պարտապանի նկատմամբ օրենսդրությամբ սահմանված կարգով պահանջ ձեռք բերելու դեպքում այդ պահանջը ենթակա է բավարարման՝ որպես նույն օրենքի 82-րդ հոդվածի 1-ին մասի «գ» կետով նախատեսված պահանջ (չապահովված պահանջներ, որոնք առաջացել են պարտապանին սնանկ ճանաչելու մասին վճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելու պահից՝ նույն օրենքով սահմանված կարգով իրականացված գործառնությունների (այդ թվում՝ գործունեության վերսկսման) հետևանքով)»:

«Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 44-րդ հոդվածի համաձայն՝ գրավով կամ երաշխիքով (երաշխավորությամբ) չապահովված բոլոր պահանջները կամ ապահովված պահանջների չապահովված մասերը համարվում են չապահովված պահանջներ, այդ թվում՝ պարտապանին սնանկ ճանաչելու մասին վճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո առաջացած պահանջները և պարտապանի գույքի վաճառքի հետ կապված ընթացիկ անուղակի հարկային պարտավորությունները, որոնց առաջնահերթությունը սահմանված է նույն օրենքի 82-րդ հոդվածի առաջին մասով:

Վերոգրյալ իրավական նորմերի վերլուծության արդյունքում Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ օրենսդիրը երաշխավորությամբ ապահովված պահանջը դիտարկել է որպես ապահովված պահանջ: Նկատի ունենալով, որ օրենսդիրն ապահովված պահանջների համար նախատեսել է հատուկ կարգավորում, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ ըստ վերոնշյալ կարգավորման՝ մասնավորապես

«Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 43-րդ հոդվածի համաձայն՝ երաշխավորությամբ ապահովված պարտատերը կարող է երաշխավորությամբ ապահովված իր պահանջն ուղղակիորեն ներկայացնել երաշխավորին սնանկության վարույթից առանձին, իսկ նման պահանջ չներկայացնելու կամ պահանջը լրիվ չբավարարվելու դեպքում այդ պահանջը ներկայացնել սնանկության վարույթում:

Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում արձանագրել, որ այն դեպքում, երբ երաշխավորությամբ ապահովված պարտավորության պարտատերն իր պահանջն ուղղակիորեն ներկայացնում է սնանկության վարույթում՝ ընդգրկվելով պարտատերի ցուցակում, ապա այդ դեպքում պարտատերը համարվում է ապահովված պարտատեր: Հաշվի առնելով, որ ապահովված պարտատեր համարվելը չի կարող լինել ինքնանպատակ, Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում արձանագրել, որ նման դեպքում պարտատիրոջ պահանջը բավարարվում է «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 43-րդ հոդվածին համապատասխան (Ապահովված պահանջները և դրանց բավարարումը): Ընդ որում, նման դեպքում պարտատիրոջ պահանջները՝ որպես ապահովված պահանջ, սնանկության վարույթի շրջանակներում կարող են բավարարվել երաշխավորի միջոցների հաշվին: Այսպես՝ Վճռաբեկ դատարանը, հիմք ընդունելով վերը շարադրված հիմնավորումները, օրենսդրի տրամաբանությունը, մասնավորապես՝ երաշխավորությամբ ապահովված պահանջն ապահովված պահանջների և դրանց բավարարման վերաբերյալ նշված օրենքի 43-րդ հոդվածում ներառելիս, գտնում է, որ օրենսդիրը չի բացառում, որ երաշխավորության հիմքով ապահովված պահանջատիրոջ պահանջները կարող են բավարարվել երաշխավորի գույքի իրացման արդյունքում: Ուստի Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ սնանկության գործով կառավարիչը՝ որպես սնանկության վարույթում պարտապանի և պարտատերերի շահերի հավասարակշռությունն ապահովող հիմնական անձ, երաշխավորության հիմքով ապահովված պահանջատիրոջ պահանջները բավարարելու համար կարող է հայցով դիմել դատարան երաշխավորի դեմ՝ ստացված գումարն ուղղելով ապահովված պահանջատիրոջ պահանջների բավարարմանը: Ստացված միջոցներն անբավարար լինելու դեպքում պարտատերը մնացած պահանջի մասով համարվում է չապահովված պարտատեր՝ հետագա բավարարում ստանալով արդեն ըստ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված առաջնահերթության:

Ինչ վերաբերում է երաշխավորի դեմ սնանկության վարույթից դուրս պահանջ ներկայացնելու հնարավորությանը, ապա Վճռաբեկ դատարանը ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի և «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի վերոնշյալ հոդվածների վերլուծության արդյունքում գտնում է, որ նման պահանջ ներկայացնելու իրավունքը չի ներառում հիմնական պարտապանի հետ միաժամանակ երաշխավորին սնանկ ճանաչելու հնարավորությունը: Այսինքն՝ հիմնական պարտապանի նկատմամբ սնանկության վարույթի առկայության պայմաններում երաշխավորի դեմ պահանջ ներկայացնելու հնարավորությունը վերաբերում է միայն հայցային վարույթի կարգով գույքային պահանջ ներկայացնելուն, այլ ոչ թե նաև վերջինիս սնանկ ճանաչելուն: Այսպիսով, «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի վերոնշյալ դրույթներից բխում է, որ երաշխավորը, անկախ նրանից՝ վերջինս համապարտ պարտավորություն է ստանձնել, թե ոչ, միևնույն պայմանագրի հիմքով՝ պարտապանի հետ միաժամանակ չի կարող սնանկ ճանաչվել:

Հետևաբար հիմնական պարտապանին սնանկ ճանաչելուց հետո վերջինիս սնանկության վարույթում պարտատիրոջ պահանջը երաշխավորության հիմքով



Դատական պրակտիկա

կհամարվի ապահովված պահանջ, իսկ պահանջի բավարարումն արդեն կիրականացվի «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 43-րդ հոդվածով սահմանված կարգով:

Վճռաբեկ դատարանի նման մոտեցումը պայմանավորված է նաև այն հանգամանքով, որ գուգահեռ ընթացող հիմնական պարտապանի և երաշխավորի սնանկության վարույթներից մեկով պարտատերը կարող է ստանալ իր պահանջի ամբողջական բավարարում, սակայն սնանկության հետևանքով կտուժեն քաղաքացիական շրջանառության մնացած մասնակիցները, քանի որ նույն պարտավորության համար մի քանի սուբյեկտ կճանաչվեն սնանկ՝ դրանից բխող հետևանքներով, ընդ որում այն դեպքում, երբ պարտատերն իր պահանջի բավարարում կարող էր ստանալ միայն հիմնական պարտապանին սնանկ ճանաչելով: Նման պարագայում սնանկության մյուս վարույթը կվերածվի ինքնասպատակ գործընթացի՝ հանգեցնելով երաշխավորի իրավունքների անհարկի սահմանափակման: Այլ կերպ ասած՝ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի համաձայն՝ երաշխավորը, անկախ վերջինիս պատասխանատվության համապարտ կամ սուբսիդիար լինելուց, պարտապանի հետ միաժամանակ սնանկ ճանաչվել չի կարող: Ուստի Վճռաբեկ դատարանը, հաշվի առնելով օրենսդրի տրամաբանությունը, կարևորելով քաղաքացիական շրջանառության կայունությունն ապահովելը, գտնում է, որ հիմնական պարտապանի նկատմամբ սնանկության վարույթի առկայության պայմաններում պարտատիրոջ կողմից երաշխավորին սնանկ ճանաչելու պահանջ չի կարող ներկայացվել:

Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում անդրադառնալ նաև երաշխավորության հիմքով ապահովված պահանջատիրոջ պահանջների բավարարման ընթացակարգերին: Ի տարբերություն գրավով ապահովված պահանջատիրոջ պահանջների, որոնց համար «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքով նախատեսված են գրավադրված գույքի, ինչպես արտադատական, այնպես էլ դատական կարգով իրացման ընթացակարգեր, ապա նույն օրենքը չի նախատեսում երաշխավորի գույքի իրացման ընթացակարգ: Փաստորեն, օրենքը երաշխավորության հիմքով պարտատիրոջ պահանջը համարելով ապահովված, համենայնդեպս չի նախատեսում ապահովված պահանջի բավարարման կամ գույքի իրացման ընթացակարգ:

Սակայն, Վճռաբեկ դատարանը հիմք ընդունելով վերը շարադրված հիմնավորումները, գտնում է, որ օրենսդիրը չի բացառում, որ երաշխավորության հիմքով ապահովված պահանջատիրոջ պահանջները կարող են բավարարվել երաշխավորի գույքի իրացման արդյունքում: Ուստի, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ սնանկության գործով կառավարիչը երաշխավորության հիմքով ապահովված պահանջատիրոջ պահանջները բավարարելու համար կարող է հայցով դիմել դատարան՝ երաշխավորի գույքի հաշվին ապահովված պահանջատիրոջ պահանջները բավարարելու համար: Հակառակ դեպքում, ստացվում է, որ օրենսդիրը երաշխավորության հիմքով նախատեսելով պարտատիրոջ պահանջների ապահովված լինելը, սակայն չի նախատեսում նույն հիմքով ապահովված պահանջատիրոջ պահանջների բավարարման ընթացակարգ:

Վճռաբեկ դատարանի իրավական դիրքորոշման կիրառումը սույն գործի փաստերի նկատմամբ.

Սույն գործի փաստերի համաձայն՝ Բանկի և «ԽԱՍ-ՊՐՈՖԻՏ» ՍՊԸ-ի միջև կնքված վարկային պայմանագրերով Բանկի հանդեպ «ԽԱՍ-ՊՐՈՖԻՏ» ՍՊԸ-ի ունեցած պարտքի ընդհանուր գումարը կազմում է 8.137.698,71 ԱՄՆ դոլար: Որպես Բանկի և «ԽԱՍ-ՊՐՈՖԻՏ» ՍՊԸ-ի միջև կնքված վարկային պայմանագրերով

ԱՊՐԻԼ 2017 4 (214)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

ստանձնած պարտավորությունների կատարման ապահովում՝ Բանկի, «ԽԱՍ-ՊՐՈՖԻՏ» ՍՊԸ-ի և Հարություն Վարդանյանի միջև կնքվել է երաշխավորության պայմանագիր, որի հիման վրա Հարություն Վարդանյանը պարտավորվել է Բանկի առջև համապարտ պատասխանատվություն կրել վարկային պայմանագրով պարտապանի ստանձնած պարտավորությունների պատշաճ կատարման համար: Բանկը դիմում է ներկայացրել Երևանի Շենգավիթ վարչական շրջանի ընդհանուր իրավասության դատարան «ԽԱՍ-ՊՐՈՖԻՏ» ՍՊԸ-ին սնանկ ճանաչելու պահանջով, որը 12.06.2015 թվականի որոշմամբ ընդունվել է վարույթ, և նշանակվել է ժամանակավոր կառավարիչ (գործ թիվ ԵՇԴ/0052/04/15):

Սույն գործով Դատարանը, մերժելով Բանկի դիմումը, գտել է, որ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի տրամաբանությունից հետևում է, որ եթե երաշխավորը կատարի պարտապանի պարտավորությունը, ապա պարտատերը պարտավոր կլինի պահանջի, այդ թվում՝ գրավի իրավունքը և այն հիմնավորող փաստաթղթերը փոխանցել պարտավորությունը կատարած երաշխավորին, իսկ սույն պարագայում, նկատի ունենալով, որ պարտատերը սնանկ ճանաչելու պահանջով դիմել է և՛ հիմնական պարտապանի, և՛ երաշխավորի դեմ, անհնարին կլինի պահանջի իրավունքը գրավի իրավունքի հետ միասին փոխանցել երաշխավորին, քանի որ գրավի առարկան կարող է վաճառքի հանվել ավելի շուտ: Բացի այդ, Հարություն Վարդանյանի կողմից Բանկի պահանջն ամբողջությամբ կատարելու դեպքում պարտապանի վերաբերյալ սնանկության գործով Բանկի պահանջը համարվում է կատարված, իսկ Հարություն Վարդանյանը պետք է պահանջ ներկայացնի դատարանին՝ պարտապանի և մյուս երաշխավորների դեմ, որպիսի հանգամանքը կհանգեցնի իրավական որոշակիության սկզբունքի խախտման: Ուստի հաշվի առնելով, որ հիմնական պարտապանի դեմ թիվ ԵՇԴ/0052/04/15 սնանկության գործն ընթացքի մեջ է, Դատարանը գտել է, որ երաշխավորի նկատմամբ սնանկության գործընթաց սկսելը չի բխում «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի պահանջներից:

Վերաքննիչ դատարանը, մասնակի բավարարելով Բանկի վերաքննիչ բողոքը և գործն ուղարկելով նոր քննության, գտել է, որ Դատարանն ընդհանրապես չի անդրադարձել «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդվածի կիրառման համար անհրաժեշտ պայմաններին և դրանց առկայությունը հաստատող կամ հերքող ապացույցներին, Դատարանի վճիռը չի կայացվել գործում եղած թույլատրելի և վերաբերելի ապացույցներով հաստատվող կամ հերքվող փաստերի նկատմամբ համապատասխան օրենքների և այլ իրավական ակտերի կիրառման սկզբունքով: Ուստի, Դատարանի վճիռը օրինական, հիմնավորված և պատճառաբանված չէ:

Վերոնշյալ իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո անդրադառնալով Վերաքննիչ դատարանի եզրահանգումների հիմնավորվածությանը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն գործի փաստերի համաձայն՝ Բանկի կողմից ներկայացվել է ինչպես հիմնական պարտավորության պարտապանին, այնպես էլ այդ պարտավորության կատարումն ապահովող երաշխավորին սնանկ ճանաչելու պահանջ: Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ սույն գործով Բանկի կողմից կարող էր ներկայացվել հիմնական պարտապան «ԽԱՍ-ՊՐՈՖԻՏ» ՍՊԸ-ին սնանկ ճանաչելու պահանջ, իսկ վերջինիս սնանկ ճանաչվելուց հետո երաշխավոր Հարություն Վարդանյանի դեմ պահանջը՝ որպես ապահովված պահանջ, կարող էր բավարարում ստանալ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված ընթացակարգով՝ հիմք ընդունելով սույն որոշման իրավական վերլուծությունները: Նման պայմաններում Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Վերաքննիչ դատարանի հետևու-



Դատական պրակտիկա

թյունները հիմնավորված չեն և սույն գործով Դատարանն իրավացիորեն է մերժել Բանկի դիմումը՝ երաշխավորին սնանկ ճանաչելու պահանջի վերաբերյալ:

Այսպիսով, վճռաբեկ բողոքի հիմքի առկայությունը Վճռաբեկ դատարանը դիտում է բավարար՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 227-րդ և 228-րդ հոդվածների ուժով Վերաքննիչ դատարանի որոշումը բեկանելու համար:

Միաժամանակ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ տվյալ դեպքում անհրաժեշտ է կիրառել ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 240-րդ հոդվածի 1-ին կետի 6-րդ ենթակետով սահմանված՝ առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտին օրինական ուժ տալու՝ Վճռաբեկ դատարանի լիազորությունը, որի համաձայն՝ գործն ըստ էության ճիշտ լուծող դատական ակտերի վերանայման արդյունքով վճռաբեկ դատարանը վերաքննիչ դատարանի կողմից դատական ակտը փոփոխվելու դեպքերում ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն բեկանում է վերաքննիչ դատարանի դատական ակտը՝ օրինական ուժ տալով առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտին: Այս դեպքում վճռաբեկ դատարանը լրացուցիչ պատճառաբանում է առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտը, եթե այն թերի կամ սխալ է պատճառաբանված:

Տվյալ դեպքում Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Դատարանի՝ գործն ըստ էության ճիշտ լուծող դատական ակտը թերի է պատճառաբանված, ուստի Դատարանի վճռին պետք է տալ օրինական ուժ՝ սույն որոշման պատճառաբանություններով:

Միաժամանակ վերոհիշյալ դիրքորոշման համար Վճռաբեկ դատարանը հաշվի է առնում, որ «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ՝ Կոնվենցիա) 6-րդ հոդվածի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի ողջամիտ ժամկետում իր գործի քննության իրավունք: Սույն քաղաքացիական գործով վեճի լուծումն էական նշանակություն ունի գործին մասնակցող անձանց համար: Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ գործը ողջամիտ ժամկետում քննելը Կոնվենցիայի նույն հոդվածով ամրագրված անձի արդար դատաքննության իրավունքի տարր է, հետևաբար գործի անհարկի ձգձգումները վտանգ են պարունակում նշված իրավունքի խախտման տեսանկյունից:

Տվյալ դեպքում Վճռաբեկ դատարանի կողմից ստորադաս դատարանի դատական ակտին օրինական ուժ տալը բխում է արդարադատության արդյունավետության շահերից, քանի որ սույն գործով վերջնական դատական ակտ կայացնելու համար նոր հանգամանք հաստատելու անհրաժեշտությունը բացակայում է:

5. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումները դատական ծախսերի բաշխման վերաբերյալ

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 68-րդ հոդվածի համաձայն՝ դատական ծախսերը կազմված են պետական տուրքից և փորձագետին, վկային կանչելու, ապացույցները դրանց գտնվելու վայրում գննելու, փաստաբանի խելամիտ վարձատրության և գործի քննության հետ կապված այլ գործողությունների համար վճարման ենթակա գումարներից:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 70-րդ հոդվածի 1-ին կետի 1-ին և 7-րդ ենթակետերի համաձայն՝ պետական տուրքը վճարվում է՝ հայցադիմումների, դատարանի վճիռների և որոշումների դեմ վերաքննիչ և վճռաբեկ բողոքների համար:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 73-րդ հոդվածի 1-ին կետի

ԱՊՐԻԼ 2017 4 (214)

ԴԱՏԱԿԱՆ
ԻՆՅԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

համաձայն՝ դատական ծախսերը գործին մասնակցող անձանց միջև բաշխվում են բավարարված հայցապահանջների չափին համամասնորեն, իսկ նույն հոդվածի 3-րդ կետի համաձայն՝ վերաքննիչ կամ վճռաբեկ բողոք բերելու հետ կապված դատական ծախսերը գործին մասնակցող անձանց միջև բաշխվում են նույն հոդվածի կանոններին համապատասխան:

«Պետական տուրքի մասին» ՀՀ օրենքի 9-րդ հոդվածի 9-րդ կետի «բ» ենթակետի համաձայն՝ դատարանի դատական ակտերի դեմ բերված վճռաբեկ բողոքների համար պետական տուրքը գանձվում է ոչ գույքային բնույթի պահանջի գործերով՝ բազային տուրքի քսանապատիկի չափով:

«Պետական տուրքի մասին» ՀՀ օրենքի 21-րդ հոդվածի համաձայն՝ պետական տուրքի գծով կարող են սահմանվել հետևյալ արտոնությունները՝ պետական տուրքի վճարումից ազատում, պետական տուրքի նվազեցում, պետական տուրքի դրույքաչափի նվազեցում, պետական տուրքի վճարման ժամկետի հետաձգում, պետական տուրքը սահմանված ժամկետում բյուջե չգանձելու համար հաշվարկված տույժերի վճարումից ազատում, նվազեցում, դրանք վճարելու ժամկետի հետաձգում:

Սույն գործով նկատի ունենալով, որ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական և վարչական պալատի 11.05.2016 թվականի որոշմամբ պետական տուրքի վճարումը հետաձգելու վերաբերյալ Հարություն Վարդանյանի ներկայացուցչի միջնորդությունը բավարարվել է, իսկ վճռաբեկ բողոքը ենթակա է բավարարման՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ նման պայմաններում վճռաբեկ բողոքի համար վճարման ենթակա պետական տուրքի գումարը՝ 20.000 ՀՀ դրամի չափով, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 73-րդ հոդվածի հիմքով Բանկից ենթակա է բռնագանձման ՀՀ պետական բյուջե:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 240-241.2-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

Ո Ր Ո Շ Ե Ց

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել: Բեկանել ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 17.12.2015 թվականի որոշումը և օրինական ուժ տալ Երևանի Մալաթիա-Սեբաստիա վարչական շրջանի ընդհանուր իրավասության դատարանի 15.09.2015 թվականի վճռին՝ սույն որոշման պատճառաբանություններով:

2. «ԱՌԷԿՍԻՄԲԱՆԿ-ԳԱԶՊՐՈՍԲԱՆԿԻ ԽՈՒՄԲ» ՓԲԸ-ից ՀՀ պետական բյուջե բռնագանձել 20.000 ՀՀ դրամ՝ որպես վճռաբեկ բողոքի համար սահմանված և ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական և վարչական պալատի 11.05.2016 թվականի որոշմամբ հետաձգված պետական տուրքի գումար:

3. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:



RESUME - PEZÜME

THE NATURE AND THE CONTENTS OF PARLIAMENTARY OVERSIGHT

TIGRAN NAGHDALYAN
**PHD STUDENT AT CHAIR OF CONSTITUTIONAL LAW
LAW FACULTY OF YEREVAN STATE UNIVERSITY**

The essence and characteristics of parliamentary oversight conducted by legislative body upon the executive body is demonstrated in the article in the light of opinion analysis of different authors. The aims of parliamentary scrutiny, the prerequisites for building effective and operating oversight system, as well as the issue of drawing precise frameworks for executive power are also referred to in the article.

Based on the analysis carried out, the author thinks that parliamentary oversight is displayed in the complex system of checks and balances and is titled to guarantee the publicity and transparency of the activities of executive power and ensure them being accountable to the public. The public and legal responsibility of executive bodies is also ensured through oversight.

In addition, according to the author's opinion the existence of effective and developed system of parliamentary oversight is directly linked with the state overall bodies being democratic, the level of civil society institutions development, the role of parliament in the state institutions system, as well as the presence of necessary legal and political culture in the country.

Keywords: parliamentary oversight, principle of separation of powers, principle of prioritizing legislative power, form of governance, state regime, executive power frameworks

СУЩНОСТЬ И СОДЕРЖАНИЕ ПАРЛАМЕНТСКОГО КОНТРОЛЯ

ТИГРАН НАГДАЛЯН
**АСПИРАНТ КАФЕДРЫ КОНСТИТУЦИОННОГО ПРАВА
ЮРИДИЧЕСКОГО ФАКУЛЬТЕТА ЕГУ**

В статье в свете анализа мнений различных авторов представляются сущность и характеристика парламентского контроля законодательным органом над исполнительной властью. Внимание уделено целям парламентского контроля, предпосылкам учреждения эффективной и действенной системы контроля, а также проблемам спецификации рамок исполнительной власти.

На основе проделанного анализа, автор считает, что парламентский контроль отображается в сложной системе сдержек и противовесов, направленных на обеспечение открытости и прозрачности деятельности органов исполнительной власти, в том числе отчет последних перед обществом. Парламентским контролем обеспечивается также общественно-правовая ответственность органов исполнительной власти.

Кроме того, автор считает, что наличие эффективной и развитой системы парламентского контроля находится в непосредственной связи с демократичностью государственного аппарата, с уровнем становления институтов гражданского общества, с ролью парламента в системе государственных органов, а также с наличием в стране необходимой юридической и политической культуры.

Ключевые слова: парламентский контроль, принцип разделения властей, принцип первенства законодательной власти, форма правления, государственный режим, рамки исполнительной власти

Բանալի բառեր – խորհրդարանական վերահսկողություն, իշխանությունների բաժանման սկզբունք, օրենսդիր իշխանության առաջնայնության սկզբունք, կառավարման ձև, պետական ռեժիմ, գործադիր իշխանության շրջանակներ



RESUME - PEZYOME

OBJECTIVITY OF LAW AND RIGHT ANSWER TO QUESTIONS OF LAW: POSITIVISTIC THESIS VS RONALD DWORKIN'S THESIS

TIGRAN GHAZARYAN

LECTURER AND POST-GRADUATE STUDENT OF THE YSU

The article is dedicated to the issue of objectivity of law and its criticism by eminent contemporary philosopher of law Ronald Dworkin. Here are discussed the main aspects of the positivistic thesis concerning objectivity of law and “right answers” thesis to the questions of law. Also discussed the problem of moral and value-judgments and their logical connections with objectivity of law.

Keywords: objectivity of law, objectivity of answers of law, propositions of law, norm-formulations, social sources of legal norms, value-judgments.

ОБЪЕКТИВНОСТЬ ПРАВА И ПРАВИЛЬНОГО ОТВЕТА НА ПРАВОВЫЕ ВОПРОСЫ: ПОЗИТИВИСТСКИЙ ТЕЗИС VS ТЕЗИСА РОНАЛЬДА ДВОРКИНА

ТИГРАН КАЗАРЯН

ПРЕПОДАВАТЕЛЬ И АСПИРАНТ КАФЕДРЫ ТЕОРИИ И ИСТОРИИ ГОСУДАРСТВА

И ПРАВА ЕРЕВАНСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА

Статья посвящена проблеме объективности права и критики объективности права выдающимся философом права нашей современности Рональдом Дворкином. Здесь обсуждены основные аспекты позитивистского тезиса касательно объективности права и «правильных ответов» на вопросы права. В ходе статьи также обсуждаются вопросы моральных и ценностных суждений и их логической связи с объективностью права.

Ключевые слова: объективность права, объективность ответов на вопросы права, пропозиций права, формулировки норм, социальные источники правовых норм, ценностные суждения

Բանալի բառեր - դրական իրավունքի օբյեկտիվություն, իրավական հարցերի օբյեկտիվ պատասխան, իրավական դատողություն, իրավունքի նորմերի սոցիալական աղբյուրներ, արժեքային դատողություններ

ԱՊՐԻԼ 2017 4 (214)

YUSUQIAN
Իշխանություն



RESUME - PEZÜME

ON THE ISSUE OF GAPS IN THE LAW NAREK HAKOBYAN

**POST-GRADUATE STUDENT OF THE INSTITUTE OF PHILOSOPHY,
SOCIOLOGY AND LAW OF THE NAS**

In this article the author has comprehensively presented his theoretical perception and rationale behind them on the issue of the gap in the law, derived from the results of his research. Along with scientific and theoretic significance, the findings also entail practical and applicable importance.

Keywords: gap in the law, legislative omission, analogy in law, analogy in statute, law enforcement act, interpretation act, legal position

О ПРОБЛЕМЕ ПРАВОВОГО ПРОБЕЛА (ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОБОСНОВАНИЯ)

НАРЕК АКОПЯН

**СОИСКАТЕЛЬ ИНСТИТУТА ФИЛОСОФИИ,
СОЦИОЛОГИИ И ПРАВА НАН**

В настоящей статье автор на основании результатов проведенных исследований в систематизированной форме представил свои теоретические позиции и обоснования о правовых (законодательных) пробелах, которые имеют научно-теоретическое и практико-применительное значение.

Ключевые слова: пробел в праве, пробел в законе, аналогия права, аналогия закона, правоприменительный акт, правокомментирующий акт, правовая позиция

Բանալի բառեր - իրավունքի բաց, օրենքի բաց, իրավունքի անալոգիա, օրենքի անալոգիա, իրավակիրառ ակտ, իրավամեկնիչ (իրավամեկնողական) ակտ, իրավական դիրքորոշում

NATURE OF HIERARCHIC STRUCTURE OF LAW FORMS (SOURCES)

DAVID HAKOBYAN

**POST-GRADUATE STUDENT OF THE INSTITUTE OF PHILOSOPHY,
SOCIOLOGY AND LAW OF THE NAS**

In the present article the author in a systemized form presents the hierarchy of the law sources.

The article considers the following features of the hierarchy in the sphere of law:

1. stable and relative relations between the law sources of the multi-level system
2. features and regularities existing on different levels in the sphere of law are formed on the basis of legal force of both formal-logical and normative acts.

Keywords: Law sources, normative-legal act, hierarchy, legal force

ХАРАКТЕР ИЕРАРХИЧЕСКОЙ СТРУКТУРЫ ФОРМ (ИСТОЧНИКОВ) ПРАВА

ДАВИД АКОПЯН

**АСПИРАНТ ИНСТИТУТА ФИЛОСОФИИ,
СОЦИОЛОГИИ И ПРАВА НАН**

В настоящей статье автором в систематизированном виде представлена иерархия источников права.

В статье рассматриваются следующие качества иерархии в сфере права:

- 1) устойчивые и относительные связи между источниками права многоуровневой системы;
- 2) свойства и закономерности, существующие на разных уровнях в сфере права, формируются на основе юридической силы как формально-логической, так и нормативных актов.

Ключевые слова: источники права, нормативно-правовой акт, иерархия, юридическая сила

Բանալի բառեր - իրավունքի աղբյուրներ, նորմատիվ իրավական ակտ, աստիճանակարգություն (իերարխիա), իրավաբանական ուժ



RESUME - РЕЗЮМЕ

SPECIALIZED INTELLECTUAL PROPERTY COURTS

LEVON SARGSYAN
POST-GRADUATE STUDENT
OF THE RUSSIAN-ARMENIAN UNIVERSITY

In this article, the author explores the features of specialized intellectual property courts. The author analyzes the experience of England, Germany, Russian Federation, United States and France in this field. As a result of research the author expresses his opinion about the benefits of creation of specialized intellectual property courts and proposes to create a specialized IP board of judges in the framework of courts of general jurisdiction in Armenia.

Keywords: intellectual property courts, intellectual property rights protection, international experience

СПЕЦИАЛИЗИРОВАННЫЕ СУДЫ, РАССМАТРИВАЮЩИЕ ДЕЛА В СФЕРЕ ЗАЩИТЫ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ

ЛЕВОН САРГСЯН
АСПИРАНТ РОССИЙСКО-АРМЯНСКОГО УНИВЕРСИТЕТА

В данной статье автором исследуется вопрос целесообразности специализации судов в сфере защиты интеллектуальных прав. Автором анализируется опыт Англии, Германии, России, США и Франции, которые уже пошли по пути специализации судов по интеллектуальным правам. На основании исследования автором высказывается мнение о преимуществах создания специализированного суда по интеллектуальным правам и о целесообразности создания в системе судов общей юрисдикции Армении специализированных коллегий судей, по рассмотрению дел по защите прав на интеллектуальную собственность.

Ключевые слова: Суд по интеллектуальным правам, защита интеллектуальных прав, зарубежный опыт

Բանալի բառեր - մտավոր սեփականության գործեր քննող դատարաններ, մտավոր սեփականության իրավունքների պաշտպանություն, արտասահմանյան փորձ

ԱՊՐԻԼ 2017 4 (214)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն



RESUME - PEՅՅՈՒՄԵ

THE REQUIREMENTS OF THE PARTICIPANTS OF THE PUBLIC PROCUREMENT

NANE SAHAKYAN
**POST-GRADUATE STUDENT
OF THE YSU CHAIR OF CIVIL LAW OF YSU**

This article studies the right to take part in the public procurement, qualification criteries for the participants of the procurement process. It also studies the prohibition of the participation in procurement. The article exposes the amendment of the right of participation of the procurement in the new law on Procurement of the Republic of Armenia. Besides, the article studies the conditions for inclusion in the register of persons who are not eligible to participate in the procurement.

Keywords: public procurement, the participants of the procurement, equality in the procurement process, the right of participation in procurement, qualification criteries for the participants of the procurement process, the prohibition of the participation in procurement, register of persons who are not eligible to participate in the procurement

ТРЕБОВАНИЯ К УЧАСТНИКАМ ЗАКУПОК

НАНԵ ՏԱԿՅԱՆ
АСПИРАНТ КАФЕДРЫ ГРАЖДАНСКОГО ПРАВА ЕГУ

В этой статье исследовано право участия в закупках, квалификационные критерии для участников закупок, а так же запрет на участия в закупках. В статье представлены поправки в право участия в закупках, согласно новому закону Республики Армения «О закупках». Так же, исследованы условия включения в реестр лиц, не имеющих права участия в закупках.

Ключевые слова: государственные закупки, участник закупок, равноправие в процессе закупок, право участия в закупках, квалификационные критерии участников закупок, запрет на участие в закупках, реестр лиц не имеющих право на участие в закупках

Բանալի բառեր - պետական գնում, գնումների գործընթացի մասնակից, գնումներին մասնակցելու հավասարություն, գնումներին մասնակցելու իրավունք, գնումներին մասնակցելու որակավորման չափանիշներ, գնումներին մասնակցելու արգելքներ, գնումների գործընթացին մասնակցելու իրավունք չունեցող մասնակիցների ցուցակ



RESUME - ՔԵՅՈՒՄԵ

MEDICAL ACTIVITY AS AN ACTIVITY ASSOCIATED WITH AN INCREASED RISK OF HARM

AREG MALKHASYAN

PHD STUDENT IN RUSSIAN-ARMENIAN UNIVERSITY

This article addresses the issue of assigning medical activity to activities associated with an increased risk of harm. In practice, there are numerous cases when during the performance of medical activities a harm is caused, which does not depend on the actions of the medical worker. At the same time, the risk of causing such harm is great. The paper considers the legal regulation of medical activities and activities associated with an increased risk of harm in Armenian and foreign legislations.

Keywords: responsibility of medical organizations, source of increased danger, activities associated with increased danger of harm

МЕДИЦИНСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ, КАК ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ, СВЯЗАННАЯ С ПОВЫШЕННОЙ ОПАСНОСТЬЮ ДЛЯ ОКРУЖАЮЩИХ

ԱՐԵԳ ՄԱԼՒԽԱՏՅԱՆ

АСПИРАНТ РОССИЙСКО-АРМЯНСКОГО УНИВЕРСИТЕТА

В данной научной работе рассматривается проблема отнесения медицинской деятельности к деятельности, связанной с повышенной опасностью причинения вреда. В практике не редки случаи, когда при осуществлении медицинской деятельности причиняется вред, который не зависит от действий медицинского работника. При этом риск причинения такого вреда велик. В работе рассмотрено правовое регулирование медицинской деятельности и деятельности связанной с повышенным риском причинения вреда в армянском и зарубежном законодательстве.

Ключевые слова: ответственность медицинских организаций, источник повышенной опасности, деятельность связанная с повышенной опасностью причинения вреда

Բանալի բառեր - բժշկական կազմակերպությունների պատասխանատվություն, առավել վտանգ ստեղծող գործունեություն, առավել վտանգի աղբյուր

ԱՊՐԻԼ 2017 4 (214)

ՊՍՍՍՍՍՍ
Իշխանություն



RESUME - РЕЗЮМЕ

LEGAL PERSONS OF PUBLIC LAW

SIRO AMIRKHANYAN

PHD STUDENT OF THE YSU CHAIR OF CIVIL LAW

The article deals with the problems related to the appearance in the law of Armenia a new category of legal persons that can be defined as legal entities of public law. Based on the analysis of the foreign legislation, as well as theoretical sources the author singles out the signs and variety of public law legal entity that make it possible to distinguish the mentioned category of legal persons from the private law legal entities.

Keywords: legal person, private law, public law, legal entity of public law, legal entity of private law, public legal entity

ПОНЯТИЕ ЮРИДИЧЕСКИЕ ЛИЦА ПУБЛИЧНОГО ПРАВА

СИРО АМИРХАНИЯН

АСПИРАНТ КАФЕДРЫ ГРАЖДАНСКОГО ПРАВА ЕГУ

В работе рассматривается ряд взаимосвязанных проблем, связанных с появлением права Армении категории юридических лиц, которые можно обозначить как юридические лица публичного права. На основании анализа зарубежного законодательства, а также теоретических источников выделяются признаки и виды юридического лица публичного права, позволяющие отграничить указанную категорию юридических лиц от юридических лиц частного права.

Ключевые слова: юридическое лицо, частное право, публичное право, юридическое лицо, публичное право, юридическое частное право, публичное юридическое лицо

Քանախի բառերը - իրավաբանական անձ, մասնավոր իրավունք, հանրային իրավունք, հանրային իրավունքի իրավաբանական անձ, մասնավոր իրավունքի իրավաբանական անձ, հանրային իրավաբանական անձ

ԱՊՐԻԼ 2017 4 (214)



RESUME - PEՅՈՒՄԵ

CROWDFUNDING IN THE REPUBLIC OF ARMENIA

ALEXANDR EGIBYAN
LAWYER

The article is devoted to the study of the theoretical and practical sides of such an important venture as Crowdfunding. Crowdfunding is the practice of funding a project or venture by raising money from a large number of people who each contribute a relatively small amount usually through Internet

The article presents a general overview how Crowdfunding is regulated in developed countries such as the United States of America, the United Kingdom and Italy. It highlights the risks that each party carries when undertaking Crowdfunding. The article also makes is a proposal for regulating Crowdfunding in Armenia, taking into consideration the positive practice of each country.

Keywords: crowdfunding, venture, investigation, investor, donation-based, equity-based, rewards-based Crowdfunding, license, platform, risk

КРАУДФАНДИНГ В РЕСПУБЛИКЕ АРМЕНИЯ

АЛЕКСАНДР ЕГИБЯН
ЮРИСТ

Статья посвящена изучению теоретических и практических аспектов одного из важных венчурных инструментов как Краудфандинг. Краудфандинг народное-общественное финансирование коллективное сотрудничество большого количества людей, которые добровольно объединяют свои небольшие деньги или другие ресурсы вместе, как правило через Интернет, чтобы помочь реализовать проекты (бизнес план, стартап).

В этой статье обсуждаются общие регулирования Краудфандинга в таких развитых странах как Соединенных Штатах Америки, Великобритании и Италии. В статье так же обсуждаются риски, которые несут все стороны Краудфандинга, а также дается вероятный вариант урегулирования Краудфандинга в Армении.

Ключевые слова: Краудфандинг, инвестирование, финансирование, спонсор, платформа, основанный на акциях, основанный на пожертвованиях, основанный на вознаграждениях, лицензия, риск, венчурские инструменты

Բանալի բառեր - կրաուդֆանդինգ, ներդրում, ֆինանսավորում, հովանավոր, հարթակ, բաժնետոմսերի վրա հիմնված, բարեգործության վրա հիմնված, պարգևատրման վրա հիմնված, լիցենզիա, ռիսկ

ԱՊՐԻԼ 2017 4 (214)

ՀԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

123



RESUME - PEՅՅՈՒՄԵ

REASONS AND CONDITIONS OF SMUGGLING IN THE REPUBLIC OF ARMENIA

GOR MIRZOYAN
**POST-GRADUATE STUDENT OF THE DEPARTMENT
OF CRIMINAL LAW
OF THE YEREVAN STATE UNIVERSITY**

The results of an analysis of objective and subjective factors that contribute to smuggling in the Republic of Armenia are presented in this article. In particular, it is noted that main factors mentioned crimes are: social-economic stratification of the society, unjustifiably large amounts of customs duties, low competitiveness of the national economy, corruption of the relevant civil servants, etc.

In conclusion, it was concluded that there are a number of objective and subjective factors in the Republic of Armenia that are conducive to smuggling, which must be taken into account when developing and implementing measures aimed at preventing this socially dangerous phenomenon.

Keywords: criminality, smuggling, reasons and conditions, objective and subjective factors, prevention

ФАКТОРЫ, СПОСОБСТВУЮЩИЕ КОНТРАБАНДЕ В РЕСПУБЛИКЕ АРМЕНИЯ

ГОР МИРЗОЯН
**АСПИРАНТ КАФЕДРЫ УГОЛОВНОГО ПРАВА
ЕРЕВАНСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА**

В статье представлены результаты анализа объективных и субъективных факторов, способствующих совершению контрабанды в Республике Армения. В частности, отмечено, что в числе таковых особое значение имеют: социально-экономическое расслоение общества, необоснованно большие размеры таможенных пошлин, низкая конкурентоспособность национальной экономики, коррумпированность соответствующих государственных служащих и т.д.

В заключении сделан вывод, что в Республике Армения имеется ряд объективных и субъективных факторов, способствующих совершению контрабанды, которые необходимо учитывать при разработке и осуществлении мероприятий, направленных на предупреждение указанного общественно опасного явления.

Ключевые слова: преступность, контрабанда, причины и условия, объективные и субъективные факторы, предупреждение

Բանալի բառեր - հանցավորություն, մարսանենգություն, պատճառներ և պայմաններ, օր-
յեկտիվ և սուբյեկտիվ գործոններ, կանխում



RESUME - PEZÜME

URGENT NECESSITY AS AN AUTONOMOUS CRIMINAL-LAW MEANS OF ENSURING THE SECURITY OF PERSON

VARDGES SARGSYAN
LAWYER

The problem of one of the institutions of the criminal law - urgent necessity, in the context of ensuring the security of person, is systematically analyzed in this article.

The author has considered the urgent necessity as an effective criminal-law means of protecting the security of person.

Keywords: urgent necessity, human rights, personal security, legal security, criminal law regulation, criminal law protection

КРАЙНЯЯ НЕОБХОДИМОСТЬ КАК АВТОНОМНОЕ УГОЛОВНО-ПРАВОВОЕ СРЕДСТВО ОБЕСПЕЧЕНИЯ БЕЗОПАСНОСТИ ЛИЧНОСТИ

ВАРДГЕС САРГСЯН
ЮРИСТ

В данной статье системно анализирована проблема, связанная с одним из институтов уголовного права - крайней необходимостью, в контексте обеспечения безопасности личности.

Автор рассмотрел крайнюю необходимость как эффективное уголовно-правовое средство защиты безопасности личности.

Ключевые слова: крайняя необходимость, права человека, безопасность личности, правовая безопасность, уголовно-правовое регулирование, уголовно-правовая защита

Բանալի բառեր - ծայրահեղ անհրաժեշտություն, մարդու իրավունքներ, անձի անվտանգություն, իրավական անվտանգություն, քրեաիրավական կարգավորում, քրեաիրավական պաշտպանություն

ԱՊՐԻԼ 2017 4 (214)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

125



RESUME - PEՅՈՒՄԵ

PROBATION SERVICE S ROLE IN CONVICTORS PROCESS OF A ADAPTATION

LEVON SARGSYAN

**LECTURER OF THE ARMENIAN STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY
AFTER K. ABOVYAN CHAIR OF APPLIED PSYCHOLOGY,
PHD OF PSYCHOLOGICAL SCIENCES, DOCENT**

MANUK HAMBARDZUMYAN

**MASTER OF THE JURIDICAL PSYCHOLOGY
ASPU AFTER KH. ABOVYAN**

TIGRANUHI ARSHAKYAN

**MASTER OF THE JURIDICAL PSYCHOLOGY ASPU AFTER KH.
ABOVYAN**

In this clause are represented the adaptation of convicted in the society and the modernity of integration problems. As well the problems are observed that are faced with the alternative ways of used punishment against convicted. Particularly are emphasized the conditions (opportunities) of probation service investment which can promote the affective adaptation of convicted in the society.

Keywords: Probation, convict, jail, punishment, control, resocialization

РОЛЬ ПРОБАЦИОННОЙ СЛУЖБЫ В ПРОЦЕССЕ АДАПТАЦИИ ОСУЖДЕННЫХ

ЛЕВОН САРГСЯН

**ПРЕПОДАВАТЕЛЬ АРМЯНСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО
ПЕДАГОГИЧЕСКОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ Х. АБОВЯНА, КА-
ФЕДРА ПРИКЛАДНОЙ ПСИХОЛОГИИ,
КАНДИДАТ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ НАУК, ДОЦЕНТ**

МАНУК АМБАРДЗУМЯН

**АРМЯНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ
УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ Х. АБОВЯНА, МАГИСТР
ПО ЮРИДИЧЕСКОЙ ПСИХОЛОГИИ**

ТИГРАНУИ АРШАКЯН

**АРМЯНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ
УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ Х. АБОВЯНА,
МАГИСТР ПО ЮРИДИЧЕСКОЙ ПСИХОЛОГИИ**

В статье представлена актуальность проблемы адаптации и интеграции осужденных в обществе. Так же, рассматриваются те вопросы, которые касаются использованию альтернативных форм наказания заключенных. В частности подчеркиваются условия пробационной работы, которые могут способствовать эффективной адаптации осужденных в обществе.

Ключевые слова: Пробация, осужденный, неволя, наказание, контроль, ресоциализация
Բանալի բառեր - պրոբացիա, դատապարտյալ, անազատություն, պատիժ, վերահսկողություն, վերա-
սոցիալականացում

ԱՊՐԻԼ 2017 4 (214)

ՀԱՍՏԱՆԱԿ
Ինչպես հանդիսանում է



RESUME - PEՅՈՒՄԵ

THE PROTECTION OF CHILDREN'S PERSONAL DATA IN THE RA

SHUSHAN DOYDOYAN
HEAD OF THE PERSONAL DATA PROTECTION
OF THE MINISTRY OF JUSTICE OF THE RA

In the article author refers to the protection of children's' personal data in Armenia and presents problems in the sphere of children's' personal data protection, basic principles and rules for the processing of children's personal data, as well as activities of the RA Personal Data Protection Agency in the field. The article also presents features of publication of the children's personal data in the media and processing of children's personal data in educational institutions.

Keywords: right of the protection of children's' personal data, children, Mass media

ЗАЩИТА ПЕРСОНАЛЬНЫХ ДАННЫХ ДЕТЕЙ В АРМЕНИИ

ШУШАН ДОЙДОЯН
РУКОВОДИТЕЛЬ АГЕНТСТВА ПО ЗАЩИТЕ
ПЕРСОНАЛЬНЫХ ДАННЫХ МИНИСТЕРСТВА ЮСТИЦИИ РА

В статье говорится о защите персональных данных в Армении и представляет проблемы защиты персональных данных детей, представляет основные принципы и правил обеспечения защиты персональных данных детей, а также деятельность Агентства по защите персональных данных РА в этой области. В статье представлены особенности публикаций персональных данных детей в средствах массовой информации и особенности обработки персональных данных детей в образовательных учреждениях.

Ключевые слова: защита персональных данных, дети, средство массовых информации

Բանալի բառեր - երեխաների անձնական տվյալների պաշտպանություն, երեխաներ, Ջանգվածային լրատվամիջոցներ

ԱՊՐԻԼ 2017 4 (214)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

127



Լինում են մարդիկ, որոնք նման են գրոյի՝ նրանց միշտ անհրաժեշտ է, որ իրենցից առաջ թվեր լինեն:

ԲԱԼՁԱԿ

Նա, ով մոլորության մեջ է, խանդավառության է վերածում այն, ինչ նրան պակասում է ուժի և ճշմարտության հարցում:

Ի. ԳՅՈԹԵ

Հակաճառելու սովորությունը մտքի հիվանդություն է, որը երբեմն վնասում է սրտին:

Պ. ԲՈՇԵՆ

Մարդկանց հարկավոր է գնահատել՝ ըստ այն նպատակների, որ նրանք դնում են իրենց առջև:

Ն. Ն. ՄԻԿԼՈՒԽՈՒ-ՍԱԿԼԱՅ

Ուղիղ ճանապարհով գնացող կադր առաջ կանցնի այն վագոդից, որը շեղվել է ճանապարհից:

Ֆ. ԲԵԿՈՆ

ԱՊՐԻԼ 2017 4 (214)